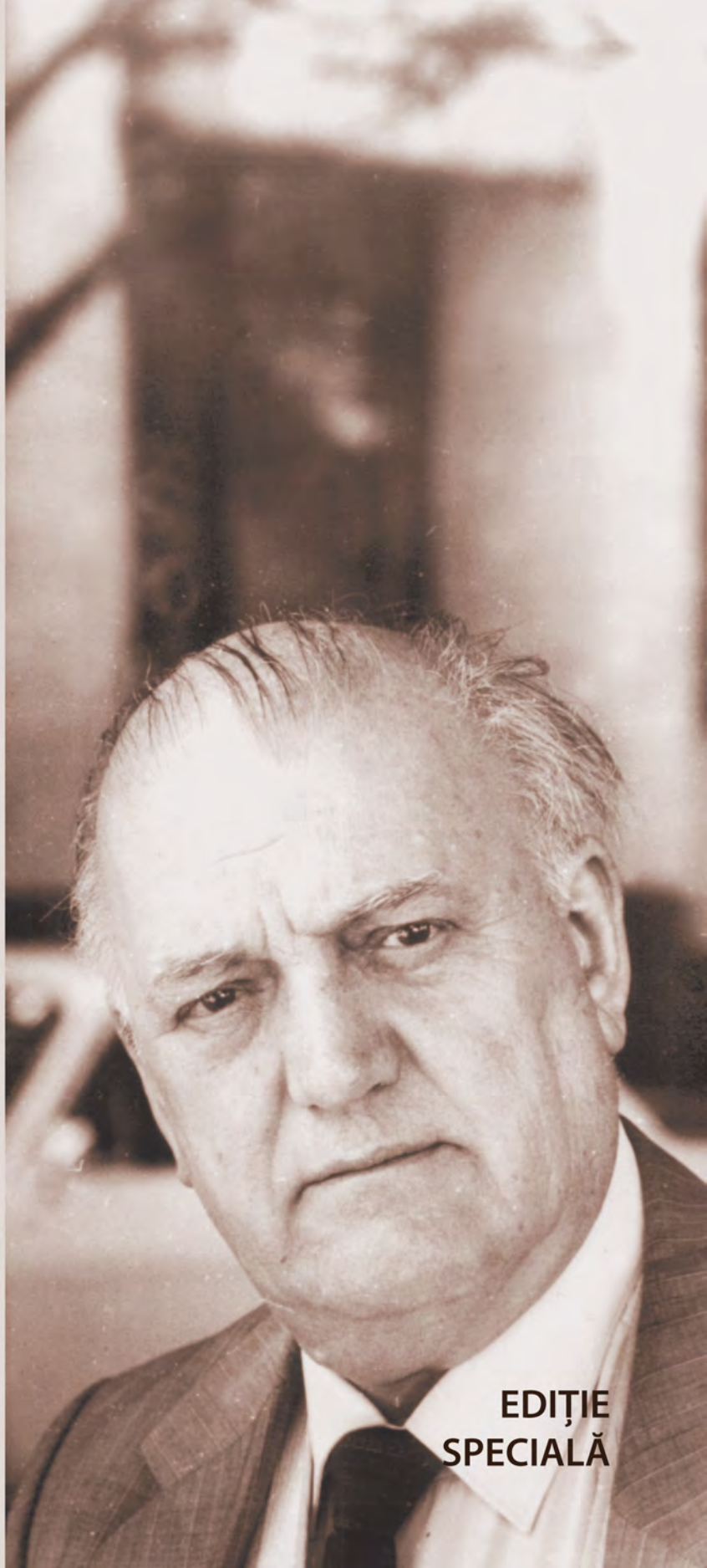

Limba ROMÂNĂ

Nr. 5-6 (215-216) 2013 Revistă de știință și cultură

ANUL XXIII
Chișinău

EDIȚIE
SPECIALĂ

*Ediție specială
Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”
Cluj-Napoca, 2012*

limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (215-216) 2013

MAI-IUNIE

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*

R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

Redactor-șef adjunct Viorica-Ela CARAMAN

Secretar general de redacție Oxana BEJAN

Redactor Tatiana CURMEI

Operator Veaceslav MOSCALU

Lector Veronica ROTARU

Concepție grafică Mihai BACINSCHI

Colegiul de redacție Ana BANTOȘ, Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București), Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Gheorghe GONȚA, Ion HADÂRCĂ, Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinou@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

- Alexandru BANTOȘ
Eugeniu Coșeriu și „revenirea sa acasă” 5

RESTITUTIO

- Eugeniu COȘERIU
 „...Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui...” 9
- Mircea BORCILĂ
 „...V-am descoperit... ca pe adevărata lumină a căutărilor vieții mele...” 16

REPERE NECESARE

- Eugenia BOJOGA
Două spirite tutelare: Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă 19

PRELEGERI

- Diana FAUR
Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”, Cluj-Napoca, ediția I, iunie-iulie 2012 22
- Emma TĂMÂIANU-MORITA
Tipologia textelor poetice elaborată de Mircea Borcilă: semnificație și perspective de aplicare 31
- Dumitru Cornel VÎLCU
Funcția semnificativă și universalitățile limbajului 44
- Ciprian SPERANZA
Privirea întrupată în limbaj 65
- Oana BOC
Sens / sens poetic – o abordare din perspectiva lingvisticii coșeriene 75
- Marius NAGY
Eugeniu Coșeriu. Actualitatea teoriei cadrelor 88
- Jesús Gerardo Martínez del CASTILLO
Logosul, λόγος-ul σημαντικός, λόγος-ul αποφαντικός 99

Cristina VARGA	
Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii	108

INTERVIURI

Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Mircea BORGILĂ	
Moștenirea științifică a lui Eugeniu Coșeriu și resurecția studiilor integraliste	116
Eugenia BOJOGA în dialog cu Vincenzo ORIOLES	
„Eugeniu Coșeriu a avut o viziune europeană asupra lingvisticii”	125
Viorica-Ela CARAMAN în dialog cu Eugenia BOJOGA	
Lingvistica lui Eugeniu Coșeriu – un mobil continuu al formării intelectuale	135

FEEDBACK

Sarcină	147
Flavia TEOC	
Metafora kenning – unitate a discursului repetat	148
Viorica-Ela CARAMAN	
Timp – limbaj și temporalizare literară	152
Maria-Alexandrina TOMOIAGĂ	
Metafora lingvistică în perspectivă elocuțională	157
Sebastià MORANTA	
Eugeniu Coșeriu și așa-zisa „limbă moldovenească”: afinități hispanice (Valencia, Insulele Baleare, Galicia)	164
Ioana MARUȘCA	
Verbele <i>sentiendi</i> în română și italiană	171
Montserrat FIGUEROLA	
Eugeniu Coșeriu și problema standardizării unei limbi	174
Cristina DIAMANT	
Comunicare lingvistică și comunicare prin imagini	176
Noura SHABAN	
Idei coșeriene în privința influenței religiei asupra limbajului	179
Doina COROBCEAN	
Elemente de onomastică în opera coșeriană	182
Apel către cititori	184

Alexandru BANTOȘ

Eugeniu Coșeriu și „revenirea sa acasă”

A.B. – editor și publicist,
redactor-șef al revistei
„Limba Română”, directorul
Casei Limbii Române
„Nichita Stănescu”.

Lumea mea este lumea pe care mi-o dă limba română.

Eugeniu Coșeriu

Deși este unul dintre puținii români care au intrat în rândul marilor figuri ale științei și culturii universale, ilustrul lingvist continuă să fie insuficient cunoscut în spațiul limbii române (Eugeniu Coșeriu s-a născut pe 27 iulie 1921 în comuna Mihăileni, județul Bălți, și a decedat pe 7 septembrie 2002 la Tübingen, Germania, a cunoscut circa 40 de limbi, a vorbit și a scris în 11, a publicat peste 50 de volume și sute de articole în italiană, spaniolă, germană, franceză, engleză). Având un destin de excepție, o operă studiată, comentată, apreciată de timpuriu pe mai multe continente și în mai multe limbi, vastă și geniala sa creație, dintr-o inerție „tradițional românească”, are o circulație restrânsă în patria sa. Și după un deceniu de la trecerea conaționalului nostru la cele veșnice, procesul de „recuperare” a moștenirii coșeriene poartă un caracter aleatoriu, lipsind deocamdată o strategie unificată, coerentă și de perspectivă a traducerii și editării operei acestuia. Bineînțeles, de-a lungul anilor, cercetători și profesori români au comentat și au editat unele dintre lucrările lui E. Coșeriu. Apreciabile eforturi în acest context au depus Mircea Borcilă de la Cluj, Dumitru Irimia, Stelian Dumistrăcel, Eugen Munteanu de la Iași, Nicolae Saramandu și Andrei A. Avram de la București, Silviu Berejan, Anatol Ciobanu, Nicolae Mătcaș de la Chișinău, Dorel Fînaru de la Suceava, Victor Grecu de la Sibiu, Ileana Oancea de la Timișoara... Din generația mai nouă de „coșeri-

eni români” s-au impus Eugenia Bojoga, Cornel Vilcu, Lucian Lazăr, Emma Tămâianu-Morita, Lolita Zagaevski, Oana Boc, apoi Cristinel Munteanu, Elena Faur, Dinu Moscal, Cătălina Tărcăoanu, Adriana Robu, Marius Nagy... Fără perseverența și competența mai multor generații de cercetători „revenirea lui Coșeriu acasă” ar fi fost și mai dificilă, iar drumul spre publicul larg și mai lung. Dar cele câteva volume antologice, de autor sau ediții speciale ale unor publicații axate pe opera magistrului și editate în ultimele decenii, rod al inițiativei unor sinceri și inimoși admiratori ai savantului, acoperă doar parțial nevoia de a transpune în română integrala sa creație, ce urmează a fi însoțită, indispensabil, de exegeze menite a configura amplu și riguros imaginea celebrului om de știință, față de care se cuvine să aibă altă atitudine instituțiile de resort, academice, de la București și Chișinău.

E cunoscută preocuparea culturilor naționale de a-și „plasa” mesagerii pe orbita civilizației universale. „Cazul Coșeriu” indică, paradoxal, un proces invers. Contrar cutumelor generale, creatorul uneia dintre cele mai importante doctrine lingvistice ale modernității generează stringenta necesitate a readucerii sale acasă, pe traiectoria intereselor naționale. Apreciat în Spania, Italia, Franța, Japonia, Uruguay și alte țări din America Latină, în Germania, unde are numeroși discipoli, Eugeniu Coșeriu pătrunde într-un ritm nepermis de lent în lumea românească.

Un exemplu strălucit și arhicunoscut de valorizare a fenomenului coșerian îl oferă Japonia, țara în care deja în deceniul al optulea al secolului trecut au fost traduse și editate șapte volume ale lui Coșeriu; savanții niponi, cu discernământul și intuiția lor proverbială pentru tot ce e nou și performant în știință, au sesizat că lingvistica viitorului este de neconceput fără contribuția lui Coșeriu. Încă în 1981, Takashi Kamei, „cronologic unul dintre primii savanți de anvergură pe plan internațional care au înțeles exact și profund dimensiunile mutației epistemice pe care opera coșeriană o (va) produce în științele culturii” (E. Tămâianu-Morita, *Semnificația lingvisticii coșeriene în viziunea lui Takashi Kamei după 20 de ani*, „Dacoromania”, serie nouă, VII-VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p. 102), menționa: „ca lingvist al secolului XX, Coșeriu nu se poate bucura de recunoașterea pe scara largă a statutului său autentic, astfel încât, de fapt, semnificația «revoluției coșeriene» se poate adeveri abia sub steaua unui veac viitor” (*idem*, p. 111). În Țara Soarelui-Răsare a fost „admis”, așadar, un act de cultură excepțional într-o vreme când numele savantului era interzis la noi, dar acest precedent, „dacă e să spunem lucrurile așa cum sunt” (Coșeriu), nu este acum fructificat la noi în măsura fireștilor așteptări impuse de circulația ideilor și valorilor în lumea modernă. De altfel, o inexplicabilă, în fond, reticență în promovarea operei coșeriene este constatată după 1989 de reputați savanți români, dar și de către însuși Eugeniu Coșeriu, care nu ezita să precizeze că „în România lingvistica mea a pătruns foarte puțin”. Profesorul subli-

niază același gând și în altă parte: „Nu sunt deloc mulțumit de repercusiunea concepției mele și activității mele în România, unde s-au urmat tot felul de orientări mai mult sau mai puțin trecătoare și nu s-a înțeles care este sensul activității mele. Singurul care a pătruns foarte serios în toată concepția și activitatea mea a fost profesorul Borcilă de la Cluj, cel care a creat acest centru de lingvistică integrală ce produce acum ceva în sensul acestei lingvistici. Bucureștiul, în schimb, până acum a fost surd” („Limba Română”, nr. 10, 2006, p. 20-21). Salutar și deocamdată singurul de acest fel rămâne proiectul clujean. Anume sub îndrumarea distinsului cărturar Mircea Borcilă, centrul-pilot de studiere și interpretare a lingvisticii coșeriene a organizat și sistematizat „recuperarea” scrierilor profesorului de la Tübingen, lansând o pleiadă de cercetători, pasionați de diverse aspecte ale științei integraliste.

În aceeași ordine de idei, binevenită și cu finalități previzibile pentru înlesnirea difuzării integralismului coșerian este Școala de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigmele lingvisticii actuale”. Conceput ca o extindere și împropățare a preocupărilor Centrului de studii integraliste de la Cluj, al cărui mentor rămâne a fi prof. Mircea Borcilă, sensibilizând interesul tinerilor, competenți și avizați, programul își propune să convoace periodic studenți și cercetători din orizonturi pluridisciplinare pentru valorificarea monumentalei opere coșeriene.

Am rezervat un număr de revistă întrunirii din cadrul primei ediții a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”, iunie-iulie 2012, pentru a reliefa diversitatea și varietatea subiectelor coșeriene ce focalizează în prezent interesul cercetătorilor, inclusiv tineri, dar și pentru a accentua necesitatea imperioasă de a pune în circuit pe temeuri strict științifice opera distinsului lingvist și filozof. Este, firește, și un apel indirect adresat comunităților academice de pe cele două maluri ale Prutului, de a întreprinde cât mai curând acțiuni bine orchestrate pentru ca „lingvistul secolului XX” să-și ocupe locul meritat și în sanctuarul științei naționale. O eventuală ediție integrală ar fi trebuit demult să devină un proiect național de anvergură, obiectiv ce ar urma să se realizeze până la centenarul nașterii profesorului, în 2021, cu implicarea celor care abia descoperă fascinația demersului științific coșerian. Editarea în română a operelor complete ar crea, cu certitudine, condiții reale ca Eugeniu Coșeriu să fie nu numai „citat, dar și citit”, ar declanșa, în sfârșit, după cum spera încă în 1947 însuși Eugeniu Coșeriu, „o vastă mișcare culturală”, chemată „spre a răsturna mulți coloși cu picioarele de lut și spre a da românilor o viziune exactă asupra multor fapte”. Pentru că acum, ca și la ora redactării scrisorii către profesorul Gh. Ivănescu, din care am citat, tagma profitorilor nu e în descreștere, ci, dimpotrivă, continuă să se mărească numărul celor care „...fără structură intelectuală... devin lectori, profesori, publică lucrări infame

și traduceri pline de greșeli, trăiesc bine și fără griji și lumea-i prețuiește și le ține hangul” („Limba Română”, nr. 2, 2002, p. 151). Opera lui Coșeriu, însușită și asumată, onest și cu responsabilitate, va deschide noi orizonturi, ne va învăța să spunem adevărul despre noi și existența noastră ca popor, ne va ajuta să discernem „valoarea maculaturilor scrise și publicate în limba română”, inclusiv în cercetare, ne va da curajul să respingem și să neglijăm *idolii*, așa încât „să putem discuta cu orice și despre orice”. Publicarea operei lui Coșeriu, studierea acesteia în școli și universități, cunoașterea profundă și autentică a discursului coșerian vor genera premise pentru restabilirea simțului critic și autocritic al culturii române, debusolată primejdios, dar, sperăm, nu iremediabil, de falșii patrioți și salvatori ai ei, de pseudosavanții din cercetare și de cinicii manipulatori ai opiniei publice. Va fi, în sfârșit, readus acasă „cel mai strălucit produs al minții românești în cei 1500 de ani de istorie”, „un om de o enormă frumusețe morală și de o modestie monumentală”, după expresia profesorului Mircea Borcilă.

Exprimăm și pe această cale sentimentele de grațitudine doamnei profesoare Eugenia Bojoga, întregii echipe clujene, autorilor acestui număr de revistă, precum și colegelor Viorica-Ela Caraman, Oxana Bejan, Veronica Rotaru pentru efortul susținut de a contribui la apariția prezentei ediții.

P.S. Am pus în capul ediției speciale două texte rostite pe 22 mai 2001 la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, unde lui Eugeniu Coșeriu i s-a conferit titlul de doctor honoris causa. Domnea, îmi amintesc, o atmosferă deosebită, marcată de bucuria revenirii la baștină a „fiului rătăcitor” și a întâlnirii lui cu oamenii dragi sufletului. Basarabeanul care „a atins pragul sideral al recunoașterii universale” (Eugen Munteanu) fusese în ajun sărbătorit în cadrul unei ședințe festive, prilejuită de împlinirea a 10 ani de la fondarea revistei „Limba Română” și a 80-a aniversare de la nașterea sa, la care a prezentat tulburătoarea comunicare *Credință, sacrificiu și destin* despre misiunea publicației noastre.

Discursurile preluate sunt succinte, luminoase, încărcate de semnificație, exprimând în cel mai esențial mod legătura dintre cei doi savanți provenind din cele două extremități ale spațiului limbii române. Textele sunt clare și instructive. Eugeniu Coșeriu explică simplu, ca niciodată, cum trebuie înțeles moldovenismul ca parte integrantă a românismului, iar Mircea Borcilă reușește să puncteze în doar câteva pagini, mai exact, în câteva minute (textul Domniei Sale este de fapt o replică de moment rostită la acel eveniment), vastitatea și universalitatea operei coșeriene. Textele se citesc și astăzi cu interes și plăcută revelație, pentru că sunt sincere și pătrunse de imensa modestie și cumsecădenie a doi mari slujitori ai științei, cărora le dedicăm acest număr de revistă.

Eugeniu COȘERIU

**„...Moldovenismul... nu se opune
românismului, ci este o formă a lui...”**

*(Discurs rostit pe 22 mai 2001 cu ocazia conferirii
titlului de doctor honoris causa al Universității
Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău)*

*Mult stimată Doamnă Rector al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”
din Chișinău,*

Dragi colegi,

Dragii mei basarabeni,

Încă o dată trebuie să spun ce-am spus de mai multe ori, aici în Basarabia și în România, anume că sărbătorirea aceasta, înalta distincție care mi s-a acordat, eu le consider, fără îndoială, ca distincții pentru persoana mea, însă nu numai

Chișinău, 2001. Eugeniu Coșeriu văzut de Iurie Foca

pentru ea, ci pentru toți cei care, avînd același talent, aceeași capacitate, n-au ajuns să se afirme, n-au ajuns să dea acestui popor și lumii ceea ce ar fi putut da din cauza vitregiei vremilor, acestor cumplite vremi, pe care le-am trăit cu toții, care s-au abătut peste poporul nostru, peste noi toți.

De aceea accept cu bucurie, cu fericire, cu profundă emoție această distincție și ca un gest, cel puțin de trei ori, simbolic.

Simbolic, mai întii, fiindcă vine de la Universitatea „Ion Creangă”. De Universitatea care poartă acest nume mă leagă amintirile cele mai plăcute și cele mai autentice în ceea ce privește studiul. Mă refer la liceul, la marele Liceu „Ion Creangă” din Bălți, la care am învățat carte timp de opt ani. Aici s-a amintit că am învățat întii în satul natal, la Mihăileni, apoi la Bălți și apoi la Iași. Trebuie să amintesc că baza am primit-o, încă înaintea Liceului „Ion Creangă”, la minunata școală primară din Mihăileni, la care m-am înscris la vîrsta de șase ani și unde l-am avut ca învățător pe marele, pe neuitatul învățător Roman Mîndîcanu, pe tatăl lui Valentin Mîndîcanu, aici prezent, cel care, într-un sens, cum am aflat mai tîrziu, m-a pătruns, m-a identificat și m-a descoperit. Apoi am învățat la școala pe care am amintit-o, unde am avut din nou profesori excepționali, ca atîția alți basarabeni și atîția alți bălțeni care nu s-au putut afirma. Și-apoi la Iași, și-apoi în Italia.

În al doilea rînd, e un gest simbolic, fiindcă vine de aici, de la Chișinău, adică din capitala Patriei mele mici, din capitala Basarabiei.

Și în al treilea rînd, și despre aceasta aș vrea să vorbesc, gestul este simbolic fiindcă această distincție vine din Moldova și se acordă unui moldovean, care a fost toată viața lui moldovean și n-a uitat niciodată că e moldovean, și anume din Basarabia, din Moldova dintre Prut și Nistru, și mai precis din Țara de Sus, din Ținutul Răutului Superior. Cu aceasta vreau să spun, în această scurtă alocuțiune, că și eu sînt „moldovenist” și că dacă am vreun merit, cred că meritul meu cel mai important, aici pentru moldovenii mei, este că v-am întărit și că vă mai întăresc rezistența și austeritatea cu modestul meu meșteșug.

Ce vreau să spun cînd afirm că sînt „moldovenist”?

Există două tipuri de moldovenism. Mai întii, un moldovenism în cadrul românismului, un moldovenism care nu se opune românismului, ci este o formă a românismului. Și există un alt tip de moldovenism, un moldovenism opus românismului, cel care se afirmă pe o identitate arbitrară, moldovenească, la același nivel cu identitatea românească și opune identitatea moldovenească acestei identități românești. Și acest din urmă moldovenism opus românismului este, la rîndul lui, de două tipuri: există moldovenismul naiv și nevinovat al celor care, orbiți de o propagandă îndelungată, orbiți de tot ce li s-a opus și de tot ceea ce li s-a ascuns timp de șaiszeci de ani, cred că

Chișinău, 2001. Eugeniu Coșeriu la 10 ani ai revistei „Limba Română”

nu sînt români, cred că vorbesc altă limbă și îți spun cu foarte multă inocență, vorbindu-ți așa cum vorbesc eu acuma, că ei nu știu românește, că vorbesc numai pe moldovenește. Și celălalt tip e moldovenismul vinovat și mincinos, moldovenismul care în mod conștient cultivă dezbinarea, ura împotriva a tot ceea ce e românesc și care încearcă, cu argumentele cele mai absurde, să afirme o identitate moldovenească *opusă* identității românești.

Vreau să spun că există un moldovenism autentic, legitim și moral, acest moldovenism pe care aș vrea să-l reprezint aici și pe care cred, sînt convins că îl reprezentați și dumneavoastră, toți frații mei basarabeni, pe acest moldovenism care se poate prezenta ca *subiectiv*, adică al acestui individ empiric, Eugeniu Coșeriu, și ca *obiectiv*, ca moldovenismul omului de știință, în măsura în care este acest individ Coșeriu om de știință. Și anume moldovenism în ceea ce privește *istoria*.

Se înțelege că eu, ca individ empiric, ca acest subiect Eugeniu Coșeriu, tremur mult mai mult la numele lui Ștefan cel Mare decît la numele altor eroi români. Și că îmi place să afirm, fără să am documente în această privință, că Ștefan cel Mare a fost cel mai mare om politic pe care l-a dat românismul. Însă fără a nega valoarea lui Mihai Viteazul și fără a uita de Avram Iancu, fără a uita de eroii ardeleni. Și, ca român moldovean ce mă aflu, tremur și-mi dau lacrimile cînd citesc și recitesc de multe ori pe nota, pe autografa lui Mihai Viteazul, pe care se spune: *Ardealul, Moldova, Țara Românească. Pofta ce-am poftit*. Adică această unitate a celor trei țări românești.

Și moldovenism obiectiv cu privire la această istorie. Adică încerc ca om de știință să studiez și să afirm, cu documente și cu argumente istorice obiective, rolul

Moldovei în istoria poporului român și rolul Moldovei în unirea, în procesul de unire, de întregire a poporului român. Și, în acest caz, e chiar și rolul basarabenilor și *mai ales* rolul basarabenilor. Și atunci îmi amintesc de Vasile Stroescu care nu susținea numai Basarabia și independența Basarabiei, ci îi susținea pe toți românii și care crea școli și spitale pentru ardeleni, și care se întâlnea în Elveția cu Goga, care, la rîndul lui, publica și la Chișinău. Și îmi amintesc că Chișinăul a fost de mai multe ori centrul avansat al românismului, că aici la Chișinău s-a pregătit unirea, aici s-a pregătit unirea Ardealului, aici a fost primită cu flori și urale legiunea ardeleană creată de foștii prizonieri din armata austro-ungară.

În ce privește *cultura*, în general, din nou ca individ empiric și subiectiv, înțeleg să mă bucur și să afirm valorile moldovenești, să afirm, nu numai în glumă, că noi, cei din Țara de Sus a Moldovei, am dat atîtea personalități culturii românești, fiindcă pe o fișie de pămînt, de la Carpați pînă la Nistru, nu mai lată de vreo sută de km, s-au născut și Eminescu, și Creangă, și Sadoveanu, și Iorga, și Enescu, și Ciprian Porumbescu, și Stere, și Hasdeu, și primul nostru filozof Vasile Conta, și mai înainte Miron Costin și alții, și alții (*O voce din sală*: Mai încoace – Eugeniu Coșeriu [*ovații*]).

Nu știu dacă l-am amintit pe Stere. Dacă nu, Eugeniu Coșeriu e mai puțin important, însă a avut și el norocul să se nască tot pe aceeași fișie de pămînt binecuvîntat.

Și, se înțelege, că fiind om de știință, urmăresc să consider critic contribuția Moldovei la cultura română și să caut și o trăsătură specifică sau trăsături specifice pentru această contribuție, însă nu opunînd o cultură moldovenească culturii românești. Și aicea putem aminti că această atitudine, să spunem, e cea a lui Ibrăileanu, care găsea că tocmai moldovenii reprezintă în tradițiile culturale românești spiritul critic, în acest caz, opus, însă, în același timp, *complementar* spiritului mai curînd pragmatic al muntenilor. Și, deci, vreau să spun că Moldova a avut un rol fondator în cultura românească și prin toate legăturile pe care le-a avut cu Polonia, cu școlile latinești din Polonia. Nu trebuie să uităm că imediat după fundarea Universității din Cracovia, deja la sfîrșitul secolului al XIV-lea, studiau foarte mulți moldoveni la această universitate. Și nu trebuie să-l uităm pe un domnitor ca Gheorghe Ștefan – un om foarte cult și la care se referă celebra frază „Nasc și la Moldova oameni” – și care ducea tratative cu regele Suediei și cu alții și-l trimitea pe Milescu la Ludovic al XIV-lea, înțelegînd, deci, să se prezinte pe un plan internațional și utilizîndu-l tocmai pe un tînăr savant cum era Milescu.

Și, în sfîrșit, sînt moldovenist, în sens subiectiv și în sens obiectiv, și în ceea ce privește *limba*. Însă tot așa, vorbind românește, înțeleg să spun *pîntece* și nu *burtă*, înțeleg să spun *cocostîrc* și nu *barză*, înțeleg să pronunț *cîne* și *pine*, și nu *cîine*, *pîne*. Îmi aduc aminte că profesorul Gheorghe Cîrțu, de la Liceul

„Ion Creangă”, auzindu-i pe cei care pronunțau *cîne*, el le spunea: *cîine*, *cîine*, cu *-ine* (înviorare în sală). Și, ca lingvist, susțin, se înțelege, o variantă moldovenească de limbă exemplară, recunoscînd că această limbă exemplară are ca bază limba, mai întîii, a textelor lui Coresi și că are fonetica fundamentală de tip muntean sau, să spunem, de la Târgoviște pînă la Brașov. Însă această limbă a fost recultivată și îmbogățită și, mai ales, păstrată în această formă și de moldoveni în mare parte.

Îmi place să semnez că și constituirea acestei norme exemplare, pe care o avem de la început, de la Coresi, și care a fost consacrată prin *Biblia de la București*, numită *Biblia lui Șerban*, e o constituire la care au contribuit într-o măsură nebanuită moldovenii. Mă gîndesc în acest caz la *un* moldovean, fiindcă în mare parte baza acestei *Biblia de la București* este traducerea făcută de Milescu. De aceea, vorbind de *Biblia de la București*, eu o numesc *Biblia moldo-valahă de la București* și o înțeleg ca un simbol al acestei unități a limbii române, la care au contribuit în anumită măsură și moldovenii. Și ca moldovean și ca lingvist moldovean, cînd e vorba de politica lingvistică, susțin și ca normă de exemplaritate, ca limbă exemplară, o limbă cu această fonetică, adică cu *pîne*, *mîne* ș.a.m.d., și cu această fonetică, care a fost păstrată în textele scriitorilor moldoveni.

Deci, înțeleg să opun și o variantă moldovenească altor posibile variante, însă avînd în vedere că nu e vorba de ceva opus limbii române, e ceva pentru toată limba română. Dacă sîntem într-adevăr moldoveniști, atunci trebuie să spunem: noi vrem pentru toată limba română, acolo unde avem o tradiție stabilită, această normă de exemplaritate moldovenească. Și tot ca lingvist, chiar dacă nu mai pot susține astăzi că ar fi bine să avem această normă, semnez cel puțin că limba noastră moldovenească – în cazul acesta graiul moldoveanesc – ne permite anumite concluzii de natură lingvistică în ceea ce privește istoria limbii. Nu mai fac acum deosebirea în limba literară, în limba exemplară între [d] și [z], însă știu și le arăt elevilor că dacă un cuvînt are [d], atunci e un cuvînt vechi, ori latinesc ori de aceeași vîrstă, adică *dic* și *damă*, și că dacă are [z], ca *pază*, e un cuvînt mai recent. Însă scriu și *zic*, se înțelege, atunci cînd vorbesc limba exemplară românească, fiindcă înțeleg că aceasta este norma stabilită nu pentru munteni, nu pentru ardeleni, ci pentru toți vorbitorii de limba română.

Vreau să spun prin aceasta că există și un moldovenism care își are moralitatea, eficacitatea lui, că poți fi moldovenist fără a fi antiromân. Ba mai mult, că poți fi moldovenist fiind în același timp român și român în toată puterea cuvîntului. Și că poți, ca moldovenist în acest sens, să spui că te simți acasă în Europa, că dacă, totuși, la București te simți mai acasă decît la Tübingen sau la Madrid, la Chișinău ori la Bălți te simți mai acasă decît la București.

Chișinău, 2001. Eugeniu Coșeriu în togă de doctor honoris causa al Universității „Ion Creangă”

Chișinău, 2001. Eugeniu Coșeriu înconjurat de afecțiunea celor dragi. În prim-plan (dreapta) profesorii Victor Grecu (Sibiu), Mircea și Ica Borcilă (Cluj)

Ion Borșevici, Ion Guțu, Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă
(rostind discursul despre profesorul omagiat)

Chișinău, Universitatea „Ion Creangă”, 2001.
Participanți la omagierea ilustrului lingvist

Poze din arhiva fotografului Ion Topală

Mircea BORCILĂ

„...V-am descoperit... ca pe adevărata lumină a căutărilor vieții mele...”

*Iubite gazde,
Venerate Maestre,*

Dați-mi voie să încep acest cuvînt de salut într-un mod, poate, cu totul șocant sau nepotrivit. Adică să-mi exprim, respectuos și cu aceeași iubire și venerație pe care v-o port, Maestre, dezacordul față de o afirmație pe care ați făcut-o aici în plenul acestei solemne adunări.

Atunci cînd colegul nostru de la Iași, profesorul Stelian Dumistrăcel, foarte inspirat, a adăugat numele dumneavoastră în galeria acelor ilustre figuri care au fost date de fișia de aur a Moldovei de Nord, ați spus: Nu, Eugeniu Coșeriu nu este atît de important. Dați-mi voie să-mi exprim, repet, respectuosul meu dezacord față de această afirmație și, fără să încerc o argumentare aici, să vă amintesc totuși numai trei fapte care, în această privință, nu vă dau dreptate.

Primul este furnizat chiar de un regretat profesor al meu de la Cluj, profesorul Romulus Todoran, urmaș al lui Pușcariu, fostul șef de catedră la noi timp de un sfert de veac, care, atunci cînd ați fost numit *profesor honoris causa* al Universității din Cluj, a avut curiozitatea să calculeze gradul de recunoaștere internațională de care s-au bucurat savanții români din domeniul științelor culturii. Începînd cu Nicolae Iorga, din acea galerie pe care ați menționat-o, și pînă la Mircea Eliade, un alt ilustru român care s-a impus pe plan internațional, profesorul Todoran a găsit că, de departe, gradul de recunoaștere profesională, deci în interiorul comunității academice, a profesioniștilor care practică disciplina lingvisticii, este mult mai mare în cazul dumneavoastră decît cel pe care a reușit să-l atingă în istorie Nicolae Iorga sau în istoria religiilor un Mircea Eliade.

Acesta ar fi un prim fapt, despre care ar putea spune însă cineva că nu reperează, eventual, decît suprafața lucrurilor. Aș adăuga imediat un al doilea aspect, pe care aș vrea să-l formulez într-o singură idee aici, anume că la temelia acestei recunoașteri unice de care vă bucurați pe plan mondial, din toată America Latină pînă în Europa, din Japonia pînă la o parte din Universitățile Americii

Cluj, decembrie 1998. Eugeniu Coșeriu și membrii Centrului de lingvistică integrală: Nicoleta Neșu, Eugenia Bojoga, Cornel Vilcu, Lucian Lazăr, Eugeniu Coșeriu, Mircea Borcilă și Emma Tămâianu

de Nord, stă tocmai străbaterea căii foarte dificile care duce la înțelegerea și profunda recunoaștere a importanței științifice a operei dumneavoastră.

Cel care, cum zice un cunoscut filozof al nostru, urcă muntele acestei uriașe creații, care este opera dumneavoastră științifică, și privește de acolo întreaga panoramă științifică a disciplinelor umane descoperă nu numai vîrfurile culturii române, de care ați amintit și care aproape că nu se mai văd, ci descoperă faptul că dumneavoastră, între toți savanții lumii din acest domeniu „pilot” al lingvisticii, ați reușit să vă impuneți drept adevărat întemeietor al acestei discipline. Iar acest lucru este de două ori semnificativ, pentru că știința lingvisticii este nu gramatica unor limbi particulare, așa cum o știe omul neprofesionist, ci știința antropologică a limbajului, așa cum s-a impus din 1836 ca proiect, la Humboldt, și cum a fost legitimată, pe deplin, prin opera dumneavoastră pentru prima oară, i. e. știința centrală, știința fundamentală pe care se clădesc toate celelalte științe ale culturii. Și psihologia, și sociologia, și etica, și poetica – toate sînt științe care se clădesc în întregime pe baza științei nucleare, care este știința „logosului semantic”, așa cum ați definit-o cel mai bine dumneavoastră, știința funcției semnificative a limbajului.

Din această cauză, venerate maestre, ne putem mîndri cu situația că mari savanți din străinătate – aș cita numai din Germania cîteva nume, unul a venit pînă la Bălți cu noi, este vorba despre Wolf Dietrich, dar mai sînt mulți alții,

este H. Thun, este Rudolf Windisch și atîția încă – au învățat nu numai lingvistica integrală fondată de dumneavoastră, ci au învățat, din respect și din imensa stimă pe care le-a impus-o conținutul acestei științe, și limba nativă a lui Eugeniu Coșeriu. Ce dovadă mai tulburătoare se poate invoca pentru prestigiul pe care l-ați cucerit dumneavoastră pentru însăși limba și cultura română?!

Iar cea din urmă rațiune pe care aș invoca-o în scurta mea pledoarie este cea care mi se pare că și explică reținerea dumneavoastră. Iubite gazde, Domnul Profesor a spus așa și va spune întotdeauna așa, pentru că avem a face, nu evit să o spun, nu numai cu un uriaș savant, ci și cu un om de o enormă frumusețe morală și de o modestie monumentală. Cine a avut privilegiul să-l cunoască mai îndeaproape, știe că este un om de o emotivitate extraordinară, care își trăiește clipele vieții și fiecare relație umană cu o supremă intensitate. Profesorul Dan Slușanschi de la București îmi povestea cum l-a îmbrățișat cu sufletul din primul moment în care l-a cunoscut. Această modestie a făcut ca Profesorul Coșeriu nici măcar să nu vrea la început să-și editeze cărțile și să-i lase pe studenți, ca atare, să-i editeze cursurile, considerînd că acestea sînt lucrări normale, firești, modeste, pe care le prezintă la curs și nu au o importanță deosebită. S-a dovedit că acele cursuri transcrise de R. Windisch, de G. Narr și de ceilalți reprezintă, de fapt, adevărate pietre de temelie pentru știința internațională a lingvisticii. Astăzi se traduc peste tot în lume. Eu personal, în 1981, am găsit toate aceste cursuri la una dintre cele mai mari universități americane, toate acolo fotocopyate, la îndemîna studenților, cu oameni care se chinuiau să le traducă din germană, din spaniolă, pentru că în Statele Unite limbile străine sînt mai greu accesibile.

Vreau să închei în unda acestui gînd al stimei și iubirii, cu care Dumnezeu, pur și simplu, m-a binecuvîntat din momentul în care am avut revelația adevăratelor dimensiuni ale operei dumneavoastră. Mă felicit, și astăzi, pentru intuiția pe care am avut-o, atunci, în 1981, cînd v-am descoperit ca pe adevărata lumină a căutărilor vieții mele și vă mulțumesc pentru că existați pentru mine, pentru noi și pentru acest popor ca cel mai strălucit produs al minții românești în cei o mie cinci sute de ani ai săi de istorie.

Vă mulțumesc.

E. Coșeriu: Leo Spitzer, fără să fie elev direct al lui Hugo Schuchardt, cînd a publicat un review al lui Schuchardt, bătrînul Schuchardt glumind, dar glumind într-o formă foarte serioasă, spunea: „Schuchardt – fondat, fondat de Leo Spitzer”. Aș putea spune și eu tot așa că Eugeniu Coșeriu e fondat de Mircea Borcilă. (*Înviorare în sală. Aplauze furtunoase.*)

Texte apărute pentru prima oară în „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 4-6, 1999; nr. 1-6, 2000; nr. 1-6, 2001, p. 166-171

Eugenia BOJOGA

Două spirite tutelare: Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă

E.B. – lect. dr., Facultatea de Litere a Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Publicistă, traducătoare, membră a Societății Internaționale de Lingvistică Romanică, a proiectului „E. Coșeriu și manuscrisele sale”, Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen, Germania, a comitetului științific al Colectiei *Études linguistiques / Linguistische Studien*, coordonată de Universitatea Humboldt din Berlin și Editura Peniopoie din München (din 2005 până în prezent au apărut 10 volume). Domenii de cercetare: lingvistică generală, limbile romanice, sociolingvistică, semantică lexicală, istoriografie lingvistică.

Prima ediție a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale” (Cluj-Napoca, 25 iunie – 8 iulie 2012) a fost concepută, întâi de toate, ca un spațiu al dialogului științific și al alterității culturale. Oferind cursuri și seminarii care au avut ca punct de reper teoria lui E. Coșeriu, noi, membrii Centrului de lingvistică integrală „E. Coșeriu” de la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, am urmărit, prin această inițiativă, să imprimăm mai multă coerență și transparență preocupărilor noastre. De asemenea, am dorit să le transmitem bursierilor noștri – studenți, masteranzi și doctoranzi din mai multe țări – pasiunea pentru lingvistică, văzută ca cea mai importantă dintre științele culturii. Or, această pasiune pentru studierea limbajului ca dimensiune fundamentală a ființei umane și deci ca bază a tuturor formelor culturii noi am învățat-o de la dl prof. Mircea Borcilă care, cu multă căldură, blândețe și răbdare, ne-a introdus, pas cu pas, în concepția lui Eugeniu Coșeriu. Astăzi putem afirma că fără încurajarea și competența prof. M. Borcilă, noi, discipolii, nu am fi putut asimila atât de profund concepția lui E. Coșeriu și nu am fi fost capabili să o dezvoltăm, fiecare pe un anumit segment, și să o transmitem mai departe. Fără îndrumarea generoasă a Domniei Sale nu ne-am fi putut constitui ca un grup omogen de cercetare și nu am fi format Centrul de lingvistică integrală „E. Coșeriu” de la Universitatea „Babeș-Bolyai”. De aceea școala noastră de vară s-a desfășurat sub egida a două spirite tutelare: Eugeniu Coșeriu și Mircea Borcilă.

Momentul inaugural al școlii de vară

De altfel, Eugeniu Coșeriu, referindu-se la receptarea concepției sale lingvistice pe plan internațional (în vol. *Die Sachen sagen, wie sie sind. Eugenio Coseriu im Gespräch*, realizat de J. Kabatek și A. Murguía, 1997), menționa că foarte mulți dintre elevii săi direcți și indirecti au preluat anumite elemente din concepția sa, fără să-și propună asimilarea acesteia în profunzime. Alții, cum ar fi J. Herculano de Carvalho din Portugalia sau Evanildo Bechara din Brazilia, au preluat teoria lingvisticii integrale în linii mari. Cel care a asimilat-o însă în întregime și în profunzime, preciza E. Coșeriu, este Mircea Borcilă de la Cluj. Or, la acea vreme prof. M. Borcilă avea vreo 15 doctoranzi pe care îi îndruma, iar numărul acestora a crescut pe parcurs tot mai mult...

Aproximând în câteva cuvinte efortul de peste două decenii al distinsului profesor, putem afirma că Domnia Sa a demonstrat că viziunea teoretică a lui E. Coșeriu este una de mare anvergură, că aceasta „deschide drumul reconstrucției conceptuale a întregului câmp al disciplinelor umane”. Sau, parafrazându-i pe discipolii lui E. Coșeriu, am putea spune și noi că M. Borcilă a fost profesorul de care am avut nevoie pentru a ne forma ca lingviști. Cu multă bunăvoință și generozitate, observând limitele noastre, ne-a încurajat să le depășim. Având un acut simț al responsabilității, un ireproșabil cult al perfecțiunii, dar și o mare pasiune pentru cultură în general, prof. Borcilă a valorificat tradiția lingvistică și filozofică românească – L. Blaga, S. Pușcariu, V. Bogrea – într-o simbioză perfectă cu concepția lui E. Coșeriu, integrându-le astfel în contextul științific internațional. Dincolo de studiile temeinice de lingvistică și de poetică culturală, deschizătoare de drumuri și întemeietoare de paradigmă, prof. Mircea Borcilă s-a împlinit și prin discipolii săi – foarte numeroși –, prin faptul că le-a coordo-

nat cu grijă tezele de doctorat, dar și prin faptul că a știut să refacă, pe urmele lui Sextil Pușcariu, școala lingvistică clujeană.

Așa cum Jürgeu Trabant mărturisea despre Eugeniu Coșeriu că, pentru a-și edifica propria operă și a-și consolida propria concepție, a avut nevoie de discipoli ca parteneri de dialog, ca adevărați copărtași la edificarea lingvisticii integrale, la fel și prof. M. Borcilă a avut și are nevoie de publicul studios, pentru a-și manifesta adevărata vocație de Magistru. Și astăzi, mulți dintre discipolii săi îl însoțim la cursurile pe care le predă, fiindcă acestea sunt de fiecare dată altfel.

Atât Eugeniu Coșeriu, cât și Mircea Borcilă au făcut școală în adevăratul sens al cuvântului. Or, a face școală înseamnă din capul locului un gest profund de generozitate și alteritate culturală, înseamnă a împărtăși și altora din timpul tău, din cunoștințele tale, din sufletul tău.

De aceea, în semn de omagiu și respect deosebit, dedicăm profesorului Mircea Borcilă, la împlinirea frumoasei vârste de 70 de ani, prima ediție a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale” și acest număr special al prestigioasei reviste „Limba Română”, din al cărui colegiu de redacție face parte. În acest context, ne exprimăm grațitudinea pentru tot ce a făcut pentru noi, îndrumându-ne pe drumul anevoios, dar fascinant al cunoașterii și al asimilării lingvisticii lui E. Coșeriu.

O inspirată pauză după îndelungi și fructuoase dezbateri

Diana FAUR

Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”, Cluj-Napoca, ediția I, iunie-iulie 2012

D.F. – doctorandă,
Catedra de limba română
și lingvistică generală,
Facultatea de Litere,
Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Cluj-Napoca. Lucrează la teza
de doctorat cu titlul *Metafora
simbolic-mitică în textul
poetic al lui Lucian Blaga.
Către o încadrare tipologică
în lumina semanticii
integrale a sensului*, sub
îndrumarea prof. dr.
Mircea Borcilă. Domenii
de interes: lingvistică și
poetică, semantica textului,
metaforologie.

Cursurile primei ediții a Școlii internaționale de vară „Eugeniu Coșeriu” au fost organizate sub egida Centrului de Studii Integraliste și a Colectivului de lingvistică și semiotică din cadrul Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în perioada 25 iunie – 8 iulie 2012. Acestea s-au situat în continuitate și coerență cu seria de congrese dedicate marelui lingvist – primul Congres Internațional „Eugenio Coseriu”, organizat în septembrie 2007, la Universitatea din Aix-en-Provence, Franța, al doilea congres, în septembrie 2009, de Centrul de Studii Integraliste „Eugeniu Coșeriu” al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, și al treilea congres, desfășurat, în luna octombrie 2011, la Universitatea din Almería, Spania – și, mai ales, cu activitatea de cercetare și cu profilul Centrului de Studii Integraliste din Cluj-Napoca.

Orientarea de ansamblu a programului de studii al Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu” a vizat două direcții: pe de o parte, a oferit bursierilor participanți posibilitatea de a aprofunda sistematic una dintre cele mai temeinice și mai complexe abordări în științele limbajului, lingvistica integrală, iar pe de altă parte, a pus în relație concepția coșeriană cu alte tipuri de lingvistică, reliefând actualitatea și deschiderea interdisciplinară a acestei orientări teoretice. În acest scop, temele de cercetare propuse s-au înscris în câmpul studiilor integraliste, iar conținutul lor ca atare a fost structurat în două module principale: *noțiuni fundamentale și Coșeriu contemporan*.

Activitățile științifice propriu-zise ale școlii de vară, desfășurate în intervalul celor două săptămâni, au fost organizate într-o manieră diversificată – atât sub formă de *conferințe* și *prelegeri*, cât și sub forma *dezbatelor* și a *seminarelor* –, pentru a asigura un climat favorabil ridicării de probleme și pentru a facilita înțelegerea aprofundată a conceptelor și a tezelor vehiculate în acest context științific.

Proiectată astfel, Școala de vară „Eugeniu Coșeriu” s-a adresat studenților, masteranzilor, doctoranzilor și tinerilor cercetători români și străini și a beneficiat de prezența unor profesori de prestigiu și a unor specialiști în domeniu de la Catedra de lingvistică generală și semiotică din cadrul Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai”, dar și de la universități europene de renume. Printre profesorii, specialiștii și cercetătorii din străinătate care au onorat cu prezența lor acest spațiu de dialog științific pot fi amintiți: prof. dr. Jesús Martínez del Castillo, Universitatea din Almería, Spania, prof. dr. Vincenzo Orioles, Universitatea din Udine, Italia, prof. dr. José María Bernardo, Universitatea din Valencia, Spania, dr. Cristian Bota, Universitatea din Geneva, Elveția, drd. Ciprian Speranza, Universitatea din Basel, Elveția. Aceștia li s-au alăturat membrii Centrului de Studii Integraliste: prof. dr. Mircea Borcilă, lect. dr. Oana Boc, lect. dr. Eugenia Bojoga, lect. dr. Cornel Vilcu, asist. drd. Dina Vilcu, drd. Elena Faur, drd. Diana Faur, asist. dr. Cristina Varga, drd. Mircea Minică, dar și numeroși alți participanți, cadre didactice universitare, cercetători, doctoranzi etc. de la Facultatea de Litere și de la Institutul de lingvistică „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca.

Spiritul multicultural și caracterul internațional al școlii de vară au fost manifestate prin prezența bursierilor din Elveția, Germania (Departamentul de Filologie Romanică al Universității din Marburg; Universitatea din Potsdam), Spania (Universitatea Autonomă din Barcelona), Republica Moldova (Universitatea de Stat din Moldova și Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei din Chișinău, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți), Polonia (Institutul de Filologie Romanică al Universității Jagellone din Cracovia) și Slovacia (Universitatea din Bratislava), cărora li s-au alăturat bursierii români din centre universitare de tradiție (Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea din București).

Mai putem consemna și faptul că, dincolo de participarea efectivă la sesiunile de ordin strict științific, cursanții au fost cooptați și într-un program cultural care a inclus vizitarea unor obiective turistice emblematic pentru spațiul cultural transilvănean, cum ar fi: Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Mănăstirea Nicula, Cetățuia Cluj-Napoca, turul municipiului Cluj-Napoca etc.

Deschiderea oficială a școlii de vară a avut loc într-un cadru solemn, printr-un recital simfonic urmat de discursurile de întâmpinare ale amfitrionilor. Euge-

nia Bojoga, directorul Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”, a adresat participanților un cuvânt introductiv și i-a salutat din partea comitetului organizatoric și a comitetului științific, declarând deschisă oficial cea dintâi ediție a unor cursuri internaționale de vară cu acest profil. În alocuțiunea sa, prof. Corin Braga, decanul Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai”, a menționat că instituția pe care o reprezintă este onorată să găzduiască această manifestare științifică dedicată marelui savant, care a creat o direcție inovatoare în domeniul umanist și pe care școala lingvistică din Cluj, printr-o fecundă activitate, în ultimele decenii, îl reprezintă și îl continuă cu demnitate. Invitat de onoare la deschiderea oficială a școlii de vară, Emil Boc, primarul municipiului Cluj-Napoca, a urat tuturor participanților și invitaților prezenți în sală bun-venit, reliefând faptul că programul științific inițiat în cadrul Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu” se înscrie în seria manifestărilor științifice care definesc componenta universitară și culturală clujeană, o componentă-cheie pentru un oraș universitar care aspiră să atingă, în 2020, statutul de Capitală Culturală Europeană. În finalul ședinței de deschidere, prof. Mircea Borcilă, directorul onorific al Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”, fondatorul, în 1998, al Centrului de Studii Integraliste și principalul promotor al concepției coșeriene în România și în școala lingvistică românească, a subliniat că activitățile științifice desfășurate în cadrul acestui program continuă tradiția instituită, în 2009, prin organizarea celui de-al doilea Congres Internațional „Eugeniu Coșeriu”, și se înscriu în orientarea conceptuală și în programul de cercetare al centrului pe care îl conduce. În această ordine de idei, prof. M. Borcilă a punctat marea actualitate a acestei manifestări, în contextul dezbaterilor pe plan mondial privind reconstrucția pe baze conceptuale mai solide a domeniului disciplinar al lingvisticii și a științelor adiacente, exprimându-și speranța că școala de vară de la Cluj-Napoca se va constitui într-un spațiu longeviv de dialog științific, în cadrul căruia să se consolideze și să se dezvolte o direcție legitimă a curentului „integralist” internațional.

Activitățile științifice ale școlii de vară au debutat cu seria de prelegeri ale prof. **José María Bernardo**, intitulate *Lenguaje y epistemología en Eugenio Coseriu (I, II, III)*. Amintim, în acest context, că José María Bernardo este autorul unei cunoscute monografii intitulate *Construcția lingvisticii*¹ și dedicate definirii aportului epistemologic al lui E. Coșeriu în fundamentarea lingvisticii.

Prelegerile profesorului spaniol s-au orientat înspre relevarea punților de legătură între *epistemologie* și *lingvistică*, cu vizarea directă a contribuției coșeriene la definirea bazei epistemologice a lingvisticii. În demersul său, J. M. Bernardo a alocat un spațiu relativ vast incursiunii în istoria „configurării și a consolidării epistemologiei”, urmărind evoluția ei de la o disciplină eminemamente pozitivă către o disciplină fundamentată fenomenologic și herme-

neutic și punctând, pe parcurs, chestiunile spinoase și controversate ale acestei „deveniri”. Din acest punct, demersul propus s-a dezvoltat înspre sesizarea pluralității paradigmelor în știința lingvistică, pentru a se focaliza asupra *paradigmei lingvistice* a lui Eugeniu Coșeriu, pe care a definit-o ca „integratoare” și asupra implicațiilor pe care le are situarea ei în centrul științelor culturii. J. M. Bernardo a subliniat, aici, importanța pe care savantul de la Tübingen o acordă acestui aspect, opțiunea sa epistemologică delimitându-se ferm de perspectiva din filozofia științelor naturii. Finalul prelegerilor a impus concluzia legitimă că lingvistica coșeriană reprezintă un model de fundamentare epistemologică antipozitivistă, într-un sens „înțeles ca neohumboldtian, neostructuralist și funcționalist” (J. M. Bernardo). Pe această bază devine accesibilă o perspectivă coerentă de studiu al limbajului și al limbilor, pornind de la postulate epistemologice și metodologice pertinente în știința lingvisticii, o știință care ține cont de „respectarea, în diverse paradigme, a adecvării cercetării la cerințele și particularitățile obiectului de studiu” (J. M. Bernardo).

Prelegerile prof. **Mircea Borcilă**, reunite sub titlul *Temeiul coșerian și șansele integralismului (I, II, III)*, au oferit o imagine de ansamblu asupra proiectului transdisciplinar în care este dezvoltată lingvistica coșeriană în cadrul programului de cercetare al Centrului de Studii Integraliste condus de Domnia Sa la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca. În prima prelegere au fost explorate, în dimensiunile lor esențiale, cele trei componente axiale ale „temeiului coșerian”: formația intelectuală și deschiderea lui Coșeriu, filozofia limbajului și fundamentul preliminar al științei integrale a limbajului. Astfel, profesorul M. Borcilă a urmărit modul în care elementele ce țin de formația intelectuală a lui E. Coșeriu au avut un rol de ghidaj în parcurgerea traseului ideatic de adâncime al formulării concepției lingvistice a lui Coșeriu, în sensul că aceste elemente l-au orientat pe marele savant atât în circumscrierea *fundamentului filozofic al științei limbajului* necesar pentru definirea naturii obiectului lingvisticii, cât și în elaborarea *principiilor epistemologice* ale științei lingvistice. Cea de-a doua prelegere a prof. M. Borcilă a sondat posibilitatea de a extinde și de a aplica fundamentarea filozofică a limbajului și genul de „știință fenomenologico-hermeneutică de tip humboltian” și în definirea obiectului poeticii, în scopul de a clădi, pe bazele solide ale integralismului lingvistic, o poetică antropologică. Trebuie amintit că profesorul M. Borcilă este implicat deja, de mulți ani, în acest proiect de „reconstrucție a poeticii” pe baza concepției integrale a limbajului și că importanța acestei valorizări transdisciplinare a concepției integrale a fost recunoscută în numeroase rânduri chiar de Eugeniu Coșeriu².

Jesús Martínez del Castillo, profesor la Universitatea din Almería, organizatorul celui de-al treilea Congres Internațional „Eugenio Coseriu” în Spania, a propus cursanților o serie de patru prelegeri, *La lingüística del hablar*

frente a la lingüística cognitiva y el enfoque naturalista de Chomsky (I, II, III, IV). Prelegerile s-au orientat spre o confruntare teoretică a unor direcții de mare anvergură, astăzi, în lingvistica mondială cu fundamentele filozofice și epistemologice ale lingvisticii integrale, în scopul delimitării concepției coșeriene de cognitivism și de lingvistica chomskiană, pornind de la principiul cardinal al creativității lingvistice. În orizontul problematic astfel circumscris s-a realizat o examinare aprofundată și esențial critică a celor două orientări teoretice pornind de la premisa, argumentată legitim pe parcursul demersului său teoretic, că limbajul este un act de creație și de cunoaștere fundamental. Complexitatea problemelor conceptuale ridicate și discutate într-o dezbateră dialogică cu invitații, în special cu prof. M. Borcilă și cu drd. C. Speranza, poate fi urmărită și aprofundată de către cei interesați prin lecturarea cărții profesorului spaniol, *Lingvistica rostirii. Logosul semantic și logosul apofantic*, a cărei ediție în limba română a apărut recent în traducerea lui Cristian Pașcălu și a fost lansată cu această ocazie. Mai mult, volumul lingvistului spaniol se situează într-o direcție convergentă cu orientarea studiilor integraliste de la Cluj și marchează un aport de referință în mișcarea actuală de afirmare tot mai pregnantă a integralismului lingvistic pe plan internațional. El propune o elaborare științifică a lingvisticii vorbirii, care se bazează pe unificarea teoriei lingvistice a lui E. Coșeriu cu temeiul filozofic al gândirii lui Ortega Y Gasset, putându-se semna, în acest sens, o corelare de adâncime a proiectului său cu orientarea de ansamblu a lui E. Coșeriu al cărui principal „aliat” din filozofia culturii este Lucian Blaga.

Vincenzo Orioles, profesor la Universitatea din Udine, a abordat, într-o serie de două cursuri interactive, câteva aspecte ale planului istoric din trihotomia coșeriană a limbajului. Astfel, într-o primă prelegere, *Architettura della lingua*, au fost aduse în centrul discuției și examinate concepte coșeriene cardinale, precum: *limbaj primar și metalimbaj, sincronie și diacronie, structura și arhitectura limbii, limba istorică, diferențele diatopice, diastratice și diafazice, limba comună, limba funcțională și limba standard*. Cursul *Il metalinguaggio. Storia della ricerca con particolare riguardo alla visione di Eugenio Coseriu* a dedicat un spațiu mai larg tratării problematicei *metalimbajului*. Profesorul italian a realizat, astfel, o incursiune în istoria cercetării acestui concept, de la „rădăcinile” sale logico-filozofice până la receptarea constructului în mediul lingvistic, cu o referire specială la conceptul coșerian de *metalimbaj* și la aplicațiile acestuia în diverse orientări actuale. Cursul a fost conceput și realizat într-o manieră interactivă, dinamică, participanții fiind provocați să sesizeze, în primul rând, pe baze intuitive conținutul conceptual al noțiunilor coșeriene prezentate.

Prelegerea **Oanei Boc**, *Planurile limbajului: perspectivă de ansamblu*, a conțurat o viziune de ansamblu asupra unor aspecte definitorii ale lingvisticii integrale, în categoria cărora se includ *planurile limbajului, competențele, jude-*

cățile de evaluare și conținuturile specifice asociate fiecărui plan în parte. Aceste aspecte au fost supuse ulterior unei examinări detaliate și focalizate, propunându-se, în același timp, clarificări și sistematizări prin intermediul unui bogat material ilustrativ. În cea de-a doua prelegere, *Sens / Sens poetic*, O. Boc a definit conținutul semantic specific planului individual – *sensul* – și a procedat la o specificare a acestuia în *sensul poetic* ca zonă tipologică distinctă față de sensul cu finalitate pragmatică și sensul cu finalitate apofantică. Un spațiu aparte a fost alocat, în această secvență, *modalităților sensului* realizate în textualitatea științifică, pragmatică și poetică, dar și *ipotezei articulării stratificate* a sensului. Tot în acest cadru teoretic s-a înscris și problema *relației limbajului cu poezia*, alături de aceea a *definirii poeticității în raport cu finalitatea textual-pragmatică*, prelegerea finalizându-se cu reliefaarea gravelor confuzii tipologice care circulă, frecvent, în interpretarea sensului unor texte literare.

În seria de prelegeri *Teoria semantică a lui Eugeniu Coșeriu. Lexematica (I, II)*, **Eugenia Bojoga** s-a referit la aportul substanțial pe care îl aduce lingvistul român în planul cercetării limbilor istorice, prin fundamentarea semanticii structurale. Meritul teoriei semantice elaborate de E. Coșeriu rezidă, după cum s-a precizat încă de la început, în faptul că ea se constituie în proiectul de semantică structurală cel mai complex și mai bine articulat până în prezent, de pe a cărui platformă teoretică au demarat cele mai fertile investigații descriptive ale limbilor istorice atât în perspectivă sincronică, cât și în perspectivă diacronică. În această ordine de idei, E. Bojoga a semnalat că *lexematica* ocupă un loc central în cadrul teoriei semantice dezvoltate de E. Coșeriu. Discuția s-a focalizat, în acest punct, pe un set de distincții preliminare și indispensabile în cadrul unei descrieri coerente a lexicului între *lucruri* și *limbaj*; între *limbajul primar* și *metalimbaj*; între *sincronie* și *diacronie*; între *tehnica liberă a discursului* și *discursul repetat*; între *arhitectura* și *structura limbii*; între *sistemul* și *norma limbii*; între *relațiile de semnificație* și *relațiile de desemnare*. Ca o consecință imediată a ultimului set de distincții s-a realizat și definirea semnificațiilor – *semnificatul lexical, categorial, instrumental, sintactic și ontic* – și a structurilor lexematice – *structuri paradigmatică și sintagmatică* – care pot fi identificate în lexicul unei limbi.

Cornel Vilcu, în prelegerile intitulate *Funcția semnificativă și universalitățile limbajului*, s-a axat pe aprofundarea celor două concepte cardinale ale lingvisticii integrale. Este cunoscut faptul că noțiunile coșeriene de *funcție semnificativă* și de *semnificat* sunt conceptele cele mai puțin asimilate și mai puțin înțelese din întreaga concepție lingvistică a lui Coșeriu. C. Vilcu a acordat, din acest motiv, o pondere importantă bazelor aristotelice și humboldtine ale conceptului de *funcție semnificativă*. În ceea ce privește conceptul coșerian de *semnificat*, C. Vilcu a insistat asupra disocierii acestuia atât de conceptul omonim al lingvisticii saussuriene, cât și de orientările pragmatice actuale

care, sub cupola noțiunii de *semnificație*, înglobează nediferențiat planul semnificatului și cel al designației. În strânsă conexiune cu discuția asupra dimensiunilor esențiale ale *semnificatului* au fost prezentate și *universaliiile* limbajului – *universaliiile primare* (*creativitate, semanticitate și alteritate*) și cele secundare (*materialitatea și istoricitatea*) care derivă din „combinarea” celor primare –, cu accent special, de această dată, asupra ideii că ele nu definesc doar *semnificatul*, ci sunt „proprietăți” esențiale ale limbajului în toate cele trei planuri ale sale.

Dina Vilcu și Ciprian Speranza au propus cursanților o dezbatere interactivă – *Justificarea „lingvisticii integrale”* – centrată pe problema nevoii de adecvare și de impunere a unui concept capabil să definească, prin conținutul său, și să acopere, prin sfera lui de cuprindere, întreaga complexitate și deschidere a teoriei lingvistice coșeriene. Necesitatea determinării lingvisticii de tip coșerian prin conceptele de „*lingvistică integrală*” și / sau „*integralism*” a fost resimțită în contextul în care, în spațiul științific internațional, referirea la teoria coșeriană ca întreg se face, cel mai adesea, prin trimitere, fie la autorul ca atare al acestei concepții, fie la un anumit concept promovat de teoria sa. Moderatorii dezbaterii au precizat, în acest context, că Eugeniu Coșeriu însuși a propus, în 1983, termenul de „*lingvistică integrală*” pentru teoria sa, iar într-o prelegere susținută la Cluj-Napoca, în 1999 – *Locul lingvisticii integrale în lingvistica actuală* –, a dissociat net acest concept de „*lingvistica integrală*” a lui Helmut Gipper, dar și de „*lingvistica integraționistă*” / „*integraționismul*” lui Roy Harris în virtutea ideii că lingvistica este exclusiv o știință a culturii. Dezbaterea a beneficiat de o participare activă și dinamică a cursanților cărora li s-au lansat numeroase provocări cu mize teoretice majore și care au emis, la rândul lor, argumente pertinente în sprijinul poziției propuse de moderatorii, ajungându-se, în acest fel, la o concluzie întemeiată a întregii discuții.

Prelegerea *Integralismul și paradigma interacționist-socială în științele umane* susținută de dr. **Cristian Bota** a avut ca obiectiv corelarea și compatibilizarea unor aspecte ale proiectului integralist coșerian cu direcția interacționistă dezvoltată în psihologie de L. S. Vygotsky. După o prezentare succintă a cadrului în care s-au format cele două curente, demersul teoretic al lui C. Bota s-a orientat către reliefaarea convergențelor și a complementarităților acestora, începând cu precizarea a trei aspecte ale paradigmei interacționiste care au fost simetrizate punctual cu câteva componente din teoria lingvistică coșeriană. Argumentele lui C. Bota au condus la concluzia că poate fi realizată o corelare de ansamblu a celor două *universalii primare* coșeriene ale limbajului – *alteritatea și creativitatea* – cu conceptele de *comunicare* și *generalizare (reprezentare)* din paradigma interacționistă fondată de psihologul rus L. Vygotsky.

Elena Faur a propus o confruntare a lingvisticii integrale cu una dintre direcțiile cele mai actuale din științele cognitive, și anume lingvistica cognitivă de generația a treia. În contrast cu generațiile anterioare de științe cognitive care, pe de o parte, au izolat procesele cognitive și faptele de limbaj într-un „inconștient cognitiv”, făcând, astfel, imposibilă „accesarea” lor conștientă, și, pe de altă parte, au pus în criză orice încercare de a explica intersubiectivitatea constitutivă a limbajului, grupul de cercetători reuniți în jurul școlii din Lund subliniază necesitatea refundamentării fenomenologice și hermeneutice a lingvisticii. Prelegerea Elenei Faur s-a focalizat asupra urmării punctelor de convergență ale noii direcții din științele cognitive cu lingvistica integrală, sancționând, în același timp, cele două aspecte fundamentale care continuă să rămână neasimilate de lingvistica cognitivă de generația a treia: creativitatea lingvistică și „prioritatea absolută a limbajului”.

Prezentarea lui **Ciprian Speranza**, *Privirea intrupată în limbaj. Dinamica sinestezică a expresiei*, s-a axat asupra unui aspect ignorat aproape în totalitate de tradiția raționalistă a teoriei lingvistice, și anume asupra afectivității ca parte integrantă a actului expresiv. Componenta afectivității a fost adusă în discuție într-un cadru teoretic interdisciplinar, în care fenomenologia actuală (E. Marbach, D. Lohmar, M. Richir) înțelege să fructifice caracterul de deschidere epistemică proprie – dincolo de aparența nomotetică a conceptualității sale specifice – prin integrarea în descrierile unor observații contemporane din psihologia dezvoltării și din antropologia cognitivă. În cadrul teoretic astfel conturat, Ciprian Speranza a subliniat faptul că mișcările suflului, figurate de imaginație, nu pot fi orientate intențional către un conținut fără vectorii afectivi care o străbat și care amorsează chiar procesul orientării sinestezice. Mobilitatea și dinamica inerentă a afectivității a fost deja întrevăzută de Humboldt în însuși conceptul kantian de *sinteză imaginativă*. Pe de altă parte, această mobilizare sinestezică a fost, mai recent, utilizată programatic și de moderniști. C. Speranza a propus, în acest context, reconstituirea fenomenologică a componentei afective active în actul primordial al „donării de sens”. Luând în considerare și întreprinderea arhitectonică în fenomenologie a lui M. Richir, C. Speranza a sintetizat, la final, relevanța discuției pentru teoria coșeriană, mai precis, în relație cu universală creativității și cu componenta energetică a limbajului: simțurile, afectivitatea și imaginația sunt fenomene intrupate care răspund unei pulsiuni expresive, dinaintea oricărei figurații patente, iar limbajul reprezintă dimensiunea semnificativă a unei reversibilități creatoare.

Printre multiplele aspecte ale teoriei coșerienne care au făcut obiectul conferințelor și dezbaterilor organizate în cadrul școlii de vară s-a situat o temă de mare actualitate, propusă de **Cristina Varga**, și anume *teoria traducerii*. Structurat în două etape – o prelegere, *Teoria traducerii, viziune coșeriană*

nă, și un atelier –, cursul a prezentat studenților, într-o primă fază, „starea actuală” în *teoria traducerii*, precum și limitele și problemele pe care le observă E. Coșeriu în ceea ce privește abordările teoretice ale traducerii ca disciplină științifică. Cu un doctorat în cotutelă la Cluj-Napoca și Barcelona, C. Varga a remarcat, în acest context, că noile baze teoretice de pe care E. Coșeriu abordează problematica traducerii reprezintă o provocare pentru specialiști și pentru traducători, cu toate că teoria sa este încă puțin cunoscută în mediul academic, chiar printre experții în traductologie. Rațiunea prin care se explică vizibilitatea redusă a teoriei coșeriene a traducerii constă în situarea ei în cadrul mai vast al lingvisticii integrale, fără ca aceasta să aibă oportunitatea de a se constitui într-o disciplină autonomă care să se bucure de „avantajele” altor traductologii. Acest fapt nu ar trebui să reprezinte însă, după cum a subliniat și C. Varga, un impediment în calea recunoașterii viabilității ideilor coșeriene în acest domeniu, autoritatea și actualitatea lor fiind incontestabilă și reclamând necesitatea raportării permanente a traductologilor la inovația coșeriană în domeniu.

Comunicarea **Diane Faur** a urmărit să investigheze două procese semantice fundamentale care se înscriu în spațiul conceptual al semanticii integrale – *metasemia* și *metafora poetică* – în vederea circumscriserii aportului lor specific în articularea sensului textual. În acest sens, s-au făcut, într-o primă etapă, câteva precizări de ordin teoretic cu privire la stadiul actual al cercetării semanticii metaforice și la principalele repere teoretice ale abordării integraliste în metaforologie din cadrul Programului de Studii Integraliste de la Cluj-Napoca. Investigația s-a orientat apoi înspre examinarea unor secvențe metaforice minimale, care ilustrează pretextual operația semantică metasemică în textul poetic al lui L. Blaga, pentru a se focaliza ulterior, mai cu seamă, asupra câtorva metafore poetice, nou create în lirica blagiană, care surprind dinamica unui proces semantic exponențial în spațiul textualității literare.

- Note** ■ ¹ O apreciere foarte pertinentă a acestei monografii realizează Cornel Vilcu în recenzia José María Bernardo, *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico* (LynX – A Monographic Series in Linguistics and World Perception, Annexa 9, 1995, Universitat de Valencia, Spain, Departament de Teoria dels Llenguatges), publicată în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Philologia*, Anul XLVI, nr. 4, 2001, pag. 149-151.
- ² Vezi, în acest sens, E. Coșeriu, *Ființă și limbaj*, în „Echinox”, 1996, nr. 10-11-12, p. 6; E. Coșeriu, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga”*, Editura Doina Constantinescu, Sibiu, 2004, p. 21-23.

Emma TĂMÂIANU-MORITA

Tipologia textelor poetice elaborată de Mircea Borcilă: semnificație și perspective de aplicare

E.T.-M. – prof. dr., Universitatea Akita (Japonia). Între 1990 și 2009 colaborează în cadrul Colectivului de lingvistică generală și semiotică al Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Printre volumele publicate: *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale* (2001), *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective* (2002), *Concordanța poeziilor lui B. Fundoianu* (1999, în colab.), *Concordanța poeziilor lui George Bacovia* (1999, în colab.). A coordonat, împreună cu prof. dr. Miorița Ulrich, Univ. Bamberg (Germania), volumul *Limba primar vs Metalimbaj. Structuri, funcții și utilizări ale limbii* (2008). Domenii de cercetare: lingvistica textului, tipologie textuală, lingvistică contrastivă, gramatica funcțională.

0. Note preliminare

Dată fiind ocazia specială care motivează grupajul de lucrări din perimetrul lingvisticii integrale al prezentului număr de „Limba Română”, dedicat profesorului clujean Mircea Borcilă la 70 de ani, îmi voi lua libertatea de a iniția contribuția de față prin câteva considerații personale.

Nu pot să afirm că Mircea Borcilă mi-a fost profesor în sensul îngust al termenului, întrucât în anii studenției mele la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1986-1990) situația din facultate era de așa natură încât nu am avut ocazia de a-l asculta de la catedră decât în cadrul unui curs special de poetică. Începând din 1987 au existat însă, în afara cursurilor propriu-zise – la conferințe, la cercul științific studentesc de lingvistică, în discuții informale –, numeroase ocazii de a asista la pasiunile sale argumentații în domeniul teoriei limbajului și al poeticii. După Revoluție, în atmosfera de entuziasm și justificată reînnoire a programelor academice, a primit și Mircea Borcilă, în sfârșit, dreptul bine-meritat de a ține un întreg ansamblu de cursuri magistrale care au fost, toate, expresia unui proiect științific coerent ce avea să se concretizeze în prima școală coșeriană din România: Lingvistică generală (Istoria gândirii lingvistice occidentale), Semantică, Poetică, Curs special de teoria limbajului (Lingvistică in-

tegrală). Din 1990 și până la prima mea plecare în Japonia, în toamna anului 1994, ca și imediat după întoarcere, în 1996, am asistat, în fiecare semestru, la toate cursurile sale: nu ca student, ci ca preparator și apoi asistent, având astfel, în plus, șansa (– în același timp, prilej și obligație de studiu neîntrerupt –) de a ține seminarii la cursurile sale de Lingvistică generală și Semantică. Pot să afirm, de aceea, fără exagerare, că personalitatea științifică a lui Mircea Borcilă a fost factorul determinant în trasarea drumului pe care l-am urmat în formarea mea ca lingvist. Alături de mine în sfera de influență ... „borciliană”, în acei ani, s-au aflat Cornel Vilcu, Lucian Lazăr, Eugenia Bojoga, Lolita Zagaevschi și Oana Boc – cei care vor constitui nucleul Centrului de Studii Integraliste de la Cluj, și, ulterior, al catedrei noastre, Catedra de lingvistică generală și semiotică. În deceniile care au urmat, mulți alți cercetători de la Cluj, Sibiu, București, Iași ori Chișinău au urmat calea integralismului coșerian, unii sub îndrumarea directă a lui Mircea Borcilă. În perimetrul contribuției de față mă voi referi însă, în mod intenționat, doar la cei din nucleul inițial – cei care au fost primii soldați, în spațiul românesc, într-o bătălie pentru impunerea paradigmei integraliste în lingvistică și în științele culturii în general¹, la un moment inaugural, când era încă incert în ce direcție vor înclina sorții².

Dacă ar fi să aleg și să aduc în prim-plan acum, la sfârșit de an 2012, dintre toate publicațiile lui Mircea Borcilă, una singură, pe care o consider a fi cea

Cu profesorul Mircea Borcilă despre Eugeniu Coșeriu și moștenirea științifică a ilustrului lingvist

mai însemnată sub aspectul originalității instaurării de paradigmă conceptuală în investigarea unui fenomen din aria vastă a limbajului, m-aș opri fără ezitare la studiul din 1987, *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*. Secțiunile ce urmează argumentează această alegere.

Prefigurat, în liniile generale, de studiul *Types sémiotiques dans la poésie roumaine moderne* (1981), *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice* avansează un edificiu conceptual *complet* – în sensul unei depline coerențe interne și al unei solide fundamentări. Dacă autorul însuși s-ar reapelea acum, după 25 de ani, asupra textului în cauză, sunt convinsă că nu ar afla nimic care să se impună amendat, rectificat, ori adăugat. În același timp însă, fiecare componentă a acestui edificiu *complet* deschide câte un întreg câmp de investigație care invită noi elaborări, noi desfășurări analitice, noi validări aplicative.

1. Modelul tipologic: principii, criterii, subcategorii rezultante

Modelul tipologic propus de Borcilă se ancorează pe tărâmul *poeticului*, cu importanta precizare că, în mecanismele sale nucleare, „la nivelul profund și în momentul primar al construirii lumii textului” (1987: 186), poeticul nu se limitează la manifestarea ca poetic *literar*, ci se regăsește și în celelalte domenii ale creației culturale: mitic-religios, filozofic-metafizic și constructiv-științific³. Privilegierea poeticului literar în procesul de construcție și ilustrare a modelului tipologic decurge din faptul că acesta este locul în care posibilitățile creatoare ale limbajului – inclusiv posibilitățile de creare a sensului dincolo de zona lingvisticului propriu-zis – devin cel mai pregnant vizibile, oferind astfel un punct de reper predilect. Demersul este concordant cu motivul privilegiării „literaturii” ca artă în calitate de obiect al lingvisticii integrale a textului: aici întâlnim desfășurarea pleneră a tuturor posibilităților limbajului (Coseriu 1971/1977: 203-204; 1981: 110), aici se realizează maximal relațiile semnifice constitutive pentru sens și funcțiile evocative, în timp ce alte moduri discursive sau tipuri textuale se caracterizează prin „suspendarea” sau „dezactualizarea” unora sau altora dintre aceste relații și funcții.

Criteriul prim definit de Borcilă îl constituie „orientarea” sau „intenția generală” a procesului de *poesis* discursiv, care se prezintă, astfel, disociat tipologic chiar de la nivelul „procesului metaforic constitutiv, nuclear” (1987: 188-189)⁴. Prin aplicarea a încă două „criterii primare”, anume „principiul existential-axiologic” care guvernează procesul de *poesis* (sintactic vs semantic) și „modelul de construcție referențială” în text (iconic-diagramatic vs simbolic), M. Borcilă definește, pornind de la categorizarea blagiană a metaforei, două orientări majore ale construcției de sens poetic.

(a) Finalitatea „plasticizantă”: sporirea și ‘revoluționarea’ percepției, vizând a reconstrui lumea din / în detalii intensificate, eterogene, dispartate, după un principiu iconic-diagramatic; lumea creată prin discurs este monostratificată, în ea esențele sunt identice cu manifestările lor perceptibile.

(b) Finalitatea „revelatoare”: dezvăluirea unor esențe ascunse în spatele aparențelor sensibile; lumea creată prin discurs este independentă de structura și legile lumii empirice, iar fenomenele îndeplinesc doar rolul de semne simbolice în virtutea cărora se întrevade existența unui plan ontologic secund, al misterului sau al esențelor inaccesibile direct cogniției.

Prin aplicarea unor criterii secundare, fiecare finalitate se subdivizează în două subtipuri, rezultând astfel un total de patru situații, ilustrate de Borcilă prin opera (și, în subsidiar, prin poetica explicită) a unor nume importante din poezia română a secolului XX. Modelul lui Borcilă este prezentat pe larg și analizat în detaliu, pe fundalul teoretic al integralismului, de către Oana Boc (2007: 88-100) și Lolita Zagaevschi Cornelius (2005: 96-105, 115-123). Mă voi mărgini aici să reamintesc cele patru tipuri, în tabelul sintetic de mai jos (Tabelul 1).

Sub-moduri ale modului textual poetic			
„plasticizant”		„revelator”	
„sintactic” (A1)	„asemantic-asintactic” (A2)	„semantic” (B1)	„semantic-sintactic” (B2)
(cu menținerea coerenței discursive) ex. Tudor Arghezi	(cu distrugerea coerenței discursive) ex. poezia avangardistă	(simbolic-mitic) ex. Lucian Blaga	(simbolic-matematic) ex. Ion Barbu

Tabelul 1: Modelul tipologic elaborat de M. Borcilă

Modelul lui Mircea Borcilă își dovedește pe deplin fertilitatea în demersul de construire a unei tipologii textuale care caută să depășească statutul unei simple clasificări după criterii diverse a unor (seturi de) unități sau proceduri textuale, ori a textelor ca *ergon*, ca produse deja realizate. În mod concret, cu mijloacele analitice pe care le oferă lingvistica integrală a textului ca lingvistică a sensului, am propus un asemenea demers în Tămăianu 2001a, definind textual-tipologicul drept *principiu formator al activității discursive*, drept *formă* (în accepție humboldtiană) a textului.

Ca formă a textului, textual-tipologicul reflectă *modalitatea* construcției de sens, adică, în termeni coșerieni, modalitatea în care *semnificatele* și *designatele* unităților textual-constitutive (elemente lexicale și gramaticale de diverse ordine de mărime) devin *semnificant* de grad secund, pentru conținutul textual

specific care este *sensul*, precum și modalitatea articulării interne a sensului. Identificarea tipului textual în această înțelegere urmărește să justifice omogenitatea și coerența funcțională subiacente diversității unităților, funcțiilor și procedeele textuale ca atare. Tipul textual astfel definit nu este constatabil empiric, în mod direct, prin prezența / absența sau statistica materială a unor unități, procedee sau chiar funcții textuale ca atare, ci trebuie *descoperit* prin conducerea hermeneutică a acestora, în calitate de „materie primă” a constituției textuale, la principiile care explică unitar construcția sensului.

Într-o înțelegere relațională a conceptului de formă textuală, tipul unui text va putea fi descris pe mai multe paliere funcțional-distincte. Dintre acestea, forma de gradul unu corespunde, în descendență humboldtiană, disocierii primare între modurile discursive „poetic” / „nonpoetic” („prozaic”), iar forma textuală de gradul doi decurge din finalități *interne* mai determinate, cum sunt finalitățile plasticizantă și revelatoare, cu subcategoriile lor, din modelul lui Mircea Borcilă.

În viziunea energetică humboldtiană asupra modurilor discursive, *poeticul* și *prozaicul*, în calitate de ipostazieri discursive ale limbajului („fenomene ale limbajului”⁵) reprezintă cele două „direcții” fundamentale în care se desfășoară activitatea de creație lingvistic-intelectivă. Deși „diferențele intrinseci” se manifestă, pe cale de *efect* sau *consecință*, și în caracteristici recognoscibile la suprafață prin „detalii” constituționale ale textului, i.e. în „termeni, forme și construcții gramaticale”, separarea modurilor ține de esența necuantificabilă a „*tonalității întregului*, situată în natura lor profundă” (Humboldt 1836: 171). Nu cred că mă înșel afirmând că tipologia textelor poetice elaborată de M. Borcilă este, în momentul de față, *singura* dezvoltare sistematic-comprehensivă și coerentă a acestui tip de viziune teoretică, pentru domeniul modului poetic, desfășurând tehnic ceea ce la Humboldt prezintă mai degrabă caracterul unei intuiții preliminare a ariei vizate. Deși studiul din 1987 nu dezvoltă referințele la cadrul teoretic al lingvisticii coșeriene, puntea de convergență cu bazele integralismului lingvistic este ulterior explicată și justificată pe larg, în special în Borcilă 1997a și 2001a.

2. Conceptualizarea unor posibilități generale ale textelor poetice

Deși ilustrate cu material textual construit în limba română, cele patru submoduri ale modului poetic captează posibilități generale de construcție a sensului poetic, altfel spus, orientări generale ale articulării sensului în textul

poetic, în principiu regășibile ca atare în texte din arii lingvistice și culturale diverse.

Oana Boc (2007, cap. V) validează această teză prin analiza tipologică a unor texte din Apollinaire, demonstrând că ele manifestă finalitatea plasticizantă în varianta A1 (tipul sintactic), similar principiului dominant, la palierul formei de gradul doi, în creația poetică a lui Arghezi.

Într-o analiză întreprinsă anterior (Tămâianu 2001a: 100-111), am arătat că textul lui Lewis Carroll *Through the Looking-Glass, And What Alice Found There* (1872)⁶ nu instanțiază tipul plasticizant asemantico și asintactic⁷, cum ar putea părea la o analiză de suprafață a unor procedee textuale dispartate, de tipul expresiilor tautologice, al paradoxului logic etc., ci tipul revelator semantico-sintactic⁸. Astfel, principiul de construcție a sensului nu este acela de a reface concretul experiențial și diversitatea fenomenală a lumii prin distrugerea coerenței discursive și rearanjarea unităților într-o structurare aleatorie, menită „să șocheze sensibilitatea și să distrugă automatismele perceptuale” și, „în general, spirituale ale cititorului” (Borcilă 1987: 192, 1981: 31). Dimpotrivă, în *Through the Looking-Glass* termenii sunt „epurați de conținutul referențial empiric” și de „conținutul specific cultural” (Borcilă 1981: 30, 1987: 193) și asupra lor se operează axiomatic, în direcția resemantizării simbolic-„logice”⁹.

Fără îndoială, analize textuale diversificate se impun întreprinse în continuare pentru a proba validitatea generală a orientărilor de bază identificate de Mircea Borcilă. Mi se pare însă deja evident că acest cadru conceptual este apt să arunce lumină asupra mecanismelor articulării sensului în textul poetic, iar o metodologie de analiză ce poate fi derivată din model (fie și cu riscul asumat al unor inevitabile simplificări) ar putea fi aplicată și în procesul didactic, pentru o mai nuanțată surprindere a trăsăturilor definitorii ale textelor literare.

3. Reper analogic pentru caracterizarea tipologică a textelor nonpoetice

Elaborarea palierului formei de gradul doi pentru modurile nonpoetice va trebui, cred, să fie întreprinsă pornind de la același principiu, și anume că *finalitatea* sau *orientarea generală a construcției sensului* este cea care determină, își subsumează și motivează procedeele constitutive ale textului. Definitorie pentru modul nonpoetic este orientarea obiectivă a semantismului, i.e. construirea sensului în direcția coincidenței cu înfățișarea lucrurilor / stărilor

de lucruri așa cum sunt ele în realitate. Aceasta nu înseamnă însă simplă referire la lucruri existente, adică, în termeni riguroși, designare „cu absența” sensului, ci, dimpotrivă, tot o exponențializare a posibilităților expresive ale limbajului, *înspre polul distanței zero față de real*. Invocăm, în această privință, viziunea humboldtiană asupra modului „prozaic”, care urmează „o cale diferită” înspre „același scop” ca și modul poetic, anume a ieși din *realitatea* experienței empirice înspre „ceva ce nu ține de” aceasta. Calea specifică a „prozei” este să „caute în *realitate* chiar rădăcinile prin care ea se leagă de *existență* – și firele acestei conexiuni” (Humboldt 1836: 169; subl.n. – E.T.), fără a se opri la „simpla prezentare a *actualului*” în „scopuri pur externe”, ca vorbirea uzuală, care reprezintă modul prozaic suspendat înaintea realizării plenare (înainte de a atinge „culmea naturii sale autentice”) (Humboldt 1836: 170). În manifestarea sa exponențială, ca vorbire de tip „științific”, „proza” caută, așadar, în experiența și structurarea primară a lumii prin limbaj deschiderile de profunzime înspre realul obiectiv, inaccesibil experienței empirice directe care este fundamentul limbajului.

Pentru subcategorizarea modului nonpoetic ca modalitate de construcție a sensului, demersul de urmat în cadrul unei tipologii integrale este cel sugerat, analogic, de tipologia textelor poetice a lui Mircea Borcilă, adică unul în care investigația pleacă de la intuiția globală a finalității discursive, procedând apoi la justificarea sistematică a acelei intuiții, prin identificarea unor indicii ale finalității în constituția textului. Subtipurile identificate nu vor coincide cu simple aditii de unități sau procedee materiale, și nici nu se vor confunda cu domeniile *tematice* la care textele se relaționează. Altfel spus, de exemplu, în perimetrul nonpoeticului, (sub)tipurile modului discursiv *apofantic* nu vor reflecta ca atare tabloul diferitor discipline științifice cu domeniile lor obiectuale, iar (sub)tipurile modului discursiv *practic* nu vor reflecta ca atare parametrii acțiunii practice sau situațiile vieții sociale în cadrul căreia acțiunea are loc.

Pentru modul discursiv nonpoetic nu există încă, în aria studiilor de orientare integralistă, vreo propunere comparabilă cu modelul lui Mircea Borcilă, astfel încât această direcție de investigație constituie o sarcină urgentă, dar de extremă dificultate.

Voi aduce aici doar un exemplu. Într-o analiză cuprinsă în Tămâianu 2001a: 133-139, am demonstrat că paradoxul insolubil *kōan* utilizat în Zen drept mijloc privilegiat pentru atingerea instantanee a iluminării este o specie textuală ce instanțiază, la palierul formei de gradul unu, nu finalitatea *poetică*, ci finalitatea *practică* (pragmatică), fiind menit să genereze în interlocutor un răspuns acțional de natură concretă. Este vorba de o funcție persuasivă în

formă extremă, care nu vizează doar modificarea unor convingeri sau acțiuni punctuale, ci modificarea integrală a existenței interlocutorului ca ființă umană. La palierul formei de gradul doi, modalitatea articulării sensului în *kōan* poate fi caracterizată, utilizând analogic modelul lui Mircea Borcilă, drept una de orientare „plasticizantă” (de „revoluționare” a percepției), conform unui principiu „asemantic și asintactic”, de constituire a textului printr-o strategie a de-constituirii, de unde și similitudinea de suprafață cu anumite texte poetice avangardiste. Rezolvarea unui *kōan* (i.e. realizarea sensului său) marchează și dizolvarea lui ca text, și fuziunea cu *lumea ca atare*, sau – ceea ce în Zen înseamnă același lucru – cu experiența lumii ca atare. Într-o serie de discuții personale, Lolita Zagaevschi Cornelius mi-a semnalat ulterior un punct crucial, care privește chiar fundamentul demonstrației pe care o încercasem în 2001: întrebarea dacă nu cumva natura „extremă” sau radicală a funcției persuasive pe care o indicasem ridică, de fapt, specia *kōan* în afara zonei propriu-zise a finalității pragmatice, transferând-o în sfera poeticului, cel puțin la un nivel nuclear, în accepția lui Borcilă (1987: 186). În acest caz, demonstrația mea nu ar valida valoarea analogică a modelului, ci ar constitui doar reconfirmarea domeniului pentru care el a fost conceput inițial. Reflectând la (contra)argumentul formulat de Lolita Zagaevschi, am invocat, în cadrul discuțiilor noastre, o serie de factori care susțin interpretarea mea inițială, anume încadrarea în modul nonpoetic. Câteva exemple sunt: repetabilitatea *kōan*-urilor în formă identică, eficiența lor fiind garantată tocmai de lipsa de originalitate, funcționarea unui *kōan* exclusiv în relație cu situația imediată de vorbire, în care locutorul și interlocutorul sunt fizic prezenți, imposibilitatea ca un *kōan* să instituie contexte mediate, alternative celui practic / ocazional autentic (dat empiric).

Controversa noastră amicală a evidențiat însă cu claritate faptul că discuția se cere purtată la un nivel epistemic diferit de cel al simplelor ilustrări intuitive și că un răspuns pe deplin fundamentat nu poate fi dat exclusiv din interiorul lingvisticii textului și doar cu instrumentele euristice ale acestei discipline. Definiția modului nonpoetic, ca și subcategorizarea sa la nivelul formei textuale de gradul doi necesită un efort teoretic redutabil, pe care astăzi mi-aș lua libertatea de a-l pune pe umerii lui Mircea Borcilă. De la distanța celor 25 de ani care s-au scurs de la studiul fundamental despre tipologia textelor poetice, cred că, tocmai din punctul unde semantica integrală a textului se deschide înspre poetică, lingvistul și poeticianul Mircea Borcilă este, la ora actuală, singurul dintre noi care își poate asuma obiectivul de a trasa harta subtipurilor modului nonpoetic, fie și doar în liniile ei de principiu.

4. Cadru integrator pentru revalorizarea altor concepții asupra poeticului

Revenind la domeniul propriu pentru care a fost elaborat, un alt unghi din care modelul lui Mircea Borcilă și-a dovedit însemnătatea derivă din faptul că el se constituie într-un cadru global ce permite reformularea mai coerentă și revalorizarea unor descrieri și concepte formulate pe alte baze teoretice – descrieri și concepte care, din diferite rațiuni, nu reușesc să suprină adecvat, prin ele înseși, esența textului poetic.

O demonstrație strălucită este oferită de Lolita Zagaevski Cornelius (2005) în cadrul analizei sale asupra procesului de articulare a sensului în romanul *Luntrea lui Caron* de Lucian Blaga, din perspectiva configurației funcțiilor textuale metaforice. Aparatul conceptual construit pentru a răspunde acestui obiectiv integrează programatic perspectiva lingvistică a hermeneuticii a sensului, concretizată în noțiuni precum *articularea sensului, funcție textuală, funcție evocativă a semnului în text, tip textual, formă a textului*, cu perspectiva poeziei antropologice în linia dezvoltată de Mircea Borcilă. Asumând disocierea între *metafora din limbaj și metafora de sens (trans-semnificațională)*, Lolita Zagaevski precizează în continuare aria metaforicului „pre-textual” (metafora lingvistică) drept una duală, ce cuprinde metaforica *normei limbii și metaforica vorbirii în general*. Aplecându-se apoi asupra funcționării metaforelor în text, Zagaevski introduce distincția între metaforă ca fenomen reperabil la nivelul constituției (expresiei) textuale („ocurență metaforică”), pe de o parte, și metafora ca procedeu textual reperabil la niveluri superioare de articulare a sensului, pe de altă parte. Această hartă a domeniului face posibilă recuperarea critică și situarea într-un raport coerent a unor modele diferite de analiză a metaforelor în text, inclusiv a unor elemente din concepția cognitivă asupra metaforei în textul literar¹⁰.

De asemenea, tipologia lumilor ficționale propusă de Lubomír Doležel (1985) poate fi revalorizată metodologic prin situarea la nivelul celui de-al treilea criteriu primar din tipologia lui Mircea Borcilă, și anume modelul construcției referențiale¹¹. Tipurile diagramatic și simbolic surprind *principiul dinamic* în construcția lumii textului și a sensului, urmărit la nivelul discursiv cel mai profund, *nuclear-(proto)textual*. Pe de altă parte, tipologia lumilor ficționale își poate dovedi fertilitatea dacă se grefează pe aria delimitată de acest criteriu funcțional-tipologic, însă la un alt nivel și într-un alt moment al construcției textului: tipologia lui Doležel echivalează cu surprinderea într-un tablou descriptiv a rezultatului procesului discursiv-designațional, altfel spus, aspectul final al „lumii” construite de text. În acest sens, ea are

caracter static și privește suprafața textului realizat. Fără a conduce prin ea însăși la o tipologie *textuală* autentică, tipologia lumilor ficționale poate fi recuperată în calitate de sistematizare descriptivă cu certă relevanță metodologică, ca mijloc auxiliar pentru cercetarea tipologică. Cu alte cuvinte, deși obiectul propriu al investigației tipologice nu este textul ca *ergon*, identificarea stării finale în construcția designatului global al textului poate constitui un procedeu auxiliar util pentru a repera sau a pune în evidență orientarea procesului însuși. Condiția recuperării adecvate a unei asemenea descrieri o reprezintă însă plasarea ei în interiorul viziunii dinamice globale privind procesul de articulare a sensului (poetic) așa cum este el conceptualizat în tipologia lui Mircea Borcilă.

5. Câteva gânduri la final

Prezenta schiță de evaluare a semnificației și deschiderilor modelului tipologic elaborat de Mircea Borcilă lasă să se întrevadă o trăsătură pe care opera sa științifică o are în comun cu opera maestrului nostru, al tuturor, Eugeniu Coșeriu, și anume caracterul de „integralitate” conceptuală. Este vorba, în ambele cazuri, de necesitatea de a înțelege întregul înaintea părților, iar în ceea ce îl privește pe Mircea Borcilă întregul este alcătuit nu numai din suma lucrărilor sale publicate, ci și din ansamblul interacțiunilor sale directe cu studenții și colegii mai tineri, în cadrul cursurilor și al discuțiilor / debaterilor nu neapărat angajate într-un cadru formal. Și din acest punct de vedere, grupul nuclear de discipoli menționat în *Notele preliminare* s-a aflat într-o situație privilegiată, prin faptul că a împărtășit „în timp real” traiectul științific care a condus la coagularea școlii clujene de lingvistică integrală.

Nu pot să închei contribuția de față înainte de a face loc unei ultime mărturisiri personale. Este bine cunoscută existența unui efect psihologic paradoxal care face ca, în experiența proprie, oamenii care joacă un rol important în destinul nostru să rămână etern percepuți la vârsta pe care o aveau atunci când s-a produs prima întâlnire. Se prea poate ca, din perspectiva timpului cronologic, Mircea Borcilă să fi împlinit 70 de ani, dar pentru mine Mircea Borcilă coincide și acum cu lingvistul și poeticianul care, la 45 de ani, propunea *Contribuțiile la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, cu unica diferență că astăzi Mircea Borcilă are în jurul său o echipă-nucleu¹² care l-a ajuns din urmă la linia vârstei de patruzeci și ceva de ani. Văd în aceasta șansa unui nou început și sper ca anul 2013 să se concretizeze într-un nou studiu fundamental, privind, de pildă, subcategorizarea modului discursiv nonpoetic.

Note

¹ Borcilă 1988, 1991, 2001a, 2002.

² De la bun început acest colectiv și-a asumat o arie de investigație larg acoperitoare, progresiv extinsă prin contribuțiile unor noi membri (v. prezentarea sintetică din Borcilă 1996b și 2001b). Este vorba de traduceri și exegeze, studii asupra receptării lingvisticii integrale în diferite orizonturi culturale, cum ar fi Spania, fosta U.R.S.S., Japonia (Eugenia Bojoga 2001, 2002, 2003, Emma Tămăianu-Morita 2001b, 2002, 2002-2003, 2006), elaborarea unui *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale* (proiect desfășurat între 1999 și 2002 și finalizat într-un volum rămas, din păcate, de circulație internă), precum și de teme particulare din fiecare plan al limbajului din triada coșeriană: lingvistica vorbirii și bazele filozofice ale integralismului (Cornel Vilcu), lingvistica idiomatice (Lucian Lazăr, Eugenia Bojoga), lingvistica textului (Emma Tămăianu-Morita, Lolita Zagaevski Cornelius, Oana Boc).

³ Asupra acestei înțelegeri fondatoare, a se vedea de asemenea Borcilă 1993, 1996a: 29, 1997a: 151, 162.

⁴ Vezi și Borcilă 1981: 21-26; 1996a, 1997a: 154-160.

⁵ Humboldt 1836: 168 (Cap. 20).

⁶ *Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass* (Collins Library of Classics), London & Glasgow, p. 155-318.

⁷ Borcilă 1981: 31-32, 1987: 188, 190, 192.

⁸ Borcilă 1981: 29-30; 1987: 188, 190-191, 193.

⁹ Acesta poate fi considerat un caz particular al principiumului de resemantizare într-o direcție simbolic-‘matematică’, precum în poezia lui Ion Barbu (Borcilă 1981: 29; 1987: 192-193).

¹⁰ Zagaevski Cornelius 2005, secțiunea 2.4.

¹¹ Vezi discuția detaliată din Tămăianu 2001a, secțiunea 4.3.

¹² – chiar dacă unii dintre noi, cum ar fi Lolita Zagaevski Cornelius sau eu însămi, ne desfășurăm în prezent activitatea sub alte orizonturi geografice.

Referințe

- Oana Boc, 2007. *Textualitatea literară și lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Argezi și Apollinaire*, Editura Clusium Cluj-Napoca.
- Eugenia Bojoga, 2001. *Teoria semantică a lui E. Coșeriu în Spania*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, XLVI, nr. 4, p. 47-68.
- Eugenia Bojoga, 2002. *Valorizarea lexematicii în două*

contexte diferite: fosta U.R.S.S. și Spania, *Un lingvist pentru secolul XXI*, Editura Știința, Chișinău, p. 18-30.

Eugenia Bojoga, 2003. *La théorie d'Eugenio Coseriu et la linguistique soviétique*, în *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*, Supplemento di „Plurilinguismo. Contatti di lingue e culture”, nr. 10, Università degli Studi di Udine, Centro Internazionale sul Plurilinguismo, Udine, p. 9-30.

Mircea Borcilă, 1981. *Types sémiotiques dans la poésie romaine moderne*, P. Miclău și S. Marcus (ed.), *Sémiotique roumaine*, Universitatea București, București, p. 19-35.

Mircea Borcilă, 1987. *Contribuții la elaborarea unei tipologii a textelor poetice*, „Studii și cercetări lingvistice”, XXXVIII, nr. 3, p. 185-196.

Mircea Borcilă, 1988. *Eugenio Coseriu și orizonturile lingvisticii*, „Echinoc”, XX, nr. 5, p. 1, 4-5.

Mircea Borcilă, 1991. *Eugenio Coseriu and the Development of Linguistics*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, XXXVI, nr. 3-4, p. 3-9.

Mircea Borcilă, 1993. *Teoria blagiană a metaforicii „nucleare”*, „Steaua”, XLIV, nr. 8-9, p. 59.

Mircea Borcilă, 1996a. *Bazele metaforicii în gândirea lui Lucian Blaga*, „Limbă și literatură”, XLI, vol. I, p. 28-39.

Mircea Borcilă, 1996b. *Sub semnul integralismului*, „Echinoc”, XXVIII, nr. 10-11-12, p. 2.

Mircea Borcilă, 1997a. *Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii*, „Revista de filozofie”, XLIV, nr. 1-2, p. 147-163.

Mircea Borcilă, 1997b. *The Metaphoric Model in Poetic Texts*, în *Szöveg és stílus. Szabó Zoltan köszöntése*, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, p. 97-104.

Mircea Borcilă, 2001a. *Eugeniu Coșeriu și bazele științelor culturii*, „Academica”, XI, nr. 7-8 (127-128), mai-iunie 2001, p. 22-23.

Mircea Borcilă, 2001b. *Început de drum în studiile integraliste*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, Philologia, XLVI, nr. 4, p. 3-14.

Mircea Borcilă, 2002. *Eugeniu Coșeriu, fondator al lingvisticii ca știință a culturii*, în *Un lingvist pentru secolul XXI*, Editura Știința, Chișinău, p. 31-39.

Mircea Borcilă (coord.), E. Bojoga, L. Lazăr, E. Tămăianu-Morita, C. Vilcu, L. Zagaevschi, 2002. *Dicționar conceptual al lingvisticii integrale*, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Centrul de Studii Integraliste, Cluj-Napoca.

Eugenio Coseriu, 1971/1977. *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesía”*, Coseriu 1977, p. 201-207.

- Eugenio Coseriu, 1973/1981. *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973; versiune spaniolă revizuită și extinsă: *Lecciones de lingüística general*, Madrid, 1981; traducere în limba română (după versiunea spaniolă) de E. Bojoga: *Leții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000.
- Eugenio Coseriu, 1977. *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Gredos, Madrid.
- Eugenio Coseriu, 1981. *Textlinguistik. Eine Einführung*, Narr, Tübingen.
- Lubomír Doležel, 1985. *Pour une typologie des mondes fictionnels*, în *Aims and Prospects of Semiotics: Essays in honor of A.J. Greimas, I (The Theoretical Paradigm)*, London, p. 7-21.
- Wilhelm von Humboldt, 1836. *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*; traducere în limba engleză: *On Language. The Diversity of Human-Language Structure and Its Influence on the Mental Development of Mankind*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- Emma Tămăianu, 2001a. *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
- Emma Tămăianu-Morita, 2001b. *Valorizarea integralismului în lingvistica japoneză. Câteva repere*, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, *Philologia*, XLVI, nr. 4, p. 107-115.
- Emma Tămăianu-Morita, 2002. *Integralismul în lingvistica japoneză. Dimensiuni – impact – perspective*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
- Emma Tămăianu-Morita, 2002-2003. *Semnificația lingvisticii coșeriene în viziunea lui Takashi Kamei. După douăzeci de ani*, „Dacoromania”, serie nouă, VII-VIII, p. 101-114.
- Emma Tămăianu-Morita, 2006. *Is Poetic Text ‘Homologous’ to ‘Language?’ A Romanian – Japanese Case Study*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, *Philologia*, LI, nr. 1, p. 57-85.
- Cornel Vilcu, 2010. *Orizontul problematic al integralismului – Integralism și fenomenologie*, vol. 1, Editura Argonaut & Scriptor, Cluj-Napoca.
- Lolita Zagaevschi Cornelius, 2005. *Funcții metaforice în „Luntrea lui Caron” de Lucian Blaga. Abordare în perspectivă integralistă*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

Dumitru Cornel VÎLCU

Funcția semnificativă și universalile limbajului

D.C.V. – lector doctor în cadrul Colectivului de lingvistică generală și semiotică, Catedra de limba română și lingvistică generală, Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca. Predă cursuri și conduce seminarii de Lingvistică generală, Semiotica și științele limbajului, Semiotica textului, Curente în lingvistica teoretică a secolului XX. Teză de doctorat privitoare la relația dintre integralismul lingvistic coșerian și fenomenologia transcendentală a lui Edmund Husserl; prima jumătate a acestei teze a fost editată sub titlul *Orizontul problematic al integralismului*, Editura Argonaut & Scriptor 2010.

În cadrul primei ediții (2012) a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”, am ținut o dublă prelegere (în sensul unei durate de 4 ore, în zile diferite) privitoare la două dintre chestiunile centrale pentru filozofia limbajului și teoria lingvistică a(le) savantului român. A existat și un suport vizual, un *prezi flash-animation* pe care îl puteți vedea / citi la adresa <http://prezi.com/m1yzk1ovod4q/functia-semnificativa-si-universaliile-limbajului/>. Mai jos reiau, în termeni cât mai succinți și eliminând ‘retorica’ specifică unei prezentări orale, principalele idei expuse atunci.

1. Funcția semnificativă

1.1. Jakobson, Bühler & Co.

Există două modalități de a ne apropia, astăzi, de chestiunea funcției fundamentale a limbajului, așa cum o înțelege Coșeriu și insistând asupra coincidențelor, dar mai ales a diferențierilor față de alte celebre abordări ale acestei probleme. Putem compara înțelegerea coșeriană cu schematizări

bine cunoscute în câmpul actual al științei limbajului, sau ne putem întoarce la originea cea mai îndepărtată, cronologic vorbind, dar poate și cea mai adâncă din punct de vedere filozofic a poziției asumate în contemporaneitate de către Coșeriu.

Pentru primul parcurs, e necesar să ne amintim celebrul desen din *Curs de lingvistică generală*¹:

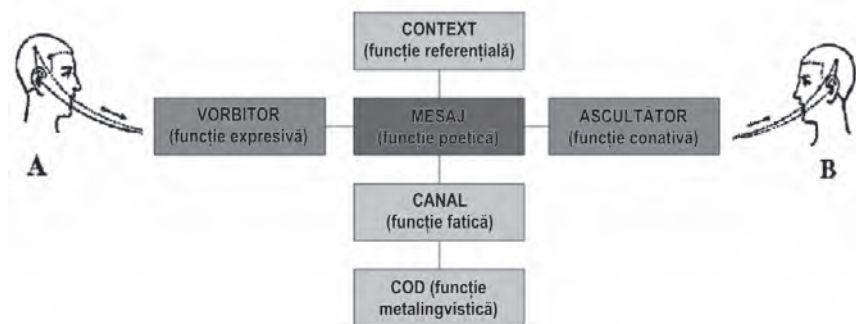
Acest act presupune, cel puțin, doi indivizi; este numărul minim cerut pentru ca circuitul să fie complet. Fie deci două persoane, A și B, care își vorbesc una alteia:

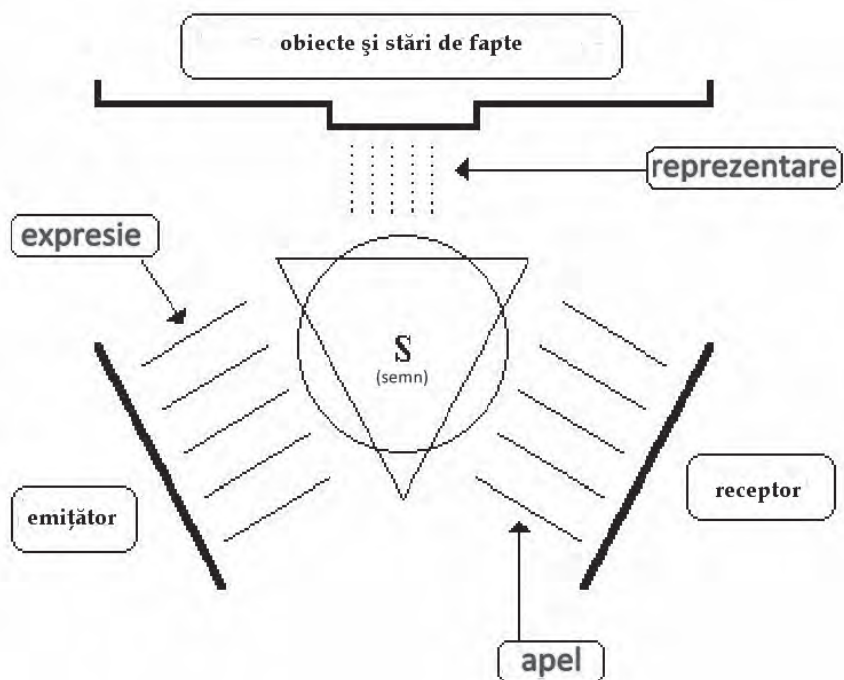
Orice lingvist – și orice student care are de-a face cu un curs ce include noțiuni din teoria limbajului – cunoaște acest pasaj din *Biblia structuralismului* și știe ce urmează: circuitul comunicării e împărțit în mai multe subzone, iar apoi diviziunile rezultate, cu o singură excepție, sunt eliminate din discuție ca posibile obiecte ale lingvisticii. Rămâne doar partea pasiv-receptivă care se petrece în creierul ascultătorului, transformarea semnificațiilor în semnificați – pentru ca apoi Saussure să ne vorbească despre distincția *limbă – vorbire* și să o proclame pe prima dintre acestea, în dauna celeilalte, drept obiect al științei limbajului.

Pentru noi însă importantă rămâne ideea că, încă de la începuturile sale (primele începuturi, într-un moment în care acest curent lingvistic incipient ‘habar n-avea’ că urma să cucerească pentru o vreme întregul câmp intelectual occidental), structuralismul afirmă, implicit, ideea că limbajul este, în mod fundamental, un mijloc de comunicare.

Cunoaștem – apoi – schema jakobsoniană²:

După cum putem lesne vedea, aici, chiar dacă nu este pomenită ca atare, funcția comunicativă a limbajului e, din nou, fundamentală. Propriu-zis, cele șase funcții jakobsoniene sunt funcții ale limbajului în relație cu câte un ‘participant’ la procesul de comunicare. În relație cu această schematizare – probabil, cea mai notorie în lingvistica de azi – Coșeriu afirmă că 1) trei dintre funcțiile jakobsoniene sunt, în fapt, subclase ale celorlalte trei (funcția meta-lingvistică trebuie subsumată celei referențiale; cea fatică, funcției conative; cea poetică, funcției expresive), astfel încât ar fi mai util să revenim la poziția ‘semiotică’ a lui Karl Bühler³:

și 2) mai cu seamă, trebuie să realizăm / să înțelegem că ‘dedesubtul’ acestor șase (sau doar trei) funcții ‘relaționale’ ale semnului sau limbajului, mult mai importantă decât ele, ‘stă’ creația de semnificate (funcția semnificativă)⁴, care e o funcție constitutivă, cu alte cuvinte, nu ține (doar) de instrumentalizarea limbajului, ci instituie însăși existența lui.

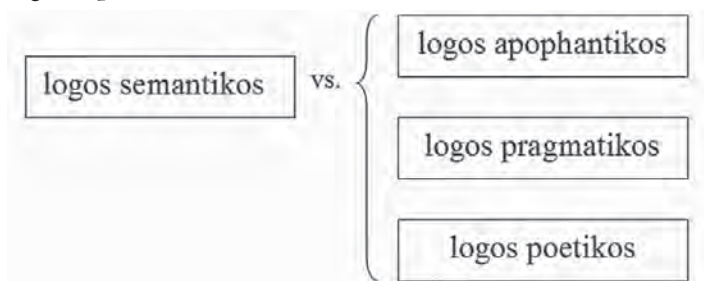
1.2. Aristotel și ‘logos’-urile sale

Discuția despre funcția semnificativă devine însă mult mai aprofundată atunci când revenim⁵ la celebra diferențiere făcută de Stagirit între:

– o dimensiune strict semantică, fundamentală pentru limbaj și manifestă încă de la nivelul categoriilor, al cuvintelor luate izolat, care nu sunt ‘prin

ele însele' nici adevărate, nici false, ci denumesc simple posibilități de existență;

– trei dimensiuni 'adăugate' de către utilizatorul limbajului, care îl poate folosi pe acesta, în actele de vorbire determinate, potrivit unor intenții teleologice tipice.

Într-adevăr, putem remarca în viața noastră de zi cu zi aceste trei direcții ale intenționalității vorbitorului:

„Afară plouă.”
 „Omul este o ființă muritoare.”
 „Molecula de apă conține un atom de oxigen și doi atomi de hidrogen.”

[avem aici de-a face cu o utilizare cognitivă, descriptiv-referențială (și eventual sistematizatoare), constituită din poziții a căror *valoare de adevăr* e foarte importantă]

„Vă declar căsătoriți!”
 „Mi-ar putea da cineva solnița?”
 „Nu vă supărați, cum ajung la Poliție?”

[acestea sunt enunțuri / *acte de vorbire* care contează nu prin valoarea lor descriptivă sau de adevăr, ci prin *efectele* pe care rostirea lor le produce în real]

„Dar ce văd? E răsăritul, iar Julieta-i soarele!”

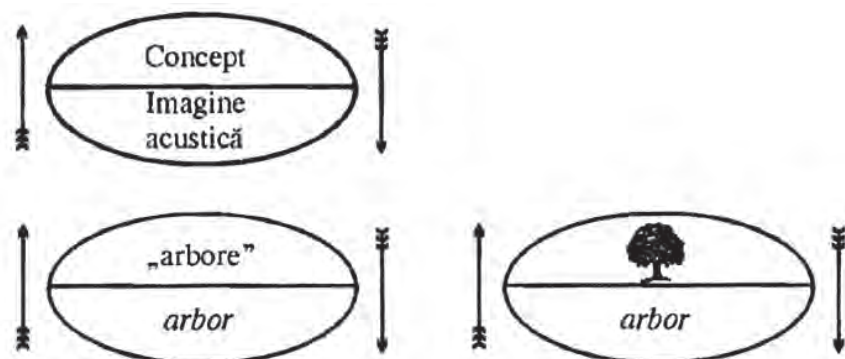
[enunțuri pur ficționale, eventual creatoare de lumi]

Coșeriu insistă⁶, așadar, asupra ideii că atunci când vorbim despre limbaj în el însuși (anterior diverselor intenționalități secundare pe care i le pot conferi vorbitorii), el este, întocmai așa cum afirmase Aristotel, *logos semantikos*, indiferent la distincțiile între adevărat / fals, reușit / nereușit sau creativ / non-creativ.

2. Semnificatul

2.1. Iarăși și iarăși... Saussure

Semnul lingvistic este o entitate psihică având două fețe, care poate fi reprezentată prin figura:

Aceste două elemente sunt strâns legate și se implică unul pe celălalt. Când căutăm fie sensul cuvântului latinesc *arbor*, fie cuvântul prin care latinul desemnează conceptul de „arbore”, este evident că numai apropierea consacrate de limbă ne apar conforme cu realitatea, și dăm la o parte orice altă apropiere ce ar putea fi imaginată.

Cum bine știm, ‘părintele structuralismului’ e cel care a propus termenul „semnificat” pentru partea de conținut (sau, ca să fim, în stil hjelmslevian, mai exacti: de formă a conținutului) a semnului lingvistic. În ce privește această faimoasă teză a arbitrarului⁷, lucrul – probabil – cel mai important care trebuie conștientizat și reținut e că nici una dintre fațetele semnului lingvistic nu e și nu poate fi un ‘lucru’ natural sau o clasă de obiecte reală; atât semnificantul, cât și semnificatul sunt entități pur mentale, ele nu se găsesc nicăieri altundeva decât în creier.

De asemenea, trebuie reținută și corect interpretată poziția lui Ferdinand de Saussure⁸ în ce privește valoarea lingvistică:

Câteva exemple vor arăta că așa stau lucrurile. Cuvântul francezesc *mouton* poate să aibă aceeași semnificație ca și cuvântul englezesc *sheep*, dar nu și aceeași valoare, și asta pentru mai multe motive; în primul rând, pentru că atunci când vorbește despre o bucată de carne gătită și servită la masă, englezul spune *mutton* și nu *sheep*. Diferența de valoare între *sheep* și *mouton* ține de faptul că primul are alături de el un al doilea termen, ceea ce nu se întâmplă în cazul cuvântului francezesc.

În termenii de azi ai științei limbajului: trebuie să deosebim cu claritate între *referință* (la pragmatiști) sau *designare* (la Coșeriu) – acel tip de conținut pe care Saussure îl numea *semnificație*, și care nu era important din punctul de vedere al lingvistului, pe de o parte, și *semnificat* (termenul a rămas neschimbat în toate paradigmele lingvisticii moderne) sau *valoare lingvistică*, pe de altă parte. Dacă semnificația saussureiană era trimiterea, cu mijloacele limbajului, înspre realitatea extralingvistică, valoarea / sem-

nificatul ține de modul unic în care o anumită limbă ‘împarte’ teritoriul ‘dicibilului’.

2.2. Relativitatea lingvistică humboldtiană

„Diversitatea pe care ele [limbile, n. – D.C.V.] o pun în evidență ține nu de sunete și tonuri, ci de viziunile asupra universului.”⁹ „Fiecare limbă trasează în jurul națiunii care o vorbește un cerc din care nu se poate ieși fără a păși în același timp în cercul altei limbi.”¹⁰ Două extrem de succinte, dar poate tocmai de aceea faimoase fragmente din opera lui Wilhelm von Humboldt. Cum bine știm, chiar dacă există numeroși mari lingviști (sau gânditori în general) care l-au influențat pe Coșeriu, unul singur este recunoscut ca fiind mai important decât toți, iar acesta este filozoful german al limbajului, care ne vorbește despre faptul că gândirea, și deci raportarea noastră la lume, trece prin definiție și întotdeauna din start prin filtrul limbajului, iar acesta din urmă se prezintă întotdeauna ca o limbă anume, diferită de celelalte.

Într-o formulare foarte succintă, principiul humboldtian al relativității lingvistice ar putea fi expus – în termenii și luând în considerare cunoștințele pe care le avem astăzi – astfel: *limbi diferite organizează conținutul lingvistic (cel pe care Saussure sau Coșeriu aveau să-l numească semnificat) în mod diferit*. E vorba, așadar, nu de forme sonore sau grafice diferite pentru aceleași ‘idei’, nu de haine diverse pe același corp al gândirii, ci dimpotrivă, despre o non-coincidență de principiu la nivelul conținuturilor lingvistice. Există două corolarii importante ale tezei humboldtiene pe care tocmai am pomenit-o: 1. vorbitorii unor limbi diferite au viziuni diferite asupra universului / trăiesc în lumi diferite și 2. nu poate, din principiu, exista o traducere perfectă, fără ‘rest’ și / sau surplus.

2.3. Mormor și farmor

În *Lecții de lingvistică generală*, Coșeriu (inspirat, după propria mărturisire, în această privință de către Roman Jakobson¹¹) explicitează chestiunea *relativității lingvistice* într-un mod care, la o primă lectură, poate părea greu de înțeles – însă care, odată exemplificat și... asimilat, va însoți ca o excepțională sursă de claritate parcursul de cercetare / elaborare științifică al oricărui lingvist. Ideea generală ar fi următoarea:

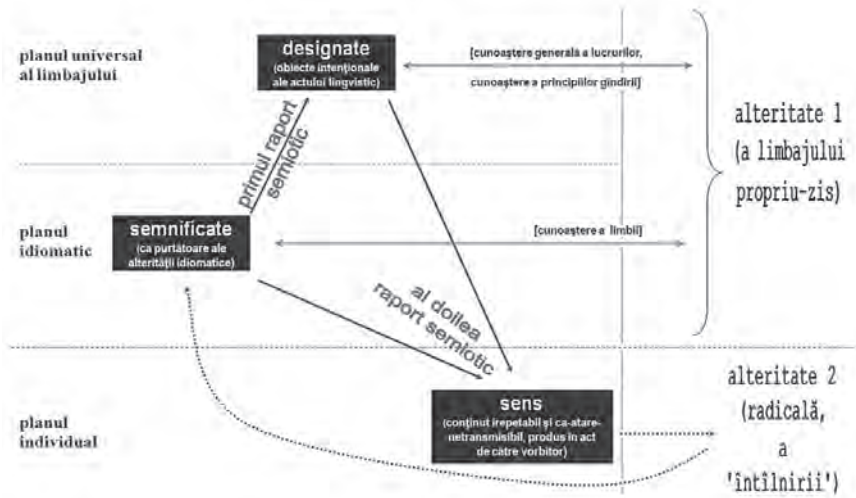
Limbile diferă unele de celelalte NU prin ceea ce (ele) POT SPUNE
(fiindcă orice limbă trebuie să fie capabilă să spună,
la limită, orice lucru care se dorește spus),
ci prin ceea ce TREBUIE SĂ SPUNĂ
sau, mai exact, NU POT SĂ NU SPUNĂ
în circumstanțe determinate.

Exemplul¹², cum nu se poate mai lămuritor, oferit de Coșeriu e cel al cuvintelor *mormor* [bunica din partea mamei] și *farmor* [bunica din partea tatălui] din suedeză: dată fiind inexistența unui termen comun pentru ‘ambele’ bunici, vorbitorul acestei limbi va fi constrâns ca, de fiecare dată când vorbește despre o bunică, să precizeze despre care dintre ele e vorba. Cu alte cuvinte, atunci când aș avea de tradus un text dinspre, să zicem, română înspre suedeză, ar trebui să fac toate eforturile de a afla din situația real-evenimentială (designațională) pe care doresc să o descriu cu care dintre bunici am de-a face..., iar în cazul unei nereușite a investigației mele, mi-aș asuma un risc inevitabil, fiindcă oricum nu am un termen care să ‘spună’ în suedeză ceea ce cuvântul *bunică* spune în limba mea maternă.

2.4. ‘Gol’ structuralist sau plin intuitiv?

O problemă de mare importanță, dar mult prea complexă pentru a fi soluționată aici – motiv pentru care mă opresc la a o nominaliza doar – se leagă de celebra idee saussureiană potrivit căreia „limba e o formă, nu o substanță”. Pentru lingviști (mai cu seamă pentru cei structuraliști), limbajul ca limbă e văzut mai degrabă ca un sistem închis, unde diferențe de formă (expresie) marchează diferențe de conținut (semantică). Acestei modalități de a vedea lucrurile trebuie, cred eu, să-i contrapunem o viziune de tip mai degrabă filozofic – cum ar fi, de pildă, cea din fenomenologia husserliană. Noțiunile fenomenologice de *intuiție eidetică*, pe de o parte, și *sens intențional*, pe de altă parte, sunt, după părerea mea, de neevitat în tentativa de a avea o înțelegere realistă a problematicii limbajului – fiindcă experiența noastră individual-reală ne arată cu asupra de măsură că nu doar ‘mobilizăm’ niște structuri lexico-gramaticale altfel vide, ci, tocmai le umplem pe acestea cu plinătățile, dacă putem spune astfel, ale actului nostru de vizare semnificativă. Pentru a spune lucrurile cât se poate de scurt și de simplificat: Saussure trebuie împăcat și corelat cu Husserl, fiindcă primul ne poate explicita cum se poate funcționaliza sistemul de opoziții virtual-semnificative, însă doar cel de-al doilea ne arată cum facem noi, ca agenți și creatori de limbaj, să dăm realmente viață acestor structuri altfel vide, ‘nelocuite’.

2.5. Preeminența semnificatului

Schema de mai sus prezintă modul în care orice act lingvistic real se desfășoară: în toate situațiile, fără excepție (chiar și în cazul când, să spunem, se rostesc doar interjecții fără conținut lexical clar sau se tace și se fac gesturi de un fel sau altul), el pornește din planul limbii și de la semnificate, pentru a se orienta, prin intermediul celor două raporturi semiotice, către dimensiunea universală a vorbirii și designării, respectiv către cea individuală a text-discursului și sensului. Trebuie, așadar, luate cu toată seriozitatea în considerare (privitor la ceea ce ne interesează, pe noi, punctual acum) cel puțin trei dintre cele zece teze privitoare la esența limbajului menționate de către Coșeriu într-unul dintre textele sale cele mai târzii, *Diacriticon tes ousias...*¹³: 1. ideea priorității absolute a limbajului în raport cu celelalte dimensiuni ale cogniției / activității umane, 8. faptul că nu designarea, ci semnificarea e fenomenul primar-fundamental în limbaj și 10. faptul că limbajul este cel care, propriu-zis, delimitează / statuează inițial identitatea ('fința') lucrurilor din lumea umană.

3. Creativitatea

3.1. [Mic] portret al lui Humboldt, 'la' tinerețe¹⁴

Cum bine știm, Wilhelm von Humboldt a început să se ocupe, direct și strict, de problemele (inclusiv sau mai ales filozofice) ale limbajului destul de târziu. În tinerețe, însă, el a adus câteva contribuții excepționale pentru o dez-

bater pe care astăzi am numi-o estetică sau poetică – dezbateră privitoare la noțiunea de *imaginație*.

Mai întâi, gânditorul german se declara extrem de nemulțumit de poziția filozofilor francezi ai vremii, care vedeau în imaginație fie 1) o formă mai puternică, mai ‘corporalizantă’ a memoriei (capabilă să ne readucă în minte, cu destul de multă acuitate, trăsăturile unui lucru pe care l-am întâlnit cândva dar care nu ne mai e accesibil ca atare), fie 2) un instrument al divertismentului, ca o capacitate de a combina trăsături ce în natură apar disparat în cadrul unui singur obiect (ca atunci când ne ‘imaginăm’, să zicem, un centaur).

Într-un al doilea moment¹⁵, Humboldt salută concepția, incomparabil mai realistă și valoroasă, a lui Immanuel Kant. Pentru marele filozof german, imaginația nu se mai opune ‘realului’, e – dimpotrivă – o componentă inalienabilă a acestuia, din moment ce, ca facultate de schematizare a categoriilor și conceptelor intelectului, mediază propriu-zis între acesta și sensibilitate. Kantian vorbind, un obiect este real (fenomenal) doar fiindcă și în măsura în care imaginația participă (și ea) la constituirea lui. Ce nu trebuie însă uitat – în tentativa noastră actuală de a-l înțelege pe Humboldt – e că, pentru autorul celor trei *Critici*, toată imaginația empirică (*a posteriori*) e și reproductivă, pe când toată imaginația productivă e *a priori*¹⁶.

Exemplificând: când am de-a face, să zicem, cu un câine, senzorialitatea mea îmi va transmite, cum e și firesc, doar date exterioare, separate, care în / prin ele însele nu pot da inteligibilitate despre acest animal: îi voi vedea blana, îi voi auzi lătratul, îl voi putea eventual mângâia etc. – toate acestea însă nu îmi dau, kantian vorbind, ‘obiectul’ câine, care nu există ca atare decât fiindcă intelectul meu grupează toate aceste percepții într-un proces de sinteză care presupune aplicarea, la unele date din fluxul fenomenal, a conceptului empiric ‘câine’. Iar abia după (într-o ordine logică, fiindcă răstimpul e cvasi-inexistent) ce am conferit eticheta ‘câine’ entității pe care o am în față îmi voi *imagina* ceea ce propriu-zis nu pot vedea – că animalul e viu, are o inimă și plămâni, că pe lângă lătrat e capabil să și muște etc. Cu alte cuvinte, în relația noastră *normală, firească, lucrativă* cu orice obiect sau eveniment real-mundan intră o cantitate apreciabilă de imaginație.

Pe de altă parte însă, pentru Kant doar imaginația ‘cuminte’, care nu iese cătuși de puțin de sub legislația conceptelor (imaginația reproductivă) e acceptabilă în relația noastră cu lumea empirică (*a posteriori*). Ei bine, tocmai acesta e locul în care intervine originalitatea și geniul lui Humboldt: acesta din urmă ne spune că, prin artiști și operele de artă, în lumea reală se manifestă și o imaginație propriu-zis productivă, care încalcă și modifică regulile.

Opera de artă, afirmă Humboldt, nu mai poate fi privită drept un simplu lucru, aparținând unui tip / unei clase; ea e mai degrabă *un individ* (fără exagerare, ar trebui poate să spunem *o persoană*), fiindcă are trăsături categorice de unicitate și solicită o raportare interpretativă radicală și creativă. Ea, opera de artă, nu există pentru ca noi să o supunem clasificărilor, s-o tipicizăm, să o așezăm în categorii fixe – ci, dimpotrivă, funcția ei fundamentală e cea de a „înlăcări imaginația prin imaginație”. Acesta e motivul pentru care Humboldt afirmă că răspunsul cel mai potrivit la un poem e... un alt poem.

3.2. Tot Humboldt, dar ‘bătrân’ și lingvist

„În realitate, limbajul este ceva care trece mereu, și chiar în fiecare clipă. Adevărata lui definiție nu poate să fie, deci, decât genetică.” – iată binecunoscuta formulare prin care Humboldt ne vorbește despre preeminența creativității în limbaj (și, la drept vorbind, în tot ceea ce este spirit): dacă reușim să privim limbajul în esența lui, vom descoperi că el nu este *ergon* (operă, *Werk*), ci *energeia* (activitate, *Tätigkeit*). Cu alte cuvinte, limbajul nu este un lucru, o entitate stabilă situată în afara mea ca subiect vorbitor (cum avea să fie saussureiana *langue* consemnată, sau măcar consemnabilă integral în gramatică și dicționar), ci el este, pur și simplu, *o activitate a mea*.

Există însă și câteva limitări importante ale creativității – pe care e bine să nu le scăpăm din vedere: 1. imaginația, mai ales în dimensiunea ei reproductivă, are nevoie de semnificativitatea / conceptualitatea unui idiom pentru a se desfășura în cadrul, sau măcar pe baza acesteia (ideea humboldtiană a ‘răsturnării’ lingvistice: noi gândim orice realitate prin intermediul unuia sau al mai multor semnificate dintr-o limbă istorică); 2. chiar și imaginația productivă (cea a poetului, de exemplu) folosește, măcar parțial, material și / sau tehnici lingvistice deja existente în tradiție (în competența lingvistică a artistului și a publicului, cu cele trei planuri ale sale), de aceea, creația în limbaj nu e niciodată pură, ea e mai degrabă transformare; 3. propriu-zis, cea mai importantă contrapondere / limitare a creativității în limbaj este dată de alteritate. Numi voi putea inventa, atunci când vorbesc cu cineva, o limbă complet nouă, fiindcă, dacă fac aceasta, voi rămâne complet neînțeles.

3.3. De la dihotomia *ergon* / *energeia* la terțul inclus (și fundamental): problema competenței (*saber*)

Spre deosebire de Humboldt, Coșeriu folosește, în fundamentarea teoretică a propriei lingvistici, pe lângă cei doi termeni aristotelieni deja menționați, un al treilea concept provenit tot din opera Stagiritului: e vorba de *dynamis* sau potență. În integralism, *dynamis*-ul este competența lingvistică (elocutională, idiomatică, expresivă sau tripartit-culturală). Se poate spune, astfel,

că lingvistica lui Coșeriu pornește de la un paradox asumat: pe de o parte, se recunoaște / afirmă că *esența* limbajului este *creativitatea* sau *energeia*, pe de altă parte, dată fiind imposibilitatea de a descrie / taxonomiza însăși *creativitatea* (întotdeauna individuală și, tocmai, imprevizibilă), *obiectul lingvisticii* va fi *competența* (*saber lingüístico, savoir linguistique*).

Relația competență – creativitate e, așadar, cea care ne poate explica poziția pe care Wilhelm von Humboldt o exprima în formulări de tipul celei următoare: „Nimeni nu dă cuvântului exact aceeași valoare ca un altul; orice diferență, oricât de fragilă, provoacă, asemenea cercurilor pe care le face o piatră pe suprafața apei, mișcări ce se repercutează în întreaga limbă. Iată de ce orice înțelegere este, întotdeauna, totodată o neînțelegere, orice concordanță în gândire și sentimente în același timp o divergență. În modul în care limba este modulată de interioritatea fiecărui individ se revelează, în fața puterii limbii... o violență pe care omul o exercită asupra acesteia.”¹⁷.

4. Alteritatea

4.1. *No comment* – trei fragmente humboldtiane

„Chiar independent de comunicarea interumană, limba constituie o condiție necesară, ce guvernează gândirea individului singular la nivelul existenței sale celei mai solitare.”

„Dar limba nu se manifestă și nu se dezvoltă efectiv decât în mediul social; iar omul nu se înțelege pe sine însuși decât după ce a verificat în contact cu ceilalți inteligibilitatea cuvintelor sale.”

„În dinamica ei, gândirea are nevoie să aibă de-a face cu un dat asemănător ei și în același timp diferit. Asemănătorul o înflăcărează, în vreme ce diferitul îi e o piatră de încercare indispensabilă pentru a testa valoarea a ceea ce ea produce din propriul ei fond.”

4.2. „Eu” fără „tu” este o pură non-ființă

Această idee, provenită din opera aceluiași Wilhelm von Humboldt, ar putea fi ‘tradusă’ în limbaj contemporan (și, firește, în română) după cum urmează: *celălalt* nu e, propriu-zis, cineva situat în sens puternic în afara mea; dimpotrivă, el este o *componentă indisolubilă* a propriului meu *eu*. Sunt cuprinse, aici, cel puțin trei idei fundamentale: 1. în (re)cunoașterea și constituirea mea de mine însumi, eu mă raportează, mereu, atât la ‘ceilalți’ în general, ca societate, cât și la anumiți ‘alții’, ca *modele alternative* de posibilitate a(le) propriului meu eu; 2. deși a fi înțeles, acceptat, confirmat de către ceilalți constituie o

tendință umană fundamentală, în realitate nu se va petrece nicidecum o aliniere perfectă a pozițiilor, deciziilor, comportamentelor, fiindcă *fiecare dintre noi e, în cele din urmă, singular*; 3. *cunoașterea adevărului și a obiectivității* nu se mai poate face, în aceste condiții, prin simplă contemplare, ci devine un proces intermediar intersubiectiv – ea provine dintr-un proces eminentemente *dialogic*.

La rândul său, Coșeriu insistă extrem de mult asupra importanței alterității în limbaj:

„Limbajul (ca spunere) este, desigur, ‘comunicare’. Dar trebuie să distingem comunicarea a ceva, fapt practic și care poate de asemenea să lipsească, fără ca prin aceasta limbajul să fie abolit, de comunicarea cu un altul, fără de care limbajul nu e limbaj și care nu lipsește niciodată (ea e prezentă deja în crearea de semnificați), dat fiind că ea corespunde alterității funciare a limbajului.” Oricât de surprinzătoare ar părea această afirmație, din punctul de vedere al lingvisticii integrale dimensiunea referențială, de trimitere la o lume (aceeași lume, pentru emițător / vorbitor și receptor / ascultător) nu e cea mai importantă, miza ei fiind depășită radical de faptul întemeietor al aflării-împreună-cu altcineva în și prin actul lingvistic.

4.3. „O” alteritate sau două?

Deja același Humboldt ne avertiza, la început de secol XIX, asupra pericolului de a concepe comunicarea drept simplă trimitere (eventual împachetată sau, cum spunem noi azi, ‘codificată’) de informație de la vorbitor la ascultător: „Comunitatea discursului nu are nimic de-a face cu simpla transmisie a unui conținut material [Stoff]. La cel care înțelege și cel care vorbește, avem de-a face cu unul și același conținut care plonjează în specificitatea energiei interioare, și ceea ce primul primește nu e decât incitarea de a se pune la unison cu cel de-al doilea. Iată de ce e atât de natural pentru om să reia pe cont propriu și să profereze ceea ce tocmai a înțeles.” Cu alte cuvinte, într-o exprimare simplificat-esențializată: nu voi putea niciodată să ‘pun’ în mintea interlocutorului meu lucrurile (ideile, valorile, deciziile de conduită) care se găsesc în propriul meu cap; tot ce pot face e să le manifest, prin diferite mijloace între care limbajul e cel mai important, în fața lui, în vederea interpretării sale; dar aceasta din urmă depinde în chip esențial de datele specifice, personale ale partenerului de dialog.

În lingvistica integrală, acestei idei humboldtiane i se aduce un spor de exactitate științifică. Astfel, potrivit lui Coșeriu, într-o comunicare oarecare, *semnificatele și designatele se transmit* (mai exact, ele sunt deținute din start, în comun, de către vorbitor și interlocutor – primele prin cunoașterea lim-

bii, celelalte prin situarea în aceeași lume obiectuală); dar *sensul nu* se poate transmite, despre *el* se spune că *se interpretează*.

Pot, cred, fi distinse în opera lui Humboldt (și, întrucâtva, în cea coșeriană) două tipuri de relație-cu-Altul (alteritate):

1. alteritatea cuprinsă în limbă, care precede orice act efectiv de discurs sau de gândire – una față de care trebuie să ne conformăm pentru a nu fi absolut și definitiv singuri în... singularitatea noastră. Acest tip de alteritate reprezintă o condiție prealabilă a vorbirii, comunicării, împărtășirii;
2. alteritatea radicală a întâlnirii ‘în act’ cu un alt eu în unicitatea lui absolută, pentru care, în fapt, niciun fel de cunoaștere / competență nu ne poate pregăti îndeajuns. Tocmai acest tip de alteritate constituie, în viziunea humboldtiană, finalitatea (*telos*-ul) prin excelență a(l) limbajului.

5. Istoricitatea

5.1. Sincronie, diacronie, istorie

Idee fundamentală a celei mai celebre dintre cărțile lui Coșeriu (cea al cărei titlu l-am împrumutat pentru prezentul subcapitol) e cea potrivit căreia „limba se constituie diacronic și funcționează sincron”. Mai mult, celebra opoziție saussureiană e într-un sens foarte profund artificială, fiindcă în realitatea limbajului sincronia și diacronia nu sunt realități de sine stătătoare; ele sunt doar puncte de vedere din (spre) care poate fi examinat mediul autentic al limbajului-ca-limbă, și anume istoria.

E, astfel, o greșeală să ne întrebăm „de ce se schimbă limba?”, ca și când naturală ar fi staticitatea, iar transformările ar fi catastrofe explicabile doar prin circumstanțe externe, fiindcă modificarea continuă, inclusiv (sau mai ales!) prin activitatea de creație metaforică a vorbitorilor, este o caracteristică firească și esențială a limbii. De altfel, cum bine știm cu toții, odată cu o mai clară configurare a ansamblului (întregului) lingvisticii integrale, planul limbii, al competenței idiomatice și al semnificatului va fi numit, tocmai, plan *istoric*.

5.2. Problema istoriei și epistemologia științelor culturii

Ce este însă important de înțeles, e că nu avem aici de-a face ‘doar’ cu simpla acțiune / poziționare a unui lingvist care ar ‘concilia’ două direcții de cercetare, cuprinzându-le laolaltă într-un concept nou, specific, pe mai departe, doar științei limbajului. Dimpotrivă, există o excepțională tradiție europeană a dezbaterii filozofice privitoare la științele omului, ale spiritului / culturii /

istoricității, pe care Coșeriu o cunoaște la perfecție și o valorifică aici – ca să pomenim doar numele importante, ar trebui să-i enumerăm pe: Giambattista Vico, Wilhelm von Humboldt, Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, Wilhelm Dilthey, Ernst Cassirer, Martin Heidegger, Hans Georg Gadamer sau Paul Ricœur.

Consecințele acestei linii de gândire depășesc cu mult (incluzându-le, firește) mizele lingvisticii: datorită oamenilor de cultură mai sus-pomeniți descoperim că timpul uman nu (mai) e (doar) mediul fizic omogen și ireversibil, măsurat de ceas și constituit din clipe punctiforme – ca simple intersecții a-dimensionale ale concomitentului cu succesivul –, ci el (timpul) devine un mediu încărcat de semnificativitate, ale cărui ‘regiuni’ nu (mai) sunt omogene; subiectul uman este el însuși situat istoric; iar conștiința omului lucid este o conștiință hermeneutică, un mod de a fi conștient de propria afectare istorică – în termenii lui Gadamer, o *wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*.

6. Semanticitatea

6.1. O aparentă dificultate

În *Diacriticon tes ousias. Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié*, Coșeriu afirmă: „...în fapt, semanticitatea e un fapt de conștiință, și nu iese din conștiință” – o idee care poate ridica următoarea legitimă întrebare: cum e posibil ca fondatorul integralismului lingvistic să afirme interioritatea-de-conștiință a conținuturilor specifice planurilor *istoric și universal* al limbajului? Despre *sens* înțeleseserăm deja că el, fiind individual, se configurează diferit în cazul fiecăruia dintre noi și al fiecărui act de comunicare. Însă *semnificatul și designatul* sunt conținuturi pe a căror ‘împărtășire’ se fundează orice fel de comunicare interumană.

Nu trebuie însă uitat nicio clipă că toate cele trei tipuri de competență ‘se găsesc’ în (și doar în!) individul vorbitor (reprezintă facultăți intuitive ale acestuia); e vorba, așadar, nu de o cunoaștere colectivă (asumarea unei asemenea viziuni ne-ar aduce în preajma unei aberații de tipul ‘creierului masei’ de la Saussure), ci de una eminentamente individuală, care posibilizează doar o activitate de vorbire orientată spre alții (ca vorbitori ai aceleiași limbi și ca vorbitori în general). Spre exemplu, chiar și ‘cunoașterea generală a lumii’ (ca parte a competenței elocutionale), deși conține foarte multă informație similară, diferă, în mod inevitabil – ca amploare, structură, claritate ‘regională’ –, de la individ la individ (un medic va ști mai multe despre realitățile legate de corpul uman și funcționarea lui decât un ‘simplu cetățean’). De asemenea,

nu trebuie scăpat din vedere faptul că despre conținuturile competenței idiomatice (semnificatele, valorile lingvistice) deja Saussure atrăgea, încă de la *Cursul...* său, că ele nu sunt 'lucruri' ale realității, ci se găsesc doar în minte.

De fapt, ca să observăm / spunem lucrurile cu maximă rigurozitate: nu există, propriu-zis, nicio modalitate de a verifica gradul de coincidență 'de facto', reprezentatională (în cele mai mici detalii) al semnificatelor 'suscitate' de același semnificant în mințile a doi sau mai puțini vorbitori reali. Dar o astfel de coincidență empirică nu este cătuși de puțin necesară pentru actele de vorbire / comunicare, bazate doar pe *presupoziția rațională* a împărțirii de conținuturi. Astfel, de fiecare dată când vorbim unul cu altul, ne situăm din start într-un proiect de realitate intersubiectivă în care folosim aceeași limbă și trăim în aceeași lume (avem același fundal mundan). Activitatea 'comunicativă' în limbaj presupune tocmai faptul de a 'lăsa neatinsă' cea mai mare parte a realității și de a opera, în rest, cu mijloace semnificative și cu ajutorul circumstanțelor vorbirii, modificări într-o zonă restrâns designațională – act care produce, firește, în același timp și sens.

6.2. Cele trei 'palieri' ale conținutului

Propriu-zis, ideea întemeietoare a celebrei tripartiții coșeriene a planurilor limbajului este una extrem de simplă: în fiecare moment al desfășurării sale, acesta funcționează, actualizând, generând și comunicând / construind conținuturi, nu 'pe' un singur nivel (al limbii, sau universal, sau al individului), ci în trei planuri simultan. Altfel spus, orice act lingvistic produce și vehiculează totodată

- 1) conținuturi virtual inteligibile de către toate ființele umane (designatele),
- 2) conținuturi accesibile doar vorbitorilor aceleiași limbi (semnificatele) și
- 3) conținuturi accesibile în mod singular fiecărui individ luat izolat.

Însă, recunoscând pe deplin realitatea – ca și importanța – ideilor de mai sus, nu trebuie să uităm totuși că:

- a) orice act lingvistic este individual – ca, de altfel, și competența (tripartită) pe care el se întemeiază;
- b) că semanticitatea limbajului, înțeleasă în sens *forte*, presupune independența absolută a semnificatelor limbii față de orice structurare a lumii / realității interioare sau exterioare subiectului vorbitor;
- c) că, în schimb, raportarea noastră cognitiv-acțională la lume trece în mod obligatoriu prin 'stratul' primar al conceptualității oferite de limba pe care o vorbim / în care gândim în respectivul moment.

6.3. Condiționare și libertate în raport cu limba

Într-un interviu¹⁸ acordat, în 1996, revistei „Echinox” a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Eugeniu Coșeriu încerca o clarificare a re-

lațiilor dintre limbaj și ființă, limbă și realitate, afirmând că nu limbajul este cel care face copacii să fie (copacii, înțelegem, cresc dintr-o sămânță, în măsura în care au ‘nimerit’ sau au fost plantați într-un sol și în condiții climaterice propice), însă el (mai precis, limba) îi face să fie copaci, și nu altceva (de exemplu, plante, în general, sau un anumit tip de copac).

Există, spune cu această ocazie Coșeriu, trei paliere ale raportării omului la lume / realitate:

- 1) în palierul prelingvistic avem de-a face cu reacții imediate, reflexe, care nu presupun niciun fel de gândire (dacă mă ard la degete, îmi voi retrage mâna; dacă sunt aruncat în apă, voi încerca să înot);
- 2) în palierul propriu-zis lingvistic ‘lucrăm’ (tot ne-reflexiv, ne-critic) cu conceptele intuitive (semnificatele) care ne sunt puse la îndemână de către limbajul-ca-limbă; acesta este, propriu-zis, palierul (radical) afectat de relativitatea lingvistică;
- 3) în palierul sau momentul postlingvistic, în care limbajul devine instrument al intențiilor noastre textuale, putem merge până la a ne distanța inclusiv de intuițiile palierului nr. 2; putem, spre exemplu, să spunem în germană: *Der Walfisch ist kein Fisch*. Cu alte cuvinte, limbajul-ca-text-discurs dispune inclusiv de instrumentele necesare pentru a lupta împotriva efectelor... limbii, iar ‘lipsirea-de-libertate’ pe care limba ar impune-o vorbitorilor nu afectează și momentul gândirii postlingvistice.

7. Materialitatea

Ca și istoricitatea, materialitatea e un universal ‘secundar’ sau ‘derivat’, rezultat din combinația (sau tensiunea?) dintre semanticitate și alteritate; dat fiind că, așa cum arătam mai sus, semanticitatea aparține exclusiv conștiinței, survine următoarea problemă: „pentru ca ea să fie [accesibilă] ‘pentru un altul’, ea trebuie să fie reprezentată în lumea reală prin semnificanți marcați material. Desigur, la fel se întâmplă cu toate celelalte activități culturale ale căror conținuturi, cum bine știm, se constituie (ca interpretări) doar în conștiință și care trebuie să fie reprezentate în lumea sensibilă. Cu toate acestea, materialitatea limbajului e diferită de a celorlalte activități culturale, dat fiind că ea e întotdeauna materialitatea specifică a unei limbi.”¹⁹

Din fragmentul coșerian pe care tocmai l-am citat înțelegem că nu avem de-a face cu o substanță senzorial-perceptibilă ‘în stare pură’, strict *hyletică*, adică nonformată; dimpotrivă, e vorba de un domeniu material al expresiei deja

structurat pentru conștiința umană, de ceea ce Louis Hjelmslev ar fi numit ‘funcție – semn’. Ne vom reaminti, cu acest prilej, ideea lansată de Ernst Cassirer în relație cu celebrul caz al Helenei Keller: existența sistemelor simbolice cu care ‘lucrează’ omul duce la independență față de datul material²⁰ și la ceea ce savantul numea ‘gândire relațională’. Dacă raportarea noastră la realitate și societate ar fi strict dependente de materialul (tipul de material) senzorial al cunoașterii, situația Helenei, un copil orb și surdo-mut, ar fi disperată, iar extraordinarul ei succes adaptativ – pur și simplu imposibil. „Secretul”, în asemenea cazuri speciale – dar și secretul ființelor umane în general –, rezidă tocmai în capacitatea de a manipula simboluri, în cazul cărora materialitatea ‘efectivă’ se subordonează funcționalității.

În cele din urmă, așadar, constatăm că pentru funcționarea judicioasă a limbajului uman e necesară o interdependență de profunzime între substanță și formă, hyletic și morfic. În *Formă și substanță în sunetele limbajului*, Coșeriu opune funcționalismului structuralist de la Saussure și Hjelmslev (pentru care limba era ‘o formă, nu o substanță’) ideea fenomenologică a intuiției eidetice, care corespunde cunoașterii originare a vorbitorului privitor la limbă²¹. Astfel, când i se vorbește, omul nu ‘aude’ simple sunete naturale, ci *ascultă* (în toate cazurile), sau chiar *distinge* (dacă aude o limbă cunoscută) materia formată și semnificativă specifică limbajului.

8. Concluzii

Din punctul de vedere al lingvisticii integrale, *funcția fundamentală, constitutivă* a limbajului nu este nici cea de mijloc de comunicare (ca în structuralism), nici cea de sistem pentru organizarea sintactică a gândirii (ca pentru generatiști), nici cea de influențare a conduitei sociale (ca pentru pragmatști); potrivit concepției coșeriene, această funcție este una orientată intern și constă în *crearea continuă de noi conținuturi & tehnici* la toate nivelurile vorbirii, mai cu seamă în limbă, ca semnificate.

Aceste conținuturi ale limbii trebuie, din principiu, privite ca fiind autonome față de orice structurare prealabilă în clase de entități și fenomene aparținând realității extralingvistice; dimpotrivă, cel puțin într-unul din cele trei paliere (prelingvistic, lingvistic, postlingvistic) ale raportării noastre la realitate, aceasta depinde în mod direct de semnificatele (conținuturile intuitive primare) cu care, inevitabil, lucrează gândirea noastră.

Coșeriu reia, în ambientul cunoașterii științifice a secolului XX, ideea humboldtiană potrivit căreia, privit în esența lui, limbajul trebuie definit ca *ener-*

geia sau *creativitate în act* a individului vorbitor; cu toate acestea, obiectul lingvisticii îl constituie ansamblul tripartit de tehnici (competențe) care susține această activitate.

Tot o idee de sorginte în principal humboldtiană stă și la baza universalului esențial *alteritate*: omul este, prin definiție, o ființă-cu-altul, o ființă mereu deschisă și orientată spre celălalt. *Alter*-ul nu este un opus al meu; dimpotrivă, el constituie mereu un model de posibilitate alternativă a(1) propriului meu eu.

Istoricitatea este un universal secundar sau derivat ce rezultă din combinația (sau, mai exact, tensiunea) creativitate – alteritate; ideea coșeriană a istoriei care înglobează sincronia și diacronia nu este doar una cu mize lingvistice, ci se înscrie într-o vastă și importantă tradiție europeană, cea privind statutul epistemologic special al științelor spiritului (ale omului).

Semanticitatea limbajului trebuie înțeleasă în sensul recunoașterii diferitor trepte de conținut (sens, designat și, mai cu seamă, semnificat) drept fapte de conștiință, și nu realități extrasubiective; de asemenea, așa cum am arătat mai sus, e important să recunoaștem mereu caracterul autonom al acestor tipuri de conținut în raport cu realitățile extralingvistice.

În fine, materialitatea e tot un universal derivat, manifestat la punctul de joncțiune dintre semanticitate (ca fapt întotdeauna individual) și alteritate. În ce privește materialitatea, e important să nu o înțelegem drept o simplă masă amorfă de substanță ‘fizică’ și / sau senzorială, ci să recunoaștem importanța pre-formării pe care sistemul limbii și conștiința simbolică o impun și o recunosc atunci când un fapt material ne apare, intențional, drept semn.

Note

¹ Saussure, 1916/1998, p. 38.

² Cf. Jakobson, p. 88.

³ Cf. Coșeriu, 1981/1997, p. 92; pentru această reprezentare a schemei lui Bühler, <http://sharedsymbolicstorage.blogspot.ro/2008/06/karl-bhlerbuhlerbuehler-on-evolution-of.html>.

⁴ Trebuie revenit aici, pentru a clarifica diferența dintre cognitiv și logic, la evidențierea de către Eugeniu Coșeriu, în interiorul celebrei triade bühleriene, a funcțiilor limbajului, a unei subdistincții de mare însemnătate: „Foarte ascuțită este, în acest sens, distincția făcută de către F. Kainz, în interiorul *Darstellung*-ului bühlerian, între două funcții diferite: *Darstellung* (reprezentare) propriu-zis(ă) vs. *Bericht* (informație). În fapt, se poate face, și chiar pare necesară această distincție în interiorul

Darstellung-ului bühlerian, dat fiind că, în realitate, doar informația poate fi considerată drept funcție particulară a limbajului, în vreme ce reprezentarea aparține limbajului în totalitatea lui, ea coincide cu natura cognitivă a limbajului. Funcțiile limbajului ar trebui, în consecință, să fie indicate ca informație, exteriorizare, apel (*Bericht, Kundgabe, Auslösung*).” – Coșeriu, 1952/1977, p. 79.

⁵ „Respingând ideea aproape generală că Aristotel ar fi fost cel care a stabilit identitatea dintre categoriile logice și cele lingvistice, E. Coșeriu reinterpretează celebrele pasaje din **Categoriae**, 4, 2a și **De Interpretatione**, 16 a-b și 17 a, arătând că filozoful a făcut o distincție clară între expresia lingvistică și expresia logică, adică între *lógos semantikós* («expresie înzestrată cu sens») și *lógos apophantikós* («expresie care, prin negare sau afirmare, poate susține adevărul sau falsitatea»). /.../ În privința «expresiei cu sens» nu se poate pune problema adevărului sau falsității, care presupun afirmația sau negația, posibile numai prin logosul apofantic. În consecință, limbajul, ca manifestare a libertății umane, nu este nici adevărat, nici fals, ci e o activitate specifică, intersubiectivă, cu finalități diverse. Logicul este doar una din posibilele finalități ale logosului semantic, alături de cea estetică și cea practică.” – Munteanu, p. 75-76.

⁶ „Eroarea fundamentală a majorității teoriilor (sau «filozofilor») limbajului e cea de a fi vrut să reducă limbajul la o altă facultate sau activitate dintre facultățile (sau activitățile libere) ale omului: la cunoaștere (gândire rațională), la spiritul practic sau la artă. Or, limbajul nu se lasă redus la «altceva». Limbajul – Hegel e cel care a văzut aceasta – e una din cele două dimensiuni esențiale ale ființei umane; cealaltă este munca. Omul e singura ființă care muncește și vorbește, în sensul propriu al acestor termeni. Prin muncă, omul construiește în mod constant o lume adecvată ființei sale fizice. Prin limbaj, el construiește o lume apropiată ființei sale spirituale: o lume care poate fi gândită (lumea experienței sensibile este reprezentabilă, dar ea nu poate fi gândită). Limbajul este, de aceea, ‘deschiderea’ tuturor posibilităților culturale ale omului (inclusiv gândirea discursivă, știința, filozofia, poezia). În acest sens Hegel constata că limbajul este «voreilig»: că el conține dinainte toate formele de dezvoltare ale spiritului. Tot restul, în ce privește trăsăturile caracteristice ale limbajului, decurge din acest fapt fundamental.” – Coșeriu, 2001, p. 79-80.

⁷ Schema de mai sus a semnelui lingvistic – cf. Saussure, 1916/1998, p. 86.

- ⁸ Cf. Saussure, 1916/1998, p. 129.
- ⁹ Humboldt, 1820/1974, p. 88.
- ¹⁰ Humboldt, 1835/1988, p. 161.
- ¹¹ cf. Coșeriu, 1973/2000, p. 68-69.
- ¹² Coșeriu, 1973/2000, p. 185.
- ¹³ Coșeriu, 1999/2001.
- ¹⁴ Cele două texte la care face trimitere prezentul subcapitol sunt Humboldt, 1799/1999 A și B.
- ¹⁵ Firește, e vorba de etape ale aceleiași demonstrații (logico-)filozofice, de o cronologie / tactică a argumentării, nu de idei separate, în gândirea / discursul humboldtian, de un timp semnificativ. În momentul când scrie despre *Hermann și Dorothea*, Humboldt are, clar, în minte (chiar dacă doar 'in nuce') întreaga sa concepție estetică, extrem de revoluționară pentru epocă.
- ¹⁶ E adevărat că, dacă citim atent *Critica facultății de judecare*, această delimitare extrem de netă pare a fi pusă, implicit, la îndoială. Nu e însă locul aici pentru discutarea ezitărilor, de multe ori mai semnificative decât certitudinile, care marchează sistemul filozofic kantian.
- ¹⁷ Humboldt, apud Trabant, 1986/1992, p. 59.
- ¹⁸ Coșeriu (interv.), 1996 a.
- ¹⁹ Cf. Coșeriu, 1999/2001.
- ²⁰ „Cazul Hellenei Keller, care a atins un foarte înalt grad de dezvoltare mintală și cultură intelectuală, ne arată cu claritate și în mod irefutabil că o ființă omenească nu este dependentă, în construirea lumii sale umane, de calitatea materialului ei senzorial.” – Cassirer, p. 57.
- ²¹ Cf. Coșeriu, 1954/1967, p. 169-170.

Bibliografie

Aristotel Org.	Aristotel, <i>Organon, IV (Topica, Respingerile sofistice)</i> , Editura Științifică, București, 1963.
Aristotel De Int.	Aristotel, <i>Despre interpretare</i> , Editura Humanitas, București, 1998.
Aristotel Cat.	Aristotel, <i>Categorii</i> , Editura Humanitas, București, 1994.
Cassirer	Ernst Cassirer, <i>Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane</i> , Editura Humanitas, București, 1994.
Coșeriu (interv.) 1996a	<i>Ființă și limbaj</i> , interviu cu E. Coșeriu realizat de Lucian Lazăr, în „Echinox”, nr. 10-12/ 1996, p. 3-6.
Coșeriu (interv.) 1996b	<i>Lingvistica integrală</i> , interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

- Coșeriu (interv.) 1997 „Die Sachen sagen, wie sie sind”. Eugenio Coseriu im Gespräch, interviuri de Johannes Kabatek & Adolfo Murguía, Narr, Tübingen, 1997.
- Coșeriu 1954/1967 *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, în *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Editura Gredos, Madrid, 1967, p. 115-234.
- Coșeriu 1958/1997 Eugenio Coseriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
- Coșeriu 1972/1978 Eugenio Coseriu, *Los universales del lenguaje (y los otros)*, în *Gramática. Semántica. Universales. Estudios de lingüística funcional*, Editura Gredos, Madrid, 1978, p. 148-206.
- Coșeriu 1973/2000 Eugeniu Coșeriu, *Leții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, 2000.
- Coșeriu 1981/1997 Eugenio Coseriu, *Linguística del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, La Nuova Italia Scientifica, Roma, 1997.
- Coșeriu 1988/1992 Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editura Gredos, Madrid, 1992.
- Coșeriu 1992 Eugenio Coseriu, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof”, Cluj-Napoca, 1992, nr. 2 (30), p. 11, 14.
- Coșeriu 1999/2001 Eugenio Coseriu, *Le langage: diacriticon tes ousias. Dix thèses à propos de l'essence du langage et du signifié*, în *Percevoir: monde et langage. Invariance et variabilité du sens vécu*, Mardaga, Liège, avril 2001, p. 79-84.
- Humboldt 1799/1999a Wilhelm von Humboldt, *Sur Hermann et Dorotheé de Goethe*, în *Essais esthétiques sur Hermann et Dorotheé de Goethe*, Presses Universitaires du Septentrion, 1999, p. 51-235.
- Humboldt 1799/1999b Wilhelm von Humboldt, *Article adressé à M-me de Staël*, în *Essais esthétiques sur Hermann et Dorotheé de Goethe*, Presses Universitaires du Septentrion, 1999, p. 237-264.
- Humboldt 1835/1974 Wilhelm von Humboldt, *La différence de construction du langage dans l'humanité et l'influence qu'elle exerce sur le développement spirituel de l'espèce humaine*, în *Introduction à l'oeuvre sur le kawi et autres essais*, Eds. du Seuil, Paris, 1974.
- Jakobson Roman Jakobson, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în ***, *Probleme de stilistică* (culegere de articole), Editura Științifică, București, 1964.
- Saussure 1916/1998 Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iași, 1998.
- Trabant Jürgen Trabant, *Humboldt ou le sens du langage*, Mardaga, Liège, 1992.

Ciprian SPERANZA

Privirea întrupată în limbaj*Dinamica sinestezică a expresiei*

C.S. - drd. în filozofie,
Universitatea din Basel,
cercetător la Societatea
Română de Fenomenologie
și la Institutul Eikones din
Basel, Elveția.

Abordarea noastră are intenția de a pune în valoare un dialog virtual între gândirea coșeriană și fenomenologi reprezentativi pe dimensiunea unor concepte afine ce încadrează abordarea integralistă a lingvisticii. Discuția pornește de la evidențierea unui aspect aproape inexistent într-o tradiție raționalistă a teoriei lingvistice, raportul între afectivitate și imaginație. Afectivitatea, ca parte integrantă a actului expresiv, e adusă în discuție într-un cadru teoretic eclectic, în care fenomenologia (E. Husserl, M. Merleau-Ponty, M. Richir) se hrănește pentru descrierile sale din observațiile contemporane în psihologia dezvoltării, antropologia cognitivă și psihopatologie, înțelegând astfel să fructifice caracterul de deschidere epistemică proprie, dincolo de aparența nomotetică a conceptualității sale specifice. Mișcările sufletului, figurate de imaginație, nu pot fi orientate intențional către un conținut fără vectorii afectivi care le străbat, amorșând chiar procesul orientării sinestezice. Pentru această concatenare originară între afectivitate și imaginație, trebuie stipulată o componentă activă a receptivității sensibile; or, afectivitatea constituie deja un răspuns sensibil la promisiunea expresivă a temporalizării sensului. Aceasta nu se manifestă doar printr-un ansamblu de fenomene pasive, asociații oarbe sau amorșări frânte, ci reprezintă actul de mobilizare a unei decizii expresive. Mobilitatea și dinamica inerentă a afectivității a fost deja întrevăzută de Humboldt în însuși conceptul kantian de *sinteză imaginativă*.

Lucrarea de față a fost realizată cu sprijinul CNCS-UEFISCDI, proiect PN II-RU TE-155.

Dincolo de mobilizarea sinestezică, principiu conform căruia senzații diverse își corespund în plan afectiv, utilizată programatic de către moderniști (spre ex., M. Dufrenne utilizează sintagma *sinestezie afectivă*), înțelegem să reconstituim fenomenologic componenta activă și creatoare a afectivității, folosindu-ne de simțul emblematic al *privirii*, ca metaforă a circulației afectiv-intersubiective, ca întrupare simbolică. Am putea identifica forța constitutivă specifică a afectivității printr-o originare dincoace de un codaj social, păstrând totodată necesitatea medierii instituționale ca transcripție a unei temporalizări singulare de sens. Astfel, se poate observa existența unei legături patente cu teoria coșeriană a limbajului poetic, universalul creativității, readus frecvent în discuție, și componenta energetică (v. *energeia*) a limbajului. Această legătură e sesizabilă în cazul filozofului belgian Marc Richir, care urmărește o întreprindere arhitectonică în fenomenologie, cuprinzând fenomene aparent disparate și tratate fatalmente diferențiat de o tradiție metafizică. Simțurile, afectivitatea și imaginația sunt reevaluate ca fenomene întrupate, care răspund unei pulsuni expresive dinaintea oricărei figurații patente, iar limbajul reprezintă dimensiunea semnificativă a unei reversibilități creatoare. Urma proleptică a acestei rezonanțe creatoare o reprezintă afectivitatea prin caracterul său de „voce” surdă, ca elan frânt al compensării privirii ființei drept întrupare într-o individuație singulară de sens.

Phantasieib și Leibphantasie:

despre sincretismul originar dintre fantezie¹ și trup

După o demarcare ideatică de unele lineamente conducătoare ale gândirii husserliene, M. Richir înțelege să depășească aporiile inevitabile ale întreprinderii fenomenologice standard, prin acordarea unei atenții focalizate asupra imaginației și caracterelor sale fenomenologice specifice. Încă de la fondatorul mișcării fenomenologice, imaginația aduce cu sine o serie de schimbări nebănuite față de vulgata teoretică cu care se obișnuia tratamentul acestui concept. Tribulațiile istorice ale conceptului de imaginație, trecând prin momentele aurorale aristoteliene, apoi prin cele neoplatonice, raționaliste, și ajungând la apogeul cunoscut prin idealismul transcendent, îndeosebi la Kant, Fichte și Schelling, au cunoscut numeroase aventuri conceptuale și au măsurat variații semantice diverse, miezul teoretic rămânând totuși în cadrul de problematizare aristotelic. Husserl revine motivat la termenul grecesc, preluând calculul latin al acestuia și urmărind, astfel, o depășire a dificultăților legate de traducerea latină prin imaginație, cu toate transformările sale teoretice, dar mai ales o demarcare de cadrul filozofic empirist și idealist. În acest sens, *fantezia*, spre deosebire de *imaginație*, păstrează semantic afinitatea fenomenologică a tematicii apariției, prin sensul de „aducere la lumină”², care nu trebuie înțeles exclusiv vizual.

Chișinău, 1991. Eugeniu Coșeriu împreună cu un grup de intelectuali din Republica Moldova

Italia, 2000. Cu participanți la Congresul Internațional „Orationes Millenium”

Fenomenologia, ca motivație programatică a întemeierii unei științe filozofice, urmărește o resituare a conceptelor iscate în tradiția filozofică cu scopul de a le măsura amplitudinea imaginarului teoretic, dar mai ales de a le ajusta intenției fondatoare, care stă la baza acestei noi revoluții copernicane. Aportul husserlian considerabil în privința fanteziei îl constituie recunoașterea caracterului său de autonomie creatoare de conținuturi proprii, în amonte ale informării perceptive, datorită unui registru distinct al temporalizării; așadar, o suveranitate creatoare, care amintește de imaginația productivă kantiană, însă cu indexul corectiv de depășire a teleologiei conceptualiste de care suferea schematizarea ierarhică a cunoașterii la Kant. Fantezia nu mai depinde de aluviunile pre-reglate cognitive ale receptivității, dar nici nu produce un cadru privativ epurărilor efectuate de schematizările sintetice. Acest arhipelag necunoscut al pre-activității sintetice poartă cu sine problemele metodei fenomenologice, ca riscuri și dificultăți de explicitare, dar și șansa de a avansa în teritorii nebănuite de lumina „rațiunii” tradiționale. Husserl a deschis, fără să știe, câmpul unei fenomenologii independente de orice ontologie. *Ficta*, acele entități ale fanteziei, care populează proteiform, intermitent, fugitiv teritoriul său de apariție, anunță caracterele specifice și diferența față de ceea ce o tradiție filozofică numește imaginație. Deosebirea între cele două rezidă în modalitățile specifice de apariție, de temporalizare în prezență. Pe scurt, fantezia împrumută imaginației caractere figurative incoative (Richir numește acest proces *transpoziție arhitectonică*), de care activitatea sintetică are nevoie pentru a se stabiliza într-o imagine reprezentativă, asignată prezentului după modelul perceptiv. Putem observa deci necesitatea unui retur dincoace de o reprezentare conceptualistă, în care avem o ierarhie clasică a activității judicative ce stă la baza sintezei cognitive³ (modelul sintezei între sensibilitate și intelect nu mai e suficient în acest cadru discursiv).

Richir întreprinde o reluare a conceptului husserlian de fantezie pentru a-l radicaliza în consecințele sale teoretice. Ulterior unei faze teoretice legate de problema limbajului ca fenomen al lumii, Richir acordă o atenție sporită acestui concept, insistând pe menirea sa de a refonda însăși fenomenologia. Astfel, recurge voluntar la o grefă platoniciană pentru a varia amplitudinea operantă a conceptului de fantezie: aceasta ar coincide cu ceea ce *devine* mereu, dar nu *este* niciodată, adică, fără a fi neant, nu basculează în ființare. Fantezia oferă ocazia de a analiza structuri fenomenologice în care survin simulacre, ne-ființări, care scapă rațiunii ontologice autosuficiente. Ea nu ar fi doar cea care face posibilă amintirea și reamintirea, cu asumarea contaminării, a modificării percepției, impresiei originare, prin intermedierea imaginației, ci fantezia îi conferă vieții perceptive însăși mișcarea internă, dinamica continuității sale într-o experiență, coalizarea ecstatică a intenționalității perceptive. Dincolo de a fi doar ingredientul necesar al percepției (conform lui Kant), fantezia forțează limitele orizontului perceptiv, marcându-i virtual

profunzimea experiențială, prin restul infigurabil al temporalizării sale, faptul că medierea sa fantasmatică nu poate fi surprinsă într-un prezent asignabil.

Pentru a semnifica schimbarea de accent în tratarea modalităților intenționale (perceptivă, imaginativă și signitivă), Richir recurge la un model maximalist al trupului viu. E cunoscută importanța acordată de fenomenologie distincției cruciale între *corp* și *trup* (*Körper* și *Leib*). Aceasta are în primul rând menirea și șansa de a despărți contextul teoretic de tradiția carteziană prin depășirea sa. Precum o anunța etimonul din *Leib*, termenul trup semnifică în primul rând viața (*Lîp*, în germana medievală), care locuiește sensibil și dinamic ceea ce ne apare ca trup. Corpul ar fi obiectul care intră sub incidența observației științifice, este cadavrul anatomic.

Apoi, legătura dintre *trup* și *fantezie* este asigurată de mediul de predilecție al contactului nemijlocit cu lumea: *afectele*. Acestea constituie membrana rezonatoare a temporalizărilor, functorul dinamicii ecstatice, reverberația oscilantă a profunzimii lumii, conferind totodată solul care face posibilă continuitatea experienței. Afectele nu constituie doar un versant întunecat al receptivității, ci însăși motivația acesteia; doar în măsura în care suntem afectați, intenționalitatea motivează experiența continuității perceptivă, semnificative, imaginative. Afectarea pre-orientează vectorii intenționalității prin bascularea constantă a tensiunii temporale în experiența spațială.

Sincretismul operat de filozoful belgian între fantezie și trup, prin termenul de *Leibphantasie* și, corelativ, *Phantasieleib*, are menirea de a semnifica "viața" trupului, care se „zbate” în prizonieratul empiric al corpului manifest.

„Nu știm încă ce poate trupul”, spunea Spinoza. Această stare paradoxală de incandescentă sublimată a potențialităților în actualitatea manifestării sale este o enigmă pe care o deține doar trupul. Formula nu constrânge la o inversare simetrică printr-o retroproiecție importantă conferită tradițional psihicului (*psyché* vs *soma*), chiar dacă luăm în considerare avatarurile contemporane din așa-numita filozofie a spiritului (*philosophy of mind*), inclusiv dezvoltările și ramificările remarcabile prin efecte și consecințe ale teoriei cognitiviste. Dinamismul virtualităților trupului nu se oprește în granițele apariției sale empirice, ci tocmai face posibilă această apariție. Capacitatea trupului de a recepta senzații, impresii ține de structurarea sa afectivă; Richir o numește „impresionabilitate”, cu indexul semnificativ al unei rezonanțe „endogene”, iar aceasta din urmă nu trebuie înțeleasă în sensul tradițional al schemei răspunsului interior la un semnal, stimul extern. Se înțelege că această viziune schematică, mecanicistă, în sensul unei departajări stricte între exterior și interior, este lipsită de sens în configurația teoretică a fenomenologiei. Nu ar fi vorba de indiciul unei vulnerabilități existențiale, ci de sensul profund al unei rezonanțe constante cu lumea, mediul elemental (pentru a folosi termenul lui Levinas) al comunicării cu lumea.

De la istoricitatea vederii la biografia privirii

Ierarhia simțurilor a cunoscut o istorie care merita observată. Dacă luăm în această discuție scena greco-iudaică a istoricității simțurilor, observăm o schimbare aproape ciclică a statuării acestora. Transformarea cea mai semnificativă a răsturnărilor ierarhice poate fi observată în Evul Mediu, când simțul cel mai important era auzul. Percepția cea mai înaltă, contactul cel mai bogat cu lumea erau asigurate de simțul auditiv. Manifestând o constanță până în secolul al XVI-lea, primatul auzului avea o legitimare teologică: *auditum verbi dei, id est fides*. Biserica își fondează autoritatea pe cuvânt, credința însemnând ascultare: „urechea, doar urechea, spune Luther, este organul credincioșilor”. Pe de altă parte, simțul vizual asigură o mandatare a celui tactil, ceea ce aducea în prim-plan legătura cu dorința senzuală.

În această ierarhie a simțurilor Renașterea a instituit o cotitură majoră, stabilind pentru secolele următoare importanța hegemonică a simțului vizual. Noua situație are de-a face cu eliberarea sensibilității, cu recunoașterea rolului pasiunilor, dar mai ales, cu o investire a conștiinței de sine ca individ, care survine îndeosebi prin intermediul artelor și al filozofiei. Odată cu perioada modernă, se realizează o detașare tot mai pregnantă a simțului vizual de cel tactil. Simțul vizual va evolua înspre o capacitate progresivă de distanțare față de natură și artefacte, cu scopul de a le controla și stăpâni. În acest sens, epoca modernă e responsabilă îndeosebi de asocierea cunoașterii cu puterea (Foucault). Geometria perspectivă a picturii moderne, concepția mecanicistă a fizicii moderne sau tehnicile de imprimare reprezintă câteva dintre produsele acestei evoluții importante. Prin substrucția matematică a naturii (Husserl), experiențelor sensibile li s-au atașat caractere ale măsurabilului. Timpul și spațiul deveneau entități măsurabile, iar prin aceasta urmau să fie alienate și profanate de semnificația lor cosmologică. O consecință a acestor dezvoltări ale perspectivei, poate fi demascată în fixarea iluzorie a obiectului, acea siguranță a fixării punctuale a observației care basculează într-o altă iluzie, conform căreia punctul focalizat oftalmic se confundă cu vizibilitatea, cu ordonarea și cu devenirea.

Hegemonia vizualului e pusă în discuție odată cu o criză a reprezentării lumii moderne, în pragul Iluminismului, care își atinge apogeul odată cu schimbarea operată de industrializare, generând o mutație a mediilor. Aceasta a însemnat o demarcație față de vechiul regim scopic, care supraevalua reprezentarea mimetică a lumii. Trecerea de la perspectivismul cartezian, de la viziunea abstractă, dezîncarnată la caleidoscopia diseminată a vederii retrase în trăirea subiectivă, ca performare întrupată a privirii, produce o deflagrație a percepției vizuale cu debușeu într-o atenție inedită acordată constelării mediale⁴. Dacă Richard Rorty vorbește despre o cotitură lingvistică (*linguistic turn*) survenită la începutul secolului XX, o istoriografie superficială a epocii

ne înfățișează atlasul unor contiguități de turnuri domeniale, care acum oferă relieful sedimentat al întrepătrunderilor reciproce. Revelator pentru aceste cotituri, cazul unui Cézanne în pictură, care interoghează posibilitățile de transpoziție a sinestezelor într-o singură modalitate, mediul vizual, reprezintă pentru Merleau-Ponty ocazia de a exploata fructuos premisele tradiției metafizice sub auspiciile fenomenologiei. Tensiunea fertilă care-l orientează pe Cézanne în activitatea sa creatoare o reprezintă dilema unei intenționalități inversate – cum ne atinge lumea? –, marcată de dificultatea transpunerii unor manifestări indeterminate prin mijloace figurabile. Perspectiva trăită a lui Cézanne este înrădăcinată într-o experiență anterioară izolației artificiale a simțurilor și a autonomiei hegemonice a vederii. Astfel, Cézanne încerca să prezinte obiectele care afectau simțurile deodată: vedem profunzimea, calitățile tactile și rezistența obiectelor, chiar și mirosul acestora. Enigma acestei vederi sincretice este transformarea sa în motiv pictural, care să redea această irizare aparent dispartă a modurilor în care ne afectează lumea. De aici o depășire a filtrării reflexive și întoarcerea la o percepție inocentă a lumii.

Privirea, între constelația vizibilului și articularea lizibilului

Funcția constitutivă a trupului reprezintă pentru Merleau-Ponty orizontul fundamental al raportului dintre subiect și lume. Existența și trupul viu se presupun reciproc și formează într-o manieră co-originară această imbricație a existenței. Ceea ce este decisiv pentru Marc Richir în acest context e faptul că raportul între trup și existență este inseparabil de cel între limbaj și gândire și, în speță de o operație primordială de semnificație. Dacă Merleau-Ponty e cel care a contribuit decisiv la fuzionarea orizontului elementar dintre trup și lume, acesta vorbește și despre motricitate, ca intenționalitate originală, și de dimensiunea sensibilă și afectivă a deschiderii originare a lumii. Marc Richir înțelege să aprofundeze ideea merleau-pontyană de corporeitate a lumii, problematizând individuația trupului. Conceptul de *Phantasie Leib*, pe care l-am amintit mai sus, explică de ce accesul la interioritatea celuilalt nu poate fi operată prin intermediul unei proiecții. Grație acestui fenomen, îl pot simți pe celălalt, din interior, printr-un schimb de priviri, fără să aparțin totodată sferei de conștiință a celuilalt. Acest *Phantasie Leib* este elementul infigurabil care circulă între mine și celălalt. Schimbul de priviri a devenit pentru Marc Richir paradigmatic pentru constituirea experienței alterității. Ceea ce se instituie în și prin intermediul schimbului de priviri între mamă și nou-născut reprezintă o dublă instituire a sinelui uman și a primei alterități. Plecând de la un scenariu paradoxal al antecedentei reciproce dintre vedere și privire, dată fiind o anterioritate empirică a vederii în raport cu privirea, Richir stipulează o anterioritate arhitectonică a privirii, mai arhaică

decât vederea. Ceea ce se petrece în schimbul privirilor este faptul că vederea anonimă și pierdută a nou-născutului e convocată la privire. Privirea mamei, prin fixarea vederii nou-născutului, îi instituie intersectarea privirii. Astfel, doar dacă se simte privit, acesta schimbă ceva din corporalitatea sa cu cea a mamei, glisând în aria tranzițională (Winnicot) a fanteziei perceptive, în virtutea instituirii unui regim tranzitiv de simbolizare a absenței în prezență. Schimbul privirilor e, astfel, constitutiv unei situații în lume. În acest orizont, Hans Blumenberg vorbește de o condiție antropologică: faptul de a vedea e condiționat de faptul de a fi văzut. Într-un plan experimental, cercetările în psihologia dezvoltării a unui Tomasello vin să confirme preeminența structurării semnificative a acestei dimensiuni sociale. Autorul explică și prin diferențe filogenetice situarea preintențională a schimbului de priviri ca funcție comunicativă, prefigurată cultural. Mediul diafan circumscris de *punctum caecum*, partea opacă a retinei, care tocmai face posibilă vederea, anunță totodată prin specializarea sa miza unei cunoașteri originare printr-o activitate pre-reflexivă de semnificare. Această cunoaștere originară este suportul modalizărilor judicative ale logicii, negația, dubiul reprezentând variații posibile care pleacă de la aceasta⁵. Revenind la Richir, fenomenul de limbaj nu se reduce la dimensiunea lingvistică – or, Coșeriu tocmai de aceea ancorează domeniul lingvistic la o sferă infinită a culturalului –, ci semnifică o amorsă a sensului și, de fapt, maniera unei ample înlănțuiri coezive. Ca și în cazul privirii, lingvisticul, comunicarea verbală, mizează pe potențializarea aceluiași funcții și componente fenomenologice, în special *alteritatea și funcția semnificativă*, pe care le-am identificat în cadrul actului privirii și care fundamentează demersul coșerian într-un registru integralist. Intersectarea caleidoscopică a privirilor (prezente sau imaginare) generează o pluralizare a lumilor care deschide spre activitatea creatoare de noi conținuturi semnificative. În acest sens, vedem o afinitate patentă a *fanteziei* și termenului de *energeia*, de unde și funcția primordială a poeticului la ambii autori, Richir și Coșeriu.

Note ■ ¹ Programatic, am păstrat termenul de *fantezie*, întrucât redă cu fidelitate intenția husserliană de a reveni, prin maestrul său Brentano, la cadrul aristotelic de problematizare, cu motivația de a depăși dificultățile iscate în tradiția empiristă (*imagination*), precum și în cea idealistă (îndeosebi în cazul lui Kant, la care culminează tratamentul peiorativ al termenului, la limita fanatismului, a exaltării religioase [*Schwärmerei*] sau a entuziasmului, dar în virtutea unei contrapunerii raționaliste cu noțiunea de *imaginație* [*Einbildungskraft*], cu toate flexiunile semantice ale conceptului de imagine [*Bild*], menite să evidențieze procesul structurării figurative – încă o pre-

cauție raționalistă a lui Kant dinaintea unei personalități precum vizionarul Swedenborg).

² Merită menționat, în acest context, tradiția retoricii care ne-a transmis conceptul de *enargeia*: prin vizualizarea (mediată de fantezie) acurată a tramei narative, indușă de orator, va surveni evidența faptelor.

³ Trebuie să menționăm în acest context o diferență de principiu pe care Husserl înțelege să o opereze în interiorul doctrinei kantiene a reprezentării. Cel puțin odată cu tur-nura genetică, Husserl își prezintă teoria asociației drept o cale de mijloc între tradiția empiristă și doctrina kantiană a schematismului. Mai precis, înțelege să corijeze empirismul prin transcendentalism, și invers. Husserl îi recunoaște lui Kant (în special cel din prima ediție a criticii) meritul de a fi afirmat caracterul de „legalitate absolut necesară” a asociației, cu diferența că îi reproșează faptul de a explica fenomenele asociative doar prin sinteza imaginației productive, adică reconducându-le la spontaneitatea intelectuală. Eroarea lui Kant a fost de a începe prin atitudinea științifică și prin constituirea rațională a unei naturi obiective, fără a-și da seama de amestecul unor probleme de niveluri diferite. Chiar dacă ceea ce Kant numește imaginație productivă nu se reduce la ansamblul de fenomene pe care Husserl le numește sinteze pasive, acesta din urmă are meritul de a lărgi sfera donării intuitive specifice fanteziei la registrul actelor judicative. Pentru Kant judecata este prin definiție o activitate care adună reprezentările într-o unitate sintetic-obiectivă. Husserl urmează tradiția kantiană în definirea judecății, inovând totodată prin părăsirea normativității legitimoare.

⁴ Fără a urmări, din rațiuni economice, o exploatare exhaustivă a teoriei mediilor și a reprezentării, amintim de Nakamura Jujiro și de Martin Jay, care au trasat balize de orientare pentru o posibilă aprofundare a acestei teme.

⁵ De importanță fundamentală pentru gândirea și acțiunea noastră Husserl ne spune deja că: „Înainte de a iniția orice activitate de cunoaștere, noi dispunem deja, moment cu moment, de o lume înțeleasă ca sol universal, iar acest lucru înseamnă, în primă instanță, că noi dispunem din capul locului de un sol universal al credinței de ființe pasive, pe care-l presupune deja de la bun început orice acțiune de cunoaștere particulară cu putință (...) Acest sol universal al credinței lume este deja presupus de noi în cuprinsul oricărei practici a noastre, fie că este vorba de vreuna dintre practicile vieții or despre practica teoretică

a cunoașterii. Ființa lumii în întregul ei este un de-la-si-ne-înțeles de care nu ne îndoim niciodată și pe care nu îl dobândim defel pe calea unei activități de judecare abia, ci dimpotrivă, el formează deja premisa oricărei activități de judecare a noastră cu putință.” (8, p. 59-60).

Bibliografie

1. Alloa, Emmanuel; Bedorf, Thomas; Grün, Christian; Klass, Tobias Nikolaus, *Leiblichkeit. Geschichte und Aktualität eines Konzepts*, Ed. Mohr Siebeck, Tübingen, 2012.
2. Blumenberg, Hans, *Description de l'homme*, Ed. du Cerf, Paris, 2011.
3. Carbone, Mauro, *Al confini dell'esprimibile. Merleau-Ponty a partire da Cézanne et da Proust*, Ed. Angelo Guerini, Milano, 1990.
4. Ciomoș, Virgil, *De la experiența sublimului la starea de excepție*, Ed. Paideia, București, 2006.
5. Coșeriu, Eugeniu, *Omul și limbajul său*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009.
6. Daston, Lorraine; Galison, Peter, *Objectivity*, Zone Books, New York, 2007.
7. Franck, Didier, *Dramatique des phénomènes*, Presse Universitaire de France, Paris, 2001.
8. Husserl, Edmund, *Experiență și judecată*, Ed. Humanitas, București, 2010.
9. Jay, Martin, *Downcast Eyes: The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*, University of California Press, Berkley and Los Angeles, 1994.
10. Yujiro, Nakamura, *Sensus communis*, Ed. Iudicium, München, 2003.
11. Kenaan, Hagi, *Visage(s). Une autre éthique du regard après Levinas*, Ed. de l'éclat, Paris, 2012.
12. Lohmar, Dieter, *Phänomenologie der schwachen Phantasie. Untersuchungen der Psychologie, Cognitive Science, Neurologie und Phänomenologie zur Funktion der Phantasie in der Wahrnehmung*, Springer, 2008.
13. Makowiak, Alexandra, *Kant, l'imagination et la question de l'homme*, Ed. Jérôme Millon, Grenoble, 2009.
14. Schnell, Alexander, *Le sens se faisant (Marc Richir et la refondation de la phénoménologie transcendante)*, Ed. Ousia, Bruxelles, 2011.
15. Richir, Marc, *Phantasia, imagination, affectivité*, Ed. Millon, Grenoble, 2004.

Oana BOC

Sens / sens poetic – o abordare din perspectiva lingvisticii coșeriene

O.B. – lector univ. dr. la Departamentul de limba română și lingvistică generală a Facultății de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Predă cursuri și seminarii de Lingvistică generală, Inițiere în metodologia de cercetare științifică, Poetică antropologică, Semiotică și științele limbajului, Probleme de lingvistică integrală. A publicat articole științifice în țară și în străinătate și, de asemenea, volumul *Textualitatea literară și lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi și Apollinaire*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2007, care reprezintă teza de doctorat a autoarei.

Sensul, conținutul lingvistic specific planului individual al limbajului, deci specific unui act particular de vorbire, este definit de Eugeniu Coșeriu drept conținutul care *se construiește, se creează* prin integrarea și depășirea straturilor de conținut anterioare, *designație* (conținutul specific planului universal al limbajului, care vizează trimiterea la realitatea extralingvistică) și *semnificat* (conținutul specific planului istoric al limbajului, adică specific limbii)¹. Prin aceasta, sensul reprezintă o „modalitate lingvistică superioară”. Într-un text nu numai că *se face referire la lume* (desemnare) *printr-o limbă particulară cu semnificatele sale, dar se și exprimă atitudini, opinii sau intenții ale vorbitorilor* (sens). Uneori, chiar dacă înțelegem semnificatele enunțurilor și designațiile corespunzătoare, ne întrebăm ce a intenționat vorbitorul să spună prin acestea. Adică se caută, se interpretează acel conținut lingvistic, dincolo de semnificat și designat. Astfel, ne întrebăm uneori care este sensul (intenția, finalitatea, implicațiile) a ceea ce din punctul de vedere al regulilor limbii și al normelor vorbirii, în general, am înțeles deja. Această finalitate discursivă implică exprimarea unor atitudini, opinii sau intenții ale vorbitorilor, dincolo de cunoașterea lumii și de posibilitățile de semnificare ale limbii.

Sensul trebuie căutat printr-un demers interpretativ, hermeneutic, dincolo de semnificat și designație (care configurează doar „expresia” sensului, adică ceea ce se înțelege în mod imediat, „lite-

ral”). Sensul nu este reductibil la suma semnificatelor și a designațiilor, ci trebuie căutat dincolo de acestea. De asemenea, sensul poate varia în funcție de „context”: de exemplu, spune Coșeriu, sensul enunțului „Socrate e muritor” este diferit dacă enunțul face parte dintr-un silogism, dintr-o poezie sau dintr-o situație practică. Astfel, aceleași semnificate pot institui un sens total diferit. Semnificatele unei limbi sunt întotdeauna orientate spre o finalitate discursivă realizată la nivelul sensului, în acte lingvistice particulare. Aceste finalități discursive (pragmatică, apofantică și poetică) reprezintă direcții de orientare a procesului de construcție a sensului și reprezintă re-elaborări teoretice coșeriene ale determinărilor ulterioare ale logosului semantic aristotelic (logosul apofantic, pragmatic și poetic).

În opinia noastră, aceste finalități ale limbajului ar putea fi reprezentate schematic astfel:

Proces semantic primar (care structurează lumea – limitat de alteritate)	Proces semantic secundar (finalități ulterioare ale logosului semantic, care delimitează zone textual-tipologice diferite).
Finalitate semnificativă (Logos semantic) „creația de semnificate în alteritate”	→ Finalitatea „poetică” (logos poetic) – vizează „creația de lumi”. ----- → Finalitatea „științifică” (logos apofantic) – vizează interpretarea științifică, teoretică sau logică a lumii. → Finalitatea „practică” (logos pragmatic) – vizează eficacitatea interacțiunii practice dintre oameni.
Finalitate realizată la nivelul SEMNIFICATULUI (conținut al limbii).	Finalitate realizată la nivelul SENSULUI (conținut al textului).
Cuvintele limbii – „materia primă” cu care se realizează sensurile. Cu această „materie primă” limitată se creează sensuri nelimitate.	Domeniul sensului textual – nelimitat, infinit. Specii de sens cu „salt minimal” sau cu „salt maximal” față de semnificate și designate.

Conform concepției teoretice coșeriene, în limbaj este dată numai „posibilitatea sensurilor de orice tip”, dar „sensurile ca atare nu se realizează decât în texte”, acestea reprezentând „o modalitate superioară a lingvisticului în care limbajul ca atare se convertește în expresie pentru conținuturi de alt nivel” (trad. n. – O.B.) (v. Coșeriu 1971/1977: 207). Această „convertire” a semnificatelor și designatelor în expresie (semnificante) ce actualizează – în cadrul unei relații semiotice de grad superior – *semnificatul textual*, adică sensul, re-

prezintă în sine o *activitate, un proces dinamic*. Astfel, sensul nu este dat, fixat în texte, ci el emerge, se „articulează” în cadrul unui proces. „Teoria articulării sensului” formulată de Coșeriu susține o dată în plus *definirea sensului ca procesualitate* în lingvistica integrală.

Astfel, sensul, în concepția teoretică a lui Eugen Coșeriu, este „dublu semiotic”, adică este fundamentat pe o *actualizare a unui dublu raport semiotic analog celui din semn*. Semnificantele și conținuturile de limbă (semnificatele) împreună cu designațiile corespunzătoare lor (care constituie o primă serie de relații) devin un nou semnificant (o nouă expresie) pentru un alt conținut de ordin superior, de natură mai complexă, care este *sensul: Primul raport semiotic* vizează, astfel, semnele lingvistice care constituie textul, semne care semnifică și designează inițial ceva ce noi înțelegem tocmai în calitate de vorbitori care cunosc atât aceste semne, cât și regulile de folosire a lor. Coșeriu precizează faptul că înțelegerea noastră se poate limita la acest prim raport semiotic, fără a surprinde ceva din *al doilea raport semiotic*. De exemplu, cu toate că, în general, în cazul textelor literare construcția sensului se realizează maximal, implicând o integrare succesivă a semnificatelor și a designatelor limbii și o interpretare a lor într-un plan de conținut superior, există totuși cazuri (forme ale „literaturii”), ca de exemplu romanul polițist, în care „faptele semnificate și cele desemnate sunt «vitale»”, adică sensul textului este numai „comunicativ”, informativ, altfel spus, „ne interesează în sens practic, prin faptele înseși pe care le narează și nu în calitate de creație simbolică” (Coșeriu 1973/2000: 247). De asemenea, Coșeriu atrage atenția asupra faptului că, în mod teoretic, chiar și în cazul unui text literar tipic (i.e. artistic, „simbolic”), este posibil „să se înțeleagă totul în primul plan semiotic, fără a prinde nimic din al doilea plan semiotic. În alți termeni: e posibil să se poată povesti cu exactitate *Metamorfoza* de Kafka (...), fără a fi în măsură a spune o vorbă despre ceea ce «spune», la rândul său, această metamorfoză, despre care este «sensul» său” (trad. n.) (Coșeriu 1981/1997: 77). Așadar, *al doilea raport semiotic* presupune transformarea primului raport semiotic în expresie, în semnificant de grad secund pentru un semnificat superior și complex.

Pornind de aici, Coșeriu realizează o altă distincție, pe de o parte, între sensul care poate să coincidă cu semnificatul și designația, când „*sensul textului este numai «comunicativ», informativ, empiric sau «vital»*”, acest caz întâlnindu-se în utilizările lingvistice tehnice sau terminologice (dar nu numai); și, pe de altă parte, sensul „*artistic sau literar («simbolic»*)” (Coșeriu 1973/2000: 247). Așadar, aceste „modalități ale sensului” (cum sunt numite de E. Tămăianu) pot fi considerate ca polarizate între construcția de sens „cu salt minimal” în textualitatea preponderent informațională sau „obiectiv-științifică”

și construcția de sens cu „salt maximal” față de semnificatele și designatele textuale, în modalitatea poetică (literară) (v. Tămâianu 2001: 96).

Astfel, construcția de sens „cu salt minimal” presupune o activare preponderentă a primului raport semiotic și un nivel rudimentar de „articulare a sensului”. Această „specie de sens” poate fi sintetizată ca „a-se-referi-pur-și-simplu-la-o-realitate-empirică”, „a-nu-avea-nici-un-sens-ulterior” („*referirsi-semplicemente-ad-una-realità-empirica*”, „*non-avere-nessun-senso-ulteriore*”) (Coșeriu 1981/1997: 77), semnele lingvistice constitutive ale textului semnificând și desemnând ceva ce noi înțelegem pe baza cunoașterii pe care o avem despre aceste semne și despre regulile de folosire a lor.

În timp ce construcția de sens „cu salt maximal” (specifică creațiilor simbolice) presupune o articulare mult mai complexă a sensului și de natură diferită.

Lingvistica integrală a textului nu poate prin propriile mijloace și nici nu își propune să explice construcția de sens „cu salt maximal”, specifică textelor literare, și prin aceasta „creația de lumi”. Ea constată doar existența acestei modalități de sens, îi stabilește locul în ansamblul complex al fenomenelor de limbaj în general și în organizarea internă a zonei sensului textual în special și, de asemenea, deschide căile de acces spre acest teritoriu, oferind sugestii metodologice pentru abordarea lui de către poetică.

Prin prisma acestei viziuni teoretice, sensul poetic trebuie înțeles ca situându-se într-o zonă tipologică distinctă în raport cu sensul de tip pragmatic sau cu cel de tip apofantic (științific). De asemenea, definirea sa se poate realiza în mod adecvat doar în raport cu funcția semnificativă² din care decurge și pe care o presupune implicit și nu în raport cu celelalte finalități ulterioare (apofantică, pragmatică), finalități care constituie zone tipologice ireductibile.

Definirea finalității poetice a creației de sens în raport cu finalitatea semnificativă presupune discutarea relației esențiale *limbaj – poezie* (1). Într-un al doilea moment al abordării noastre, vom lua în discuție imposibilitatea definirii adecvate a sensului poetic prin raportare la finalitatea pragmatică sau la cea apofantică (2).

1. „Limbaj și poezie”

Pentru E. Coșeriu relația dintre *limbaj și poezie* este o problemă de importanță centrală, un nucleu teoretic. Această problemă este discutată de marile lingvisti în articolul *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesia”* (1971/1977) și, mai amplu, în volumul *Linguistica del testo* (1981/1997). În continuare

vom prezenta cele două perspective din care este privită această relație *limbaj – poezie*: ca *identitate esențială* din perspectiva *semanticității* și a *creativității* și ca *nonidentitate* din perspectiva *subiectivității* implicate în activitatea creatoare.

Punctul de plecare în abordarea acestei problematici îl reprezintă *identitatea dintre limbaj și poezie*, specificată ca o identitate *de esență*.

Temeiul acestei apropieri îl constituie în primul rând „sinonimia” dintre *semantic* și *poetic* (dintre *logos semantikos* și *logos poetikos*) la nivelul esenței, cu rădăcini în gândirea aristotelică, dar și sugestiile oferite de Hegel, de Heidegger și, mai ales, de Vico și de Croce.

Coșeriu punctează foarte clar câteva dintre argumentele fundamentale (de natură filozofică în special) care au condus la identificarea limbajului cu poezia.

a. Prioritatea atât a *limbajului* ca atare, ca *semanticitate*, cât și a *poeziei* față de distincțiile *adevăr / neadevăr*, *existență / non existență* constituie unul dintre argumentele de bază în susținerea identității dintre limbaj și poezie. „Se va spune că și poezia este anterioară distincției *adevăr / neadevăr*, fiindcă nu vorbește despre o realitate, ci construiește o realitate și este anterioară distincției *existență / non existență*. Așa cum cuvântul nu este o dovadă a existenței lucrului desemnat, tot așa poezia nu este un document de existență. (Prin poezie înțelegem literatura ca artă, în general)” (Coșeriu 1994: 16).

Coșeriu demonstrează că ‘poezia’ nu este „un uz lingvistic printre altele”, ci reprezintă „limbajul pur și simplu (fără adjective)”, mai precis, „realizarea tuturor posibilităților limbajului ca atare” (Coșeriu 1971/1977: 203). „*Limbajul ca atare*” sau „*limbajul pur și simplu*” sau „*limbajul absolut*” reprezintă pentru Coșeriu *logos-ul semantikos* aristotelic, anterior oricărei determinări, oricărei finalități (fie ea *apofantică*, *pragmatică* sau *poetică*), limbajul exclusiv semantic, a cărui funcție esențială și primordială este aceea de a semnifica, adică, într-o primă aproximare, de a capta unitatea unei esențe, de a delimita și de a institui *posibilitățile modurilor-de-a-fi-în-general*, creând astfel conținuturi semnificative. Acest conținut semnificativ pur lingvistic, semnificatul, condensează în esență *posibilități de a fi*, el reprezentând în termeni aristotelici acel *unicum*, acea unitate pe care o putem recunoaște în lucruri. Prin această recunoaștere și delimitare a *modalităților de a fi*, sau altfel spus, a „*clasei*” de entități, semnificatul ne permite, într-un al doilea moment, acela al referirii la lume, al designării, „să întrebuițăm pentru numirea unei serii infinite de lucruri același cuvânt” sau, altfel spus, să reducem lucrurile, infinite

în individualitatea lor, la acel 'unicum', la acea esență recunoscută și delimitată într-un conținut lingvistic (v. Coseriu 1994: 17)³. Astfel, ca *semanticitate*, limbajul nu implică decât „*posibilitatea fiindului*”. Iar această *pură posibilitate* este universală. Din această perspectivă este legitimă, în linia filozofiei limbajului deja menționate, echivalarea poeticului cu semantical. *Poezia* nu validează particularul, nu este verificabilă empiric, nu stă sub semnul veridicității sau al falsității. *Poezia* este și ea universală ca „*posibilitate pură*”⁴. Acest fapt este relevat chiar începând cu *Poetica* lui Aristotel: „...datoria poetului nu e să povestească lucruri întâmplare cu adevărat, ci lucruri putând să se întâmple în marginile verosimilului și ale necesarului (...). De aceea și e poezia mai filozofică și mai aleasă decât istoria: pentru că poezia înfățișează mai mult universalul, câtă vreme istoria mai degrabă particularul.”⁵.

b. Un alt argument în susținerea identității dintre limbaj și poezie este acela că atât poezia, cât și limbajul reprezintă „*acte de cunoaștere intuitivă*”, de „*înțelegere intuitivă a ființei*”, de *descoperire a universalului în individual*. Semnificațiile captează și delimitează, creând astfel conținuturi lingvistice, esențe ale unor „*moduri de a fi*” (de exemplu, „*modul-general-de-a-fi-arbore, modul-general-de-a-fi-om* etc.). Regăsim în individualitatea semnificatului un model de universalitate. Și poezia, și limbajul sunt creații prin care se realizează „*obiectivări ale conținuturilor intuitive ale conștiinței*”.

Astfel, *poezia și limbajul* sunt identice doar din perspectiva esenței, a calității lor intrinseci. Ele sunt consubstanțiale: „*Poezie este acest cuvânt, poezie este și Divina Comedie. Tot așa cum o picătură de apă tot apă este ca și oceanul care e mult mai mare. Deci din punct de vedere calitativ și absolut nu există diferențe între limbaj și poezie. Acesta este sensul identificării filozofice între limbaj și poezie*” (Coseriu 2004: 80).

Așadar, în viziunea lui Coseriu, limbajul este identic cu poezia doar dacă proiectăm asupra lui această perspectivă *esențială și absolută* (adică, din perspectiva semanticității și a creativității).

c. Așadar, această *identitate* dintre limbaj și poezie se confirmă doar ca „*identitate esențială*”. Coseriu insistă asupra faptului că subiectul creator de limbaj nu este un subiect absolut și, prin aceasta, proiectează o altă perspectivă asupra relației dintre limbaj și poezie: subiectul creator de limbaj este un „*subiect relativ*”, „*un subiect între subiecte*”, iar limbajul este în consecință „*înțelegere și structurare a lumii*”, în timp ce subiectul creator de poezie (de artă în general) este un subiect absolut, iar „*poezia e întotdeauna absolută și creează și alte lumi posibile*” (Coseriu 1971/1977: 206-207).

Când vorbește de *poezie* ca *limbaj absolut* (sau limbaj în ipostaza sa absolută), Coșeriu se referă, de fapt, la două aspecte: a. la faptul că *poezia* este creația unui „subiect absolut”, „unic, singur, în sine”, „dezlegat de relațiile pe care le are” (Coșeriu 2004: 80), adică un subiect care se raportează numai la ceea ce el a creat și b. la faptul că *poezia* este, la fel ca limbajul în esența sa, o activitate creatoare, liberă a omului și, astfel, o activitate culturală potențial infinită.

În viziunea teoretică a lui Coșeriu și *limbajul*, și *arta* sunt activități libere, creatoare (*energeia*), limbajul constituind, de fapt, baza primordială a tuturor formelor culturii. Ceea ce diferențiază însă limbajul în raport cu arta (cu *poezia*) este în primul rând dimensiunea *alterității* care anulează caracterul absolut al limbajului. Alteritatea implică acea *comunicare cu celălalt*, condiție esențială și intrinsecă oricărui act de vorbire, condiție care nu poate lipsi, întrucât corespunde intersubiectivității funciare a limbajului (este prezentă deja în *funcția semnificativă*) și, de asemenea, reprezintă actualizarea unui mediu semnificativ comun și constituie baza existenței limbilor. Coșeriu distinge această accepțiune a *comunicării cu celălalt* de *comunicarea a ceva*, neesențială, care relevă funcția practică a limbajului (transmiterea de informații) și care, în anumite circumstanțe, poate lipsi, fără ca limbajul să fie prin aceasta abolit.

Alteritatea, *comunicarea cu celălalt*, constitutivă și esențială pentru limbaj, nu este însă, în opinia lui Coșeriu, o condiție esențială și intrinsecă și în cazul *poeziei*, care e *limbaj absolut*⁶:

Subiectul creator de artă este un subiect absolut, arta constituind „obiectivarea unei subiectivități universale”, dimensiunea alterității fiind neesențială din această perspectivă. Astfel, *poezia* este „activitatea unui subiect universal, care își asumă o subiectivitate universală” și care „nu e un vorbitor printre ceilalți, ci realizează vorbirea în mod absolut – nu în mod relativ, în circumstanțe determinate” (Coșeriu 1981/1997: 92), (trad. n. – O.B.). Adică arta nu este condiționată de anumite circumstanțe contingente ca, de exemplu, obligativitatea comprehensibilității. Așadar, *poezia suspendă în mod necesar alteritatea, tocmai pentru a rămâne o creație absolută*.

Există totuși o *alteritate* de grad secund în *poezie*, în măsura în care limba, prin conținutul său propriu care este semnificatul, „rămâne punctul de plecare”.

Cred că această problemă a alterității (intersubiectivității) în *poezie* se impune a fi discutată și nuanțată, deoarece nu trebuie să se înțeleagă faptul că, din această perspectivă teoretică, alteritatea este negată în *poezie* și, mai mult, că *poezia* nu se adresează nimănui.

Unul dintre ultimele texte coșeriene (*Prolusione. Orationis fundamenta: La preghiera come testo și Bilancio provvisorio. I quattro universi di discorso*) ne sugerează și ne permite o astfel de redefinire a conceptului de alteritate în poezie. Referindu-se la intersubiectivitatea specifică fiecăruia dintre cele patru universuri de discurs, E. Coșeriu remarca faptul că, spre deosebire de intersubiectivitatea universului de discurs al credinței care este „intersubiectivitatea solidarității umane universale”, în celelalte universuri de discurs „intersubiectivitatea tinde să fie proiecția propriei subiectivități” (Cosseriu 2000/2002: 530). Deși Coșeriu nu menționează explicit tipul de intersubiectivitate în artă, totuși cred că pe baza acestei observații generale putem spune că, dacă subiectul creator de poezie (de artă, în general) este un subiect absolut, intersubiectivitatea (alteritatea) în poezie trebuie să fie înțeleasă ca o proiecție a subiectivității creatoare (absolute) înseși. Poetul suspendă alteritatea specifică limbajului (odată cu suspendarea propriului eu empiric) și își asumă un alt tip de alteritate, în care „atribuirea eului”⁷ devine atribuirea eului absolut⁸. Astfel, poetul își asumă alteritatea ca fiind coincidentă cu propria subiectivitate absolută. Alteritatea este, în acest sens, de aceeași natură cu subiectivitatea creatoare, adică o subiectivitate capabilă la rândul ei să re-creeze „o altă lume”, prin reinstituirea sensului poetic în unicitatea lui. Cititorul de poezie devine el însuși un subiect absolut, iar poetul își asumă această dimensiune a intersubiectivității ca pe o proiecție a propriei subiectivități.

De aici cred că putem înțelege că în poezie (desigur, la nivelul conținutului lingvistic superior care este sensul și nu la nivelul semnificatelor) se pot obiectiva, în mod liber, nefiind limitate de condiția comprehensibilității, ‘conținuturi intuitive’ ale conștiinței subiectivității creatoare (postulată ca absolută), se pot actualiza posibilități nelimitate și universale necaptate încă (poate doar „întrezărite” intuitiv în conștiința umană, dar neobiectivate până în acel moment). În aceasta constă, de fapt, universalitatea literaturii: în materializarea la nivelul sensului textual poetic a unor conținuturi cognitive ale conștiinței (intuiții inedite), ce țin de esența umană, de posibilitățile sale infinite; iar această materializare este posibilă numai în poezie care – prin ocultarea alterității, a normelor implicite pe care aceasta le presupune (în vederea comprehensibilității) la cele trei niveluri (norme de congruență, norme de corectitudine și norme de adecvare) – poate transcende semantismul limbii, „viziunea despre lume” pe care ne-o conferă limba ca organizare a realității prin conținuturi lingvistice exprimabile obiectiv (semnificate și semnificante, concomitent). Numai poezia poate „suspenda” această ordine instaurată prin limbă, poate de-structura și re-structura lumea, adică poate re-organiza lumea altfel decât este ea organizată prin limbă; iar aceasta nu este o simplă prelucrare a lumii, un joc de combinații variabile, ci o instituire a unei alte

ordini la nivel 'ontologic' și în consecință a unei „lumi” diferite de lumea empirică.

2. O altă problemă pe care o vom lua succint în discuție este încercarea de a găsi specificitatea poetică în raport cu genul proximal identificat la nivelul „limbajului comun” (al logosului pragmatic, în termeni aristotelici). De aici decurg dileme și dificultăți insurmontabile (cum ar fi, de exemplu, considerarea limbajului poetic ca „deviere” sau problema comunicării), care nu pot conduce decât la concluzia formulată ludic de N. Manolescu: „Limbajul uzual nu se poate da de trei ori peste cap ca să devină poezie (...). Limbajul comun rămâne ceea ce este, chiar dacă se dă de mai multe ori peste cap” (Manolescu 1987/2002: 16).

În formulare mai amplă problema implică, în primul rând, aspectul „comunicării” în poezie: „Nu este chiar o chestiune naivă aceea de a ști de ce limbajul poetic se comportă ca și cum n-ar urmări să asigure trecerea mesajului de la emițător la receptor, ci s-o împiedice. Ce fel de comunicare este aceea care încalcă nu doar regulile capabile a-i garanta o eficiență maximă, dar chiar și pe acelea care i-ar permite minima realizare a scopului ei fundamental? De ce, cu alte cuvinte, ar formula Rimbaud enunțul din versurile sale de o asemenea manieră încât să nu-l înțelegem, în ciuda faptului că toate cuvintele și modurile combinării lor ne sunt familiare?” (Manolescu 1987/2002: 14).

Prin întrebările formulate aici, N. Manolescu pune, de fapt, în discuție o întreagă orientare a poeziei lingvistice fundamentată pe edificiul teoretic jakobsonian. Regăsim în acest fragment, condensate, unele aspecte ce pot constitui dileme (și pe care, de altfel, N. Manolescu le și declară explicit drept dileme) privite din unghiul înțelegerii limbajului ca „instrument de comunicare” și al definirii poeticului – deși acceptat ca manifestare specifică – în raport cu limbajul astfel înțeles; aceleași aspecte nu mai constituie însă dileme, ci își găsesc o rezolvare, dacă le abordăm din perspectiva pe care lingvistica dezvoltată de E. Coșeriu o deschide spre textualitatea poetică. Ne vom referi în continuare la câteva dintre acestea, cu intenția de a susține implicit necesitatea abordării textualității literare dintr-o perspectivă tipologică (în sensul precizat mai sus).

Cred că esența problemei generatoare de dileme se află la nivelul întemeierii teoretice, mai precis în considerarea funcției comunicative drept funcție esențială a limbajului uman. Aceasta constituie, de fapt, în opinia lui Coșeriu, una dintre reducățiile limbajului (înțeles ca *logos semantic*) la o determinare ulterioară, la un scop particular al unor acte lingvistice cu finalitate practică, adică la *logosul pragmatic*. Se ajunge, astfel, la eroarea de a considera limba-

jul drept un „instrument” al poeziei (în analogie cu considerarea limbajului drept „instrument de comunicare”) și de a raporta poezia la comunicare (în accepțiunea practică a termenului, ca transmitere de informații), raportare menită să genereze problema enunțată mai sus și anume: de ce poezia încalcă regulile unei comunicări eficiente împiedicând trecerea mesajului de la emițător la receptor.

Punând astfel problema, nu numai că funcția esențială a limbajului este redusă la funcția pragmatică a transmiterii de informații, ci și poezia este definită prin raportare la funcția pragmatică, drept o *deviere* de la aceasta sau drept o *funcționare specifică a acesteia*. Așadar, punctul de plecare în definirea poeticului este tocmai reducția pragmatică a limbajului, fapt care determină considerarea limbajului poetic ca „limbaj paradoxal”: „Celebra definiție jakobsoniană se află, de altfel, la originea considerării limbajului poetic ca un limbaj paradoxal: poezia este limbaj și deci comunicare, dar pare a nu voi să comunice nimic despre lume” (Manolescu 1987/2002: 14).

Din perspectiva lingvisticii coșeriene, considerăm că dilemele enunțate mai sus devin lipsite de temeii sau își găsesc rezolvarea adecvată.

Astfel, poeticitatea nu poate fi definită în termenii teoriei comunicării jakobsoniene ca „limbaj paradoxal” care – datorită predominanței funcției poetice, adică a centrării asupra mesajului pentru mesajul însuși – se sustrage „transmiterii de informații”. În teoria coșeriană, limbajul poetic nu este *un uz lingvistic printre altele, ci reprezintă realizarea tuturor posibilităților limbajului ca atare, fiind consubstanțial cu finalitatea semnificativă a limbajului*. Definirea poeticității nu poate avea ca punct de plecare și fundament teoretic logosul pragmatic, chiar dacă este abordată în mod negativ față de acesta. Poeticitatea se definește doar prin raportare la logosul semantic, la *funcția semnificativă*, ca finalitate esențială și primordială a limbajului. Așadar, *logosul poetic, logosul pragmatic și logosul apofantic* sunt finalități ulterioare ale logosului semantic și între ele trebuie postulată o discontinuitate de principiu la nivel funcțional. Deci finalitatea poetică poate fi distinsă tipologic de celelalte finalități într-un moment primar, ca orientare a creației de sens cu finalitatea intern-discursivă a *creației de lumi*.

Astfel, putem înțelege, din orizontul teoretic deschis de lingvistica lui E. Coșeriu, de ce poezia nu „comunică” nimic despre lume: nu datorită ocultării funcției referențiale prin intermediul funcției poetice, ci tocmai pentru că finalitatea sa nu se află la nivelul eficacității practice și nici nu se definește în raport cu aceasta. Poezia nu este comunicare nici ca „transmitere de informații”, dar nici chiar ca implicare a dimensiunii alterității (dimensiune esențială

și constitutivă a limbajului, însă nu și a poeziei). Însă de aici nu trebuie înțeles faptul că poetul și poezia nu se adresează nimănui. Ci trebuie să se înțeleagă faptul că poetul nu urmărește nici să asigure, nici să împiedice trecerea mesajului său la receptor. Altfel spus, nu urmărește „să formuleze enunțuri” nici comprehensibile, nici incomprehensibile, tocmai pentru că finalitatea actului poetic nu este una practică. În și prin opera sa, poetul creează o lume în acord cu propriile sale intuiții considerate ca absolute, neraportate la ceilalți. Aceasta deoarece intersubiectivitatea în poezie este postulată a fi de aceeași natură cu subiectivitatea creatoare: intersubiectivitatea devine o proiecție a subiectivității absolute, lectorul devine el însuși poet. Finalitatea actului poetic este așadar *creația de lumi* de către subiectivitatea absolută.

Iată deci că, din această perspectivă teoretică a lingvisticii coșeriene, sensul poetic trebuie (și poate) să fie delimitat în specificitatea sa, în raport cu sensul cu finalitate pragmatică și cu cel cu finalitate apofantică. Acest fapt implică și posibilitatea unei abordări tipologice a textualității, abordare care formulează distincții conceptuale situate chiar la nivelul profund al finalității instituirii sensului textual.

Pornind de la acest fundament epistemologic, textualitatea poetică poate fi investigată în specificitatea sa printr-un demers al poeziciei. O astfel de evaluare pertinentă a posibilităților reconstrucției poeziciei pe aceste baze teoretice coșeriene, dar și elementele fundamentale necesare acestui demers reconstrucțiv al poeziciei sunt oferite în mai multe studii ale lui Mircea Borcilă. Autorul propune nu numai o definiție a specificității textului literar, ci și o tipologie textuală bazată pe finalitățile interne ale procesului creator de sens poetic, furnizând, astfel, cadrul conceptual care face posibilă o cercetare amplă și sistematică a sensului poetic.

- Note** ■
- ¹ Trihotomia planurilor limbajului reprezintă una dintre contribuțiile majore ale lingvisticii coșeriene. Importanța distincției celor trei planuri ale limbajului (universal, istoric și individual) se relevă mai ales în înțelegerea complexă a formelor de manifestare a activității lingvistice. De asemenea, prin distincția celor trei planuri și prin relevarea autonomiei planului textual, concepția teoretică a lui Eugeniu Coșeriu asigură sensului o autonomie funcțională. Sensul este „conținutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare și semnificat” (Coșeriu 1973/2000:246).
 - ² Funcția semnificativă reprezintă funcția esențială a limbajului, creația de conținuturi semnificative în limbă.

³ De exemplu: „Cuvântul *om* înseamnă «faptul de a fi om», pe care-l recunoaștem în fiecare om în particular, când întâlnim un om sau când vorbim despre el. La cuvântul *om* se aplică ceea ce se aplică la *tragélaphos*: nici cuvântul *om* nu este o garanție de existență, deși ființele numite oameni există. Semnificația este tocmai această posibilitate de desemnare a unității unei esențe, a unui mod de a fi. Când numim pe cineva *om*, îl numim prin «umanitatea» din el, prin «faptul de a fi om» (*nava* prin *navitate*)” (Coșeriu 1994: 17).

⁴ Deși „genetic” ar fi posibil ca un anumit eveniment real să fi constituit „sursa de inspirație”, poezia transgresează întotdeauna acel ipotetic eveniment, situându-se în zona universalității.

⁵ Aristotel, *Poetica*, cap. IX, trad. D.M. Pippidi, București, 1965, p. 64-65

⁶ Mai mult decât atât, această dimensiune a *comunicării*, care „nu poate lipsi niciodată în limbaj”, „în artă lipsește *in mod necesar*” (subl. n. – O.B.), deoarece „arta nu se face pentru a comunica, ci numai ca să fie, în sensul în care este artă, se înțelege, pe când limbajul se face pentru a comunica cu cineva (...). Aceasta înseamnă că, numai dacă considerăm limbajul în raportul său cu subiectul care l-a creat și cu faptul creat, adică dacă considerăm subiectul ca un subiect absolut, atunci limbajul este exact ca și arta, este subiect care se obiectivează. Dacă-l considerăm ca subiect între subiecte pe acest subiect, atunci nu mai avem același raport absolut (...)” (Coșeriu 1994: 162).

⁷ „Totdeauna vorbirea, limbajul efectiv realizat, este o continuă atribuire a eului. I se atribuie celuilalt aceeași conștiință cu a vorbitorului. (...) Sigur că, în realitate, eu nu-i cunosc pe ceilalți în conștiința lor, căci la percepție se poate ca lucrurile să se prezinte diferit. Atunci trebuie ca eu să le atribui celorlalți mereu posibilitatea de a înțelege, să cred că sînt ca mine, că sînt și eu pentru ei ceea ce sînt ei pentru mine” (Coșeriu 1994: 22).

⁸ Poeții au intuiția acestui fapt. De exemplu, Argezi mărturisește în *Vers și poezie*: „Cu o poezie se întâmplă același lucru ca și cu o *rugăciune*; scrisă de un închinător *ca pentru el*, devenind publică o citește fiecare pentru el însuși, adică: o citesc toți pentru toți; e individuală, dar pentru acest motiv e generală” (Arghezi 1974: 51).

Bibliografie

Tudor Arghezi, 1974, *Ars poetica*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Oana Boc, 2007, *Textualitatea literară și lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi și Apollinaire*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

Eugenio Coseriu, 1971/1977, *Tesis sobre el tema „lenguaje y poesía”*, dans Coseriu 1977, p. 201-207.

Eugeniu Coșeriu, 1973/2000, *Lezioni di linguistica generale*, Torino, 1973 (traducere în limba română de Eugenia Bojoga: *Leții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău).

Eugeniu Coșeriu, 1994, *Prelegeri și conferințe*, supliment al „Anuarului de lingvistică și teorie literară” al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, Iași, tom XXXI-II, 1992-1993.

Eugeniu Coșeriu, 2004, *Prelegeri și seminarii la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu*, Texte consemnate, Cuvânt-înainte și anexă de Doina Constantinescu, Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, Sibiu.

Eugenio Coseriu, 1981/1997, *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso*, La Nuova Italia Scientifica, Roma.

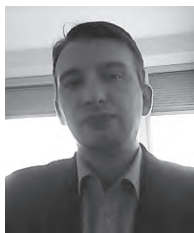
Eugenio Coseriu, 2000/2002, *Prolusione. Orationis fundamenta: La preghiera come testo*, dans *I quattro universi di discorso. Atti del Congresso Internazionale „Orationis Millennium”*. L'Aquila, 24-30 giugno 2000, a cura di Giuseppe de Gennaro S.I., Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, p. 24-47 și *Bilancio provvisorio. I quattro universi di discorso*, p. 524-532.

Nicolae Manolescu, 1987, *Despre poezie*, Editura Cartea Românească, București.

Emma Tămăianu, 2001, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.

Marius NAGY

Eugeniu Coșeriu. Actualitatea teoriei cadrelor

M.N. – ATER la Universitatea François Rabelais din Tours (Departamentul de Științe ale limbajului) și membru al Laboratorului Ligerian de Lingvistică. Este doctorand în lingvistică sub conducerea profesorilor Jean-Michel Adam (Universitatea din Lausanne) și Thierry Gallèpe (Universitatea din Bordeaux). Pregătește versiunea franceză a Lingvisticii textului a lui Eugeniu Coșeriu.

În pofida importanței recunoscute și adeseori semnalate a noțiunii de *context*, aceasta rămâne una „problematică”¹ din cauza plasticității sale și a polisemantismului. Putem, bineînțeles, reduce și reuni diferitele clasificări, ținând cont de diferența lor ontică, în cele trei tipuri delimitate de Kleiber și anume: „l’environnement extra-linguistique, l’environnement immédiat linguistique et les connaissances générales présumées partagées”². De altfel, discutând tipologia cadrelor elaborată de Coșeriu, Heidi Aschenberg propune o soluție asemănătoare, înscriind diferitele „cadre” delimitate de Coșeriu în trei categorii majore: „situație extralingvistică”, „context discursiv” și „cunoaștere”³. Or, toate tipurile de „cunoaștere” nu se situează la același nivel. Astfel, „universul de discurs” este fondator în raport cu „lumile cunoscute”⁴.

Obiectivul acestui articol este prezentarea critică a teoriei coșeriene a contextelor și confruntarea cu unele dintre teoriile recente ale contextelor cu scopul de a sublinia actualitatea acestei teorii și importanța ei pentru lingvistica actuală. Chiar dacă scopul inițial al lui Coșeriu nu era elaborarea unei teorii a contextelor în sensul propriu al termenului, ci mai degrabă „examenul unui obiect empiric cu ajutorul unui inventar”⁵, putem, fără îndoială, vorbi despre o „teorie coșeriană a cadrelor”, caracterizată de Karlheinz Stierle ca fiind „una dintre cele mai elaborate teorii ale contextului de până acum”⁶. De altfel, forța acestei teorii nu rezidă atât în delimitarea minuțioasă a diferitor „cadre”, ci mai degrabă în „situarea problema-

ticii cadrelor într-o teorie a limbajului”⁷. Într-un articol de epistemologie a analizei discursului, Jean-Paul Bronckart consemnează faptul că această teorie „implică de asemenea o critică radicală a perspectivelor dominante”⁸.

1. Teoria coșeriană a cadrelor

1.1. Specificitatea teoriei coșeriene a cadrelor

Schițată mai întâi în studiul din 1955-’56, *Determinare și cadru. Două probleme fundamentale ale unei lingvistici a vorbirii*, chestiunea cadrelor va fi reluată și situată într-o perspectivă teoretică mai amplă în monografia asupra lingvisticii textului. Ca de obicei, Coșeriu pornește, în conceptualizarea cadrelor, de la o reconsiderare a tradiției⁹ și, constatând insuficiența diferitor teorii existente, propune o distincție foarte complexă și minuțioasă între diferite tipuri de cadre, subliniind complexitatea activității de vorbire. În volumul de interviuri cu Johannes Kaba-tek și Adolfo Murguia, *Die Sachen sagen, wie sie sind*, Coșeriu afirmă în acest sens, răspunzând indirect criticilor care îi reproșaseră introducerea unor distincții prea sofisticate între fapte care se contopesc în realitatea actului: „Nu teoria este deci complicată, ci faptele sunt într-adevăr complicate”¹⁰. Or, această problematică terminologică se înscrie, cum am precizat mai sus, într-un cadru teoretic coerent și își dobândește limpezimea numai replasând-o în acest cadru.

Marcând o tradiție de gândire care merge de la Aristotel la Humboldt, concepția coșeriană a limbajului se sprijină pe definirea limbajului, pe de o parte, ca activitate umană liberă și creatoare, ca *ενέργεια* (acesta fiind genul ei proxim) și, pe de alta, ca funcție semnificativă, ca *λόγος σημαντικός* (aceasta fiind diferența sa specifică). Acest logos este *intern*, adică nu reprezintă aplicarea unui dat preexistent, și *dinamic*; activitatea de vorbire fiind o *activitate de creație a unor conținuturi semantice*. Reînnodând această intuiție aristoteliciană, Coșeriu recunoaște în semanticitate dimensiunea fundamentală, constitutivă, a limbajului, primordială în raport cu determinările particulare care îl orientează spre finalități externe specifice: pragmatică, apofantică sau poetică. În calitate de *conditio sine qua non* a activității de vorbire, cadrele intervin nu doar în realizarea funcției designative, deci în constituirea realului prin actul de vorbire, ci joacă și un rol central în constituirea sensului. Cadrele sunt utilizate pentru a exprima ceva dincolo de ceea ce se spune cu semnele limbii. Ele constituie „fondul”, „condițiile” activității de vorbire, fiind *implicate* de aceasta. Or, chiar în asta rezidă originalitatea teoriei coșeriene a cadrelor. Activitatea discursivă nu se opune circumstanțelor în care se manifestă. Chiar dacă metafora „cadrelor” (*entornos, Umfeld*) poate evoca ceva exterior și obiectiv, în concepția lui Coșeriu, cadrele nu constituie un dat extralingvistic obiectiv, exterior subiectului. Ele sunt ancorate în știința subiectului vorbitor și interpretant care stau la

originea constituirii sensului¹¹. Altfel spus, discursul nu reflectă o ordine socială preexistentă. În acest sens, concepția coșeriană a cadrelor este, fără îndoială, *emică* (în termeni pikieni) și *idealistă*.

Criticând teoria naturalistă și casuală a contextelor, deoarece aceasta reduce contextele la o realitate externă actului lingvistic, Urban sublinia faptul că aceste contexte nu există în afara discursului: „Teoria idealistă a contextului, pe de altă parte, neagă identificarea contextului cu mediul. Ea susține că universul de discurs sau contextul nu este ceva care există sau subzistă în mod independent de discurs sau de comunicare, ci este el însuși creat și fixat printr-o recunoaștere mutuală a subiecților vorbitori”¹².

O idee asemănătoare, cu toate că fără referire explicită la context, se găsește și într-un manuscris coșerian păstrat în Arhivele Coșeriu de la Tübingen:

„El idealismo no niega el mundo exterior, sino que niega su exterioridad – o, mejor no niega siquiera la exterioridad, sino que afirma que ella es una forma de interioridad, pues lo «exterior» debe ser tal con respecto a y para una interioridad, a la cual por lo tanto es «interior» bajo la forma de exterioridad, de ,otro’ ” (Coseriu, BXIII, 13 Lenguaje en general).

Așadar, precum au remarcat, de altfel, mai mulți exegeți ai operei coșeriene¹³, în concepția lui Coșeriu nu actul lingvistic este adaptat cadrelor, ci, dimpotrivă, cadrele sunt utilizate în activitatea discursivă ca instrumente pentru realizarea unei intenții semnificative.

1.2. Clasificarea cadrelor

Aplicând un vechi principiu scolastic, formulat de Gilbert de la Porée și reasumat de William James, conform căruia „acolo unde se prezintă o dificultate conceptuală, trebuie făcute distincții”, Coșeriu distinge patru tipuri fundamentale de cadre: *situația*, *regiunea*, *contextul* și *universul de discurs*.

1.2.1. *Situația* desemnează, pentru Coșeriu, o configurație spațio-temporală concretă, „care este creată de către discursul însuși și ordonată în raport cu subiectul discursului”¹⁴. Acest concept este deci definit într-un sens foarte apropiat de conceptul de *situație* al lui Bühler, cu diferența că la Bühler situația nu aparține cadrelor (*Umfeld*), ci constituie un câmp special al limbajului, câmpul deictic (*Zeigfeld*)¹⁵. O altă diferență – semnalată, de altfel, chiar de Coșeriu – este aceea că Bühler asimilează deicticele („situatorii” lui Coșeriu) gesturilor:

„[...] nu există semn sonor deictic care ar putea să se lipsească de un gest sau de un fir director sensibil echivalent gestului, sau în sfârșit de o convenție de orientare care i-ar ține locul”¹⁶.

Pentru Coșeriu, în schimb, „situatorii” doar semnaleză orientarea „regiunii” și a „distanței”, nu însă și „direcția”¹⁷. Coșeriu distinge între două tipuri de „situație”: *situația imediată*, creată prin faptul însuși de a vorbi, și *situația mediata*, creată prin contextul verbal. Aceasta din urmă evocă *deixis-ul imaginar* (*Deixis am Phantasma*) a lui Bühler, care permite orientarea în imaginare, adică prezentarea a ceva ce este absent cu ajutorul mijloacelor lingvistice¹⁸.

Într-o tentativă de sistematizare a diferitor cadre delimitate de Coșeriu, Heidi Aschenberg include „situația imediată” a lui Coșeriu în „situația extralingvistică”, alături de contextul fizic sau cel ocazional. Or, ni se pare că această interpretare se bazează pe o confuzie. În realitate, la Coșeriu este vorba despre un „situaționism” discursiv și nu fizic¹⁹. E adevărat însă că există o ‘întrepătrundere’ a diferitor cadre. Astfel, „situația imediată” depinde de contextul ocazional, la fel cum situația mediata poate evoca, de exemplu, contextul extralingvistic cultural.

1.2.2. Prin *regiune*, Coșeriu înțelege „spațiul între ale cărui limite un semn funcționează în sisteme determinate de semnificație”²⁰, fiind delimitat, pe de o parte, de tradiția lingvistică și, pe de alta, de către experiența pe care vorbitorii o au în ceea ce privește realitățile desemnate. Regiunea are ea însăși mai multe forme de manifestare, și anume: *zona* (adică regiunea, delimitată lingvistic, în care este cunoscut un semn), *domeniul* (regiunea „în care obiectul este cunoscut ca element al orizontului vital al vorbitorilor sau al unui „spațiu” organic al experienței ori al culturii”²¹) și *mediul* (adică regiunea determinată din punct de vedere social și cultural).

1.2.3. *Contextul* desemnează realitatea complexă care înconjoară semnul sau discursul. În accepție coșeriană această realitate complexă se prezintă „ca «știință» a interlocutorilor, ca prezență fizică și ca activitate”²². Ca și pentru celelalte tipuri de cadre, Coșeriu introduce o distincție ulterioară care evocă tripartita planurilor limbajului și care ne permite să înțelegem relația dintre activitate și o realitate concretă prezentată ca „știință”. Coșeriu distinge astfel: *contextul idiomatic*, *contextul verbal* (care este discursul însuși, adică contextul sinsemantic al lui Bühler) și *contextul extraverbal* (adică „circumstanțele de natură nelingvistică ce sunt percepute în mod direct de către vorbitori”²³). Conceptualizarea acestei ultime noțiuni de către Coșeriu arată, cum remarcă cu justețe Butnaru, „interdependența, pentru a nu spune condiționarea, dintre «realitate» și «structurile» limbajului”²⁴. Într-adevăr, dacă limbajul constituie modalitatea primară de structurare a lumii, nu avem niciodată de-a face, la modul propriu, cu o „realitate în sine”, ci numai cu o realitate mediatizată prin limbaj și prin conținuturile sale istorice, semnificatele. Acest context extern se manifestă, la rândul său, sub mai multe aspecte, pe care le putem regrupa, la o primă vedere, în două categorii: „știință” a subiectului și context obiectiv²⁵. Țin, astfel, de știința subiectului:

- *contextul empiric*, constituit din „obiectele” cunoscute de către interlocutori într-un moment și într-un spațiu determinat;
- *contextul natural*, care reprezintă universul empiric cunoscut și experimentat de către interlocutori;
- *contextul istoric*, constituit de circumstanțele istorice ale subiecților;
- *contextul cultural*, care conține tot ceea ce aparține tradiției culturale.

Dar dacă analizăm cu atenție celelalte două contexte, i.e. contextul fizic și pe cel practic, putem remarca faptul că nici acestea nu au, în sens propriu, o existență în afara subiectului și a „științei” sale. Astfel, când vorbește despre contextul fizic, Coșeriu îl pune în relație cu „știința” subiectului: „Când, de exemplu, pe coperta unei cărți apar semnul lingvistic *leul*, sau când pe un panou de semnalizare apare Tübingen, aceste semne funcționează în relație cu cunoașterea „lucrurilor” pe care o au interpreții acestora: cum știm ce este o carte, înțelegem imediat că în acest caz semnul *leu* nu desemnează obiectul „carte”, ci că e vorba mai degrabă de o carte *în care* se vorbește despre lei; și știind ce este un panou de semnalizare, înțelegem că locul unde se află nu se numește Tübingen, ci că pentru a ajunge la Tübingen trebuie continuat în direcția indicată”²⁶.

La fel, în ceea ce privește contextul practic, când un client taciturn într-o cafenea franceză cere „un petit noir”, acest enunț semnifică și prin înscrierea sa într-o tradiție discursivă²⁷, pe care o evocă. Altfel spus, relația dintre contextul practic și enunț este mediatizată de tradiția discursivă²⁸.

1.2.4. În sfârșit, *universul de discurs* este un tip aparte de cadru, deoarece permite depășirea și condiționarea exteriorității. El reprezintă, în accepția lui Coșeriu, „sistemul universal de semnificații cărui îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul”²⁹. Este vorba, deci, despre o modalitate de concepere și interpretare a lumii, de „adevărate universalii, care [se situează] dincolo de tradiție”³⁰, și nu de tradiții discursive cum a fost interpretat uneori (de exemplu, de către R. Wilhelm).

Elaborat în cadrul logicii, conceptul de *univers de discurs* a fost pe urmă reluat în filozofia limbajului de către fenomenologul american Wilbur Marshall Urban, care îl concepe ca un element al contextului situațional, diferit de contextul vital. În concepția lui Urban, universul de discurs apare ca „un întreg relativ articulat și sistematizat”³¹ în care propozițiile își capătă sensul. Potrivit fenomenologului american, universul de discurs este menit să rezolve anumite tipuri de ambiguitate care rezultă din caracterul eliptic al limbajului. Universul de discurs este un univers limitat și tocmai acest caracter limitat face posibil sensul (*meaning*) ca o referință determinată: „Determinarea sensului este trecerea de la o referință nelimitată la o referință limitată, iar referința limitată nu este posibilă decât într-un context limitat sau un univers”³².

De exemplu, fraza „Unele zâne sunt răuvoitoare” (Some fairies are malvolent) presupune limitarea la un univers de discurs în care existența zânelor este, pentru un timp, asumată. O altă caracteristică a universului de discurs ar fi, potrivit lui Urban, intersubiectivitatea („mutual acknowledgement”):

„Un astfel de univers de discurs este în același timp creat și menținut prin recunoașterea mutuală, de către subiecții vorbitori, a unor presupoziii fără de care universul în chestiune nu ar exista, iar referințele particulare nu ar avea sens”³³.

Coșeriu reține, din conceptualizarea lui Urban, ideea de sistematicitate a universului de discurs precum și ideea de intersubiectivitate³⁴. Elaborat inițial în „Determinación y entorno”, noțiunea de univers de discurs va fi aprofundată în monografia asupra lingvisticii textului, unde existența universului de discurs este unul dintre argumentele avansate de Coșeriu pentru a afirma autonomia nivelului textului în raport cu nivelul idiomatic. În 2002, într-un articol intitulat *Orationis Fundamenta. Rugăciunea ca text*, Coșeriu aduce modificări esențiale conceptului. Universurile de discurs sunt acum concepute ca „universuri de cunoaștere care corespund modalităților fundamentale ale cunoașterii umane”³⁵. Nu este deci vorba despre cadre pur lingvistice, ci de universuri „en los que el lenguaje se presenta cada vez como manifestación de un modo de conocer (distinción de los modos de ser y atribución de estos modos de ser a ciertos «entes») y por eso, precisamente, con una función «transcendental» y, en este sentido, fundadora en lo que atañe al universo conocido”³⁶. Desigur, Coșeriu nu susține că „lucrurile” ar fi constituite în sens propriu prin limbaj, ci doar că, prin natura sa esențialmente cognitivă, limbajul decupează și delimitează modalități ale ființei. În același timp, Coșeriu reduce universurile de discurs, potențial nelimitate în studiul din 1955-’56, la patru tipuri, corespunzând celor patru modalități fundamentale ale cunoașterii umane, și anume: a) *universul experienței curente*, b) *universul științei*, c) *universul imaginației (și al artei)* și d) *universul credinței*. Fiecare dintre aceste universuri se caracterizează printr-un tip specific de obiectivitate, de subiectivitate și de intersubiectivitate³⁷. Pe de altă parte, Coșeriu introduce o distincție suplimentară între univers de discurs și „lume” cunoscută, admitând existența a trei „lumi” (sau „domenii ale cunoașterii”): a) *lumea necesității și a causalității* (în sens kantian), adică lumea experienței cotidiene, b) *lumea libertății și a finalității* (tot în sens kantian), adică lumea creațiilor umane sau a culturii în general și c) *lumea credinței*. Dacă universurile de discurs se referă la „modalitățile cunoașterii”, „lumile” corespund „obiectelor” cunoașterii.

2. Conceptul de „context” în teoriile actuale

În ciuda diferențelor, uneori notabile, între teoriile actuale ale contextului, acestea au în comun respingerea viziunii statice asupra contextului. Concep-

ția statică asupra contextului se bazează pe ideea că acesta este dat înainte de discurs ca un set de parametri externi subiectului de natură cauzală și existând independent de discurs: „Situațiile nu condiționează în mod direct structurile discursului. Nici structurile discursului nu influențează în mod direct situațiile. Dacă ar fi așa, toți oamenii care s-ar afla în aceeași situație ar vorbi sau scrie în același fel. De aceea, o asemenea teorie a contextului ar fi deterministă și probabilistă: un anume eveniment social ar «cauza» în acest caz (mai mult sau mai puțin probabil) proprietăți discursive specifice”³⁸.

Acestei concepții statice, majoritatea teoriilor actuale – fie ele de orientare etnometodologică și sociolingvistică³⁹, pragmatică⁴⁰ sau cognitivă⁴¹ – opun o concepție *dinamică* a contextului, în unele privințe asemănătoare cu cea a lui Coșeriu. Pentru acești cercetători, contextul nu mai este văzut ca ceva obiectiv, ci este de natură *cognitivă*. Contextul apare astfel interiorizat sub forma unei reprezentări mentale, a unui model construit de către vorbitori:

„[...] contextele nu sunt nicidecum constrângeri ‘obiective’ sau ‘deterministe’ ale societății sau ale culturii, ci interpretări subiective ale participanților, construcții sau definiții ale unor asemenea aspecte ale mediului social”⁴².

„Contextul, prin urmare, nu este dat pur și simplu ca atare într-o interacțiune, ci este rezultatul eforturilor mutuale ale participanților să-l facă disponibil. El nu este o colecție de «fapte» materiale ori sociale (precum interacțiunea având loc în cutare-sau-cutare-localitate, între cutare-sau-cutare-purtatori-de-roluri etc.), ci (un număr de) scheme cognitive (sau model[e]) despre ceea ce este relevant pentru interacțiune într-un oarecare punct din timp”⁴³.

Însă, și în aceasta constă, credem, diferența majoră față de teoria coșeriană, chiar interiorizat sub formă de scheme, de prescripții sau de modele, contextul nu rămâne mai puțin extralingvistic, chiar dacă „înțelegerea contextului ca un construct pare a deschide drumul, în mod paradoxal, spre o posibilă răsturnare”⁴⁴.

3. Concluzie

Prin recunoașterea contribuției esențiale a cadrelor în activitatea de vorbire, Coșeriu aduce o critică radicală doxei logico-gramaticale, deschizând, totodată, drumul spre o reconstrucție hermeneutică a lingvisticii⁴⁵. Aceasta presupune și conceperea interpretării ca *ενεργεια* („Auch das Verstehen ist kreativ”⁴⁶!), deci ca un proces de reconstrucție interpretativă a sensului care presupune și reconstruirea circumstanțelor activității de vorbire:

„Adevărata hermeneutică a textului este o hermeneutică a sensului: nu este vorba de a înțelege ceea ce textul spune, ci de a înțelege în ce scop o spune sau ceea ce vrea să zică prin ceea ce e spus. Iar aceasta este o problemă foarte

complicată. Pentru a interpreta sensul, nu este suficient să înțelegi limba și toate procedeele interne unui text. Trebuie să cunoști și „condițiile externe” ale textului, situația istorică în care este produs, contextele sale⁴⁷.

Datorită deci dinamicii continue a interpretării și a infinității contextelor, această reconstrucție a „cadrelor”⁴⁸ nu va putea fi decât „schematică”⁴⁹.

- Note** ■
- ¹ Kerbrat-Orecchioni (1996: 38): „[...] noțiunea de context este în același timp *indispensabilă și problematică*”.
 - ² Kleiber (1994: 14).
 - ³ Aschenberg (1999: 74-75; 2001: 442).
 - ⁴ Cf. *infra*.
 - ⁵ Kabatek (2005: 43).
 - ⁶ Stierle, Karlheinz, 1980, Sprechsituation, Kontext und Sprachhandlung. Zur Vorgeschichte einer Texttheorie als Handlungstheorie, in H. Lenk (hrsg.), *Handlungstheorien interdisziplinär I. Handlungslogik, formale und sprachwissenschaftliche Handlungstheorien*, München, p. 455, *apud* Aschenberg (1999: 64).
 - ⁷ *Ibid.*
 - ⁸ Bronckart (2004: 373).
 - ⁹ Termenul însuși „entorno” utilizat în studiul din 1955-’56 nu este decât traducerea spaniolă a termenului bühlerian „Umfeld”.
 - ¹⁰ Kabatek/Murguia (1995: 129): „Also nicht die Darstellung ist kompliziert, die Sachen sind tatsächlich kompliziert”.
 - ¹¹ Cf. Aschenberg (1999: *passim*), Butnaru (2007: 505).
 - ¹² Urban (1939: 203): Traducerea acestui pasaj, ca și a celorlalte din text, ne aparține.
 - ¹³ Vilcu (2007: 383), Butnaru (2007: 505).
 - ¹⁴ Coseriu (1955-56/2009: 222).
 - ¹⁵ Bühler (1934/2009: 174). Pentru o analiză a teoriei câmpurilor lui Bühler, cf. Aschenberg (1999: 44-60) și Aschenberg (2001: 435-436).
 - ¹⁶ *Id.*: 192.
 - ¹⁷ Cf. Coseriu (1955-56/2009: 214).
 - ¹⁸ Bühler (1934/2009: 226).
 - ¹⁹ Cf. Butnaru (2007: 506).
 - ²⁰ Coseriu (1934/2009: 223).
 - ²¹ *Ibid.*
 - ²² *Id.*: 225.
 - ²³ *Id.*: 226.
 - ²⁴ Butnaru (2007: 507).
 - ²⁵ Cf. Aschenberg (1999: 73-74).
 - ²⁶ Coseriu (2007: 219).

²⁷ Pentru o prezentare a conceptului de „tradiție discursivă”, cf. Aschenberg (2003), Kabatek (2004: 253), Kabatek (2011).

²⁸ Cf. și Rastier (2001: 272-273).

²⁹ Coseriu (1955-56/2009: 228).

³⁰ Kabatek (2011: 95), cf. și Aschenberg (2003: 7).

³¹ Urban (1933: 198).

³² *Ibid.*

³³ *Id.*: 199.

³⁴ O concepție apropiată se găsește și la G. H. Mead (1963: 77), care recunoaște aceleași caracteristici ale universului de discurs pe care îl definește ca „un sistem de semnificații comune și sociale”. Cu referire specială la Mead, conceptul „univers de discurs” este utilizat în lingvistica cognitivă de Chris Sinha. Cf. Nerlich & Clarke (1996: 134).

³⁵ Coseriu (2006: 73).

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Coseriu (2006: 76).

³⁸ Van Dijk (2007: 4).

³⁹ Cf. Auer & di Luzio (1992).

⁴⁰ Cf. Duranti & Goodwin (1992).

⁴¹ Cf. Van Dijk (2006, 2007).

⁴² Van Dijk (2006: 163).

⁴³ Auer & di Luzio (1992: 22).

⁴⁴ Vilcu (2010: 261).

⁴⁵ Din păcate, niciunul dintre studiile recente, dedicate contextului în lingvistica *mainstream*, nu ia în considerare teoria coșeriană.

⁴⁶ Coseriu, in Kabatek & Murguia (1997: 165).

⁴⁷ *Id.*: 204.

⁴⁸ Rămâne de rezolvat problema contextului pertinent. Ni se pare că acesta depinde de finalitatea discursului (cf. Tamănanu, 2001). În acest sens, se poate interpreta și opoziția pe care o propune Coșeriu în cartea de interviuri cu Kabatek și Murguia (p. 206), între „interpretarea rațională” și „interpretarea absurdă”: „Eine sinnlose Interpretation ist eine, die nicht das in den Text Gesagte als solches oder nicht ein Kunstwerk als solches, sondern «daneben» interpretiert, d.h. z.B. die angebliche Motivation der entsprechenden empirischen Subjekte als eigentliche Auslegung hinstellt. So die vulgärmarxistische Interpretation, die alles Denken und alles Dichten auf ökonomische Struktur einer Gemeinschaft, auf die sogenannten «Produktionsverhältnisse» zurückführt.”

⁴⁹ *Id.*: 205.

Bibliografie

- Natalia Alvarez Castro, 2006, Tradición y novedad del entorno universo de discurso de Eugenio Coseriu, in Antonio Roldán Pérez (ed.), *Caminos actuales de la historiografía lingüística: actas del V Congreso Internacional de la Sociedad Española de Historiografía lingüística*, vol. 1, p. 223-234.
- Heidi Aschenberg, 1999, *Kontexte in Texten. Umfeldtheorie und literarischer Situationsaufbau*, Max Niemeyer, Tübingen.
- Heidi Aschenberg, 2001, Sprechsituationen und Kontext, in Haspelmath Martin et al. (éds), *Language Typology and Language Universals*, W. de Gruyter, Berlin/New York, vol. I, p. 435-444.
- Heidi Aschenberg, 2003, Diskurstraditionen – Orientierungen und Fragestellungen, in Heidi Aschenberg/Raymund Wilhelm (hrsg.), *Romanische Sprachgeschichte und Diskurstraditionen. Akten der gleichnamigen Sektion des XXVII. Deutschen Romanistentags*, Gunter Narr, Tübingen, p. 1-18.
- P. Auer, A. Di Luzio (ed.), 1992, *The Contextualization of Language*, J. Benjamins, Amsterdam.
- Jean-Paul Bronckart, 2004, Enjeux épistémologiques de l'analyse du discours, A. Auchlin et al. (éd.), *Structures et discours. Mélanges offerts à Eddy Roulet*, Québec, Nota bene, p. 367-382.
- Karl Bühler, 1934/2009, *Théorie du langage. La fonction représentationnelle du langage*, trad. Didier Samain, Agone, Marseille.
- Denisa Butnaru, 2009, *Critique du concept de „signification”. Etude phénoménologique et sémantique sociale*, thèse de doctorat, Université de Strasbourg.
- Eugenio Coseriu, 2000, *L'homme et son langage*, Peeters, Louvain/Paris.
- Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, 2006, *Lenguaje y discurso*, Eunsa, Pamplona.
- Eugenio Coseriu, 2007, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, ed. de Oscar Loureda Lamas, Arco Libros, Madrid.
- Eugenio Coseriu, 2009, *Omul și limbajul său*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- A. Duranti, Ch. Goodwin (ed.), 1992, *Rethinking Context*, CUP, Cambridge.
- Johannes Kabatek, 2004, *Algunas reflexiones sobre las tradiciones discursivas*, www.uni-tuebingen.de/kabatek/discurso/reflex.pdf, 3 p, consultée le 4 juin 2007.
- Johannes Kabatek, 2005, *Die Bolognesische Renaissance und der Ausbau romanischer Sprachen. Juristische*

Diskurstraditionen und Sprachentwicklung in Südfrankreich und Spanien im 12. Und 13. Jahrhundert, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.

Johannes Kabatek, 2011, *Diskurstraditionen und Genres*, in: Sarah Dessi Schmid / Ulrich Detges / Paul Gévaudan / Wiltrud Mihatsch / Richard Waltereit (Hrsg.): *Rahmen des Sprechens. Beiträge zu Valenztheorie, Varietätenlinguistik, Kreolistik, Kognitiver und Historischer Semantik*. Peter Koch zum 60. Geburtstag, Tübingen: Narr, 89-100.

C. Kerbat-Orecchioni, 1996, *Texte et contexte*, in „SCOLIA”, n°6, p. 39-60.

Georges Kleiber, 1994, *Contexte, interprétation, mémoire: approche standard vs approche cognitive*, *Langue française*, 103, p. 9-22.

Brigitte Nerlich, David Clarke, *Language, action, and context: the early history of pragmatics in Europe and America, 1780-1930*, J. Benjamins, Amsterdam.

François Rastier, 1998, *Le problème épistémologique du contexte et le statut de l'interprétation dans les sciences du langage*, *Langages*, 129, p. 97-141.

François Rastier, 2001, *Arts et sciences du texte*, PUF, Paris.

Emma Tămăianu, 2001, *Fundamentele tipologiei textuale. O abordare în lumina lingvisticii integrale*, Clusium, Cluj-Napoca.

Jürgen Trabant, 1970/1975, *Semiología de la obra literaria*, Gredos, Madrid.

Wilbur Marshall Urban, 1939, *Language and Reality. The Philosophy of Language and the Principles of Symbolism*, George Allen & Unwin LTD, London/ The Macmillian Company, New York.

Teun Van Dijk, 2006, *Discourse, context and cognition*, *Discourse studies*, 8, p. 159-177.

Teun Van Dijk, 2007, *Macro-contexts*, www.discourses.org/OldArticles/MacroContexts.pdf

Dumitru Cornel Vilcu, 2007, *Premise fenomenologică în teoria lingvistică integralistă. Componenta husserliană a gândirii lui Eugenio Coseriu*, thèse de doctorat, Université „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Dumitru Cornel Vilcu, 2010, *Orizontul problematic al integralismului. Integralism și fenomenologie*, vol. I, Argonaut & Scriptor, Cluj-Napoca.

Raymund Wilhelm, 2001, *Diskurstraditionen*, in Martin Haspelmath et al. (ed.), *Language Typology and Language Universals*, W. de Gruyter, Berlin / New York, p. 467-477.

Jesús Gerardo Martínez del CASTILLO

Logosul, λόγος-ul σημαντικός, λόγος-ul αποφαντικός

J.G.M. del C. – prof. dr. la Departamentul de filologie engleză și germană al Universității din Almería (Spania), coord. al grupului de cercetare HUM-602 *Lenguaje y pensamiento: relaciones de significación en el léxico y en obras literarias*, fondat de Junta de Andalucía, în colaborare cu Universitatea din Almería.

Printre volumele publicate: *Significado y conocimiento: la significación de los adjetivos subjetivos* (2002), *La lingüística del decir. El logos semántico y el logos apofántico* (2004), *La lingüística cognitiva. Análisis y revisión* (2008), *Las relaciones lenguaje pensamiento o el problema del logos* (2010) ș.a. Organizator al celui de-al III-lea Congres Internațional „Eugeniu Coseriu”: *E. Coseriu, lingüista entre dos siglos* la Universitatea din Almería între 5-7 oct. 2011.

Logosul, în sensul de vorbire, trebuie înțeles ca activitate, ca manifestare. Pentru Heidegger, *logosul* este același lucru cu δηλοῦν, „a face clar ceea ce ‘se vorbește’ în vorbire” (2002, p. 37¹). După Aristotel, această funcție a vorbirii era ἀποφαίνεσθαι (apofantică). Vorbirea se realizează însă, cum afirmă Coșeriu (1985, p. 16²), istoric, adică în cuvintele unei limbi, cuvinte împărtășite într-o comunitate lingvistică, și nu simple elemente individuale. În calitate de cuvinte împărtășite de o întreagă comunitate, ele poartă conținutul a ceea ce este comun, dar lasă să se întrevadă și intenția vorbitorilor. Astfel:

Logosul permite să se observe ceva (φαίνεσθαι) despre ceea ce se vorbește și, totodată, îi permite să observe *celui* ce vorbește [...] sau celor ce vorbesc unii cu alții. Vorbirea „permite să se vadă” πρὸ..., plecând tocmai de la ceea ce se vorbește (Heidegger 2002, p. 37³).

În vorbire, în expresia actului lingvistic, avem rostirea și rostirea despre rostire. Astfel e structurat logosul ca manifestare: permițând să se întrevadă ceva despre vorbire chiar prin intermediul vorbirii. În acest mod, continuă Heidegger:

Fragmente din ediția românească a vol. Jesús Gerardo Martínez del Castillo, *Lingvistica rostirii: logosul semantic și logosul apofantic*, Cuvânt-înainte, notă asupra ediției și traducere de Cristian Pașcalău, Argonaut & Scrip-tor, Cluj-Napoca, 2011.

În vorbire ($\epsilon\pi\omicron\acute{\alpha}\nu\sigma\iota\varsigma$ / apofansis), dacă aceasta e genuină, trebuie separată vorbirea de vorbirea despre vorbire, astfel încât comunicarea prin intermediul vorbirii să facă accesibile interlocutorului rostirea și vorbirea despre rostire (2002, p. 37⁴).

În vorbire, în expresia concretă, nu totul se manifestă în același mod, nu totul pune în evidență faptul despre care se vorbește. Pentru Heidegger, logosul ca atare se manifestă în vorbire, permite să se vadă faptul respectiv arătându-l, pentru că logosul are structura de $\sigma\acute{\upsilon}\nu\theta\epsilon\iota\varsigma$ (sinteză). Această sinteză, afirmă Heidegger, nu vrea să spună aici uniune sau înlănțuire de reprezentări, un du-te-vino de procese psihice, uniuni în raport cu care s-ar pune, forțat, „problema” concordanței lor cu fizicitatea exterioară, ele fiind manifestări interioare. Prefixul *sin-* are aici o semnificație pur apofantică și vrea să spună: a lăsa să se observe ceva în împărtășire sau în conjuncție cu altceva, a lăsa să se vadă ceva drept altceva (*ibidem*).

Această sinteză, ce „lasă să se vadă ceva în împărtășire cu altceva”, constituie logosul apofantic și permite, pe de altă parte, să se discearnă, în vorbire, artificialul de autentic, scoțându-le din „ascunderea” lor. Adică, sinteza permite să se discearnă adevărul de falsitate, să se distingă arătatul ($\epsilon\lambda\eta\theta\epsilon\upsilon\epsilon\iota\nu$) de ascuns ($\psi\epsilon\upsilon\delta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$). Conceptul de adevăr trebuie interpretat în funcție de ceea ce se arată, în funcție de logosul apofantic: adevărul este neascunsul, vizibilul, punerea înaintea ochilor, $\alpha\lambda\eta\theta\epsilon\iota\alpha$:

Calitatea de „a fi adevărat” a logosului ca $\epsilon\lambda\eta\theta\epsilon\upsilon\epsilon\iota\nu$ vrea să spună: în $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\epsilon\iota\nu$ ca $\epsilon\pi\omicron\phi\acute{\epsilon}\iota\nu\epsilon\sigma\zeta\alpha\iota$, a scoate din ascunderea lui lucrul despre care se vorbește și a permite să fie văzut, descoperit, ca ne-ascuns ($\epsilon\lambda\eta\theta\acute{\epsilon}\varsigma$) (*ibidem*).

Astfel, „adevărul”, „a fi adevărat”, „a fi $\epsilon\lambda\eta\theta\acute{\epsilon}\varsigma$ ” nu înseamnă altceva decât „a fi descoperit”, „a nu fi ascuns”. Fundamentul contrar al nemanifestării, adică al ocultării, explică acea calitate de „a fi fals”: „punerea unui fapt înaintea altui fapt [...] și a-l face să treacă drept ceva ce nu este”, a înșela sau a acoperi ($\psi\epsilon\upsilon\delta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$).

În concepția lui Coșeriu, logosul are două ipostaze de manifestare: ca logos semantic și ca logos apofantic. Ambele constituie aspecte ale expresiei lingvistice, manifestându-se astfel în cele trei nivele ale determinării lingvistice⁵. Logosul semantic aparține limbajului în măsura în care este funcția semnificativă și ține de cunoaștere, fiind în sine o problemă universală a limbajului. Pe de altă parte, cum limbajul izvorăște în limbi, logosul semantic se manifestă determinat ulterior în elementele unei limbi. În acest sens, logosul semantic funcționează ca un factor comun într-o comunitate de vorbitori și se

manifestă în mod contingent. Logosul semantic este virtual și reprezintă permanența în vorbirea din interiorul uneia și aceleiași comunități de vorbitori. În fine, logosul semantic se manifestă în mod individual în texte, în măsura în care funcția semnificativă este efectuată prin mijloacele istorice în actul lingvistic de către un vorbitor, întotdeauna într-o formă contextuală și sporadică.

La rândul său, logosul se manifestă ca apofantic în planul universal în măsura în care lingvisticul se manifestă ca distinct de logic, în măsura în care logosul este cunoaștere și în măsura în care, în clasificările obiective, el se manifestă dincolo de limbi. Clasificările obiective (terminologiile științifice și tehnice) „nu aparțin limbajului, nici, în consecință, structurărilor lexicale, așa cum o fac ‘cuvintele uzuale’: ele constituie utilizări ale limbajului pentru clasificări diferite (și, în principiu, autonome) ale realității sau ale unor anumite porțiuni de realitate” (Coseriu 1981, p. 96⁶).

În acest sens, logosul apofantic merge dincolo de limbaj.

Logosul apofantic se arată, de asemenea, în planul istoric în măsura în care realitatea însăși și cunoașterea ei se impun intuiției lingvistice și, ca atare, semnificativului. Terminologiile „nu sunt ‘structurate’ deloc (sunt simple ‘nomenclaturi’ enumerative ce corespund unor delimitări ale obiectelor) și, în măsura în care există, structurarea lor nu corespunde normelor limbajului, ci unor puncte de vedere și unor exigențe ale științelor și tehnicilor respective” (Coseriu 1981, p. 96⁷).

Limbile, în acest sens, sunt determinate de realitatea obiectivă, care li se impune.

În sfârșit, logosul apofantic se manifestă în planul individual ca o modalitate textuală a predicățiilor despre realitate. Pentru a ilustra distincția dintre logosul semantic și cel apofantic, inserăm o reprezentare a logosului după modul cum se manifestă în nivelele determinării lingvistice (săgețile indică, cea îndreptată în jos – determinarea, și cea îndreptată în sus – creativitatea „fosilizată”):

	Logos semantic		Logos apofantic
Nivel universal	Limbaj ca funcție semnificativă	↓	Limbaj ca gândire logică
Nivel istoric	Distincții idiomatice	↑	Relații obiective
Nivel individual	Texte (sens)	↓	Texte apofantice

În opinia lui Coșeriu, Aristotel a stabilit prioritatea limbajului în raport cu gândirea logică. Logosul semantic, adică expresia semnificativă, este anterior afirmației sau negației unui lucru, adică este anterior logosului apofantic.

București, anii '70. E. Coșeriu împreună cu mama Zenovia și sora Iulia

Antonio Vilarново semnaleză drept condiție necesară pentru logosul propozițional (λόγος αποφαντικός) compoziția (Vilarново 1993, p. 19). Pentru Coșeriu, elementul constitutiv nu e numai compoziția, deja semnalată încă de Aristotel, ci și determinarea ulterioară a semnificativului. Semnificativul, adică lingvisticul, logos semantic, este anterior logicului, afirmației sau negației, logosului apofantic. Pentru Aristotel, în limbajul ca atare, în expresia semnificativă, nu apare încă distincția între existență și inexistență, nici distincția între adevăr și falsitate. Aceste distincții apar numai în propoziție sau judecată, „în acel logos ce transformă relațiile lingvistice în relații ‘obiective’ (cu privire la ‘lucurile’ designate)”. Coșeriu conchide: „limbajul propozițional, λόγος αποφαντικός, este, fără îndoială, «limbaj», λόγος σημαντικός, dar nu limbaj pur și simplu, ci limbaj cu o determinare ulterioară” (Coseriu 1985, p. 24⁸).

Expresia semnificativă, adică semnificarea, logosul semantic, este „în sinele” limbajului; afirmația sau negația unui lucru, adică expresia propozițională, logosul apofantic, este „pentru ce-ul” limbajului. Înainte de a servi unei finalități concrete, înainte de a primi o determinare specifică, limbajul servește propriei sale finalități, care nu e alta decât semnificarea, crearea de semnificate. Luând în considerare problema naturii logice sau semantice a limbajului în termenii finalității proprii, Coșeriu afirmă:

considerând problema în planul finalității, care e planul propriu limbajului (fiind acesta o manifestare a libertății), eroarea constă în confuzia dintre finalitatea ce aparține esenței obiectului – activității lingvistice în sine, independentă de determinări ulterioare – și care este finalitatea semnificativă, și fina-

litatea accesorie, proprie cutărui sau cutărui act. Această din urmă finalitate nu aparține esenței obiectului, ci se identifică cu scopul subiectului lingvistic într-un act determinat și ea poate fi logică, dar poate fi, la fel de bine, estetică sau practică (Coseriu 1982, p. 239⁹).

Pentru Coșeriu, limbajul trebuie considerat, deci, ca activitate creatoare a vorbitorului și, în consecință, ca expresie a ceea ce urmărește subiectul vorbitor. Dacă subiectul vorbitor este liber, creator, obiectul activității sale creatoare (limbajul) va fi în sine însuși un obiect niciodată pe deplin încheiat. Obiectul activității ființei libere este, în sine, infinit (cf. Coseriu 1985, p. 21¹⁰). Scopul esențial al limbajului este creația de semnificate, logos semantic, pentru că aceasta e finalitatea pe care o urmărește subiectul liber și inteligent, subiectul creator. Scopul conjunctural și contextual al expresiei lingvistice este o determinare posterioară scopului esențial al limbajului, logos apofantic, și este, în consecință, un scop accesoriu primului. Creația de semnificate, odată îndeplinită, urmărește finalitatea obiectului semnat, primind astfel o determinare ulterioară în propria sa realizare. Finalitatea limbajului provine de la esența omului care vorbește; finalitatea actului lingvistic provine de la esența obiectului designat și la care se aplică semnatul. În consecință, logosul semantic, iar nu logosul apofantic, definește limbajul și, în ultimă instanță, expresia lingvistică născută în actul vorbirii și determinată concret ca logos apofantic de intenția semnificativă a vorbitorului. Explicația acestui fapt ne este oferită de Coșeriu însuși: „În timp ce logicul implică întotdeauna și în mod necesar semanticul (lingvisticul), semanticul (lingvisticul) nu implică întotdeauna, nici în mod necesar, logicul” (Coseriu 1982, p. 240¹¹).

De la logosul apofantic ajungem la logosul semantic, dar nu și invers. Primul este și al doilea, este o determinare a celui din urmă, o determinare a esenței limbajului. Lucrurile stau astfel deoarece avem de-a face cu omul ca subiect vorbitor și cunoscător: „Limbajul este manifestarea specifică primară a omului ca atare – adică în calitate de ființă capabilă să cunoască lumea și să se cunoască pe sine – și este, de asemenea, prima formă, și unica absolut generală, de care dispune omul pentru fixarea și obiectivarea, dincolo de impresiile și reacțiile imediate, a cunoașterii lumii și a cunoașterii de sine, adică, a conținutului integral al conștiinței. Acest fapt înseamnă, pe de o parte, că limbajul și categoriile sale interne nu intră propriu-zis în relație cu facultatea de a gândi, ci cu facultatea de a cunoaște” (Coseriu 1982, p. 240¹²).

Limbajul, în sine, răspunde la esența subiectului care îl creează. Ființa umană este un subiect liber și, ca atare, absolut (cf. Coseriu 1985, p. 205-206¹³), în aceeași măsură în care cunoaște în mod creator. Limbajul este un act de cunoaștere (Coseriu 1985, p. 72¹⁴), deoarece cunoașterea (cauză și scop) este

finalitatea ultimă a ființei vorbitoare (cf. Coseriu 1982, p. 240¹⁵). Prin urmare, pentru a cunoaște există limbajul. Actul vorbirii este actul cunoașterii și cunoașterea implică activitatea de a crea conținuturi de conștiință, i.e. semnificate. Limbajul, deci, este logos semantic, *logos* ce creează obiectele în esența lor în mod virtual și fără determinări, iar prin faptul aplicării lor la lucruri se determină pe sine ca judecată sau propoziție. De aici rezultă opinia că limbajul, semnat și expresie (cf. Coseriu 1992, p. 254¹⁶), ar deriva în propoziții ce afirmă sau neagă ceva despre ceva (cf. Coseriu 1985, p. 2¹⁷).

Pe de altă parte, însă, subiectul vorbitor este o ființă istorică. Din acest unghi, limbajul este expresie creatoare de semnificate, pe lângă faptul că este expresie determinată în mod istoric:

și, pe de altă parte [...], limbajul (ca activitate intersubiectivă a omului istoric), departe de a putea fi redus la alte categorii, este o categorie autonomă și este forma necesară de manifestare a „gândirii”, atât logice, cât și poetice și practice (*ibidem*).

Concluzia, prin urmare, decurge firesc și ne-o oferă Coșeriu însuși:

Limbajul istoric – ca logos pur și simplu semantic – se prezintă, așadar, ca „neutru”, „indeterminat” sau, mai bine spus, nediferențiat (Coseriu 1982, p. 241¹⁸).

Grație faptului că e neutru în raport cu ceea ce aduce: „Limbajul este «mediator» necesar pentru formarea conceptelor [...]. Limbajul este un «înainte» și nu un «apoi», în raport cu gândirea logică” (Coseriu 1982, p. 241-42¹⁹).

În limbaj se produce gândirea logică, dar aceasta nu e altceva decât o determinare a limbajului, cum am văzut, de vreme ce gândirea logică este, și ea, posterioară cunoașterii. Gândirea logică depășește cunoașterea, însă depinde de aceasta: „[gândirea logică] modifică și depășește, într-adevăr, conceptele pe care limbajul le furnizează, dar, în același timp, depinde de limbaj: în primul rând, deoarece trebuie să ia conceptele primare din limbaj; în al doilea rând, pentru că trebuie să se exprime prin limbaj. Trebuie să răsturnăm, deci, perspectiva logicistă: nu limbajul este produsul gândirii logice, ci, dimpotrivă, aceasta din urmă se fundamentează în mod necesar pe limbaj. Cuvintele și conceptele, semnificate virtuale ale cuvintelor, trebuie să existe pentru ca să poată exista gândirea logică, și nu invers” (Coseriu 1982, p. 242²⁰).

În acest mod, așadar, gândirea logică nu există autonomă în sine, ci doar în calitate de creație ulterioară a cuvântului, ca expansiune a cuvântului, bazată pe cuvânt. Acest lucru este fără echivoc: cuvântul este deja concept; este

conceptul virtual al lucrului pe care îl reprezintă; cu alte cuvinte, conceptul care creează clase și care se determină, care se aplică existentului și creează entități reale; conceptul potențial care se transformă în judecată, în logos apofantic. În definitiv, trebuie să distingem între un logos inițial sau lingvistic și un logos născut în actul lingvistic, adică trebuie să distingem între limbaj și vorbire:

Limbajul este logos semantic ce, în actele de vorbire, prezintă determinări ulterioare: adică, fără să înceteze să fie semantic, este în plus fantastic (poezia), apofantic (expresia logică) sau pragmatic (expresia practică). Și, desigur, nu este „străin” pentru niciuna dintre cele trei forme, întrucât le conține pe toate trei nediferențiate (Coseriu 1982, p. 242²¹).

Recapitulând, logosul este rostirea, manifestarea în actul vorbirii, semnificarea conferită de subiectul vorbitor, cel care accede la realitate captând-o într-un act individual și unic de cunoaștere. În actul de vorbire și de cunoaștere, subiectul are o intuiție unică și inedită, cu și prin care semnifică, creează realitatea și rostește ceva despre ea. Astfel poate fi definit logosul: logos ce semnifică, logos lingvistic sau intersubiectiv, logos semantic și, respectiv, logos manifestat printr-o intenție semnificativă practică, poetică sau logică, logos apofantic.

În cunoaștere, captarea primă este hotărâtoare, intuiția individuală ce acționează ca motor al actului însuși de cunoaștere, intuiția inedită de care vorbește Coșeriu (1982, p. 246-247²²) sau esteza pe care o va fi intuit Aristotel.

Conceptualizarea este, pentru Aristotel, cea mai importantă acțiune mentală de cunoaștere, mai importantă chiar decât știința sau complexul de dovezi pe care știința le presupune, este cel mai autentic și mai solid mod de a ști. Conceptualizarea este actul sau momentul precis în care ceva este actualizat. [...]

În procesul de formare a conceptelor, Coșeriu pune accent pe atribuirea voluntară, liberă și creativă a unei universalități la ceea ce este creat. Cunoaștem, afirmă Coșeriu, conceptul de arbore, pe care l-am perceput efectiv ca obiect din experiența noastră, pentru că recunoaștem în el posibilitatea unei clase de entități / ființe la care îi reducem ulterior pe toți ceilalți arbori. Coroborarea elementelor comune pentru ceilalți arbori se bazează pe faptul că obiectele pe care le cunoaștem le reducem la posibilitatea infinită „arbore” a conceptului pe care l-am construit. Coșeriu susține că aplicăm posibilitatea infinită a conceptului la fapte virtuale, încă neexperimentate, ale clasei arbore (cf. Coșeriu 1992, p. 226-227²³). [...]

În lingvistica vorbirii a lui Coșeriu, esteza coincide cu impulsul actului lingvistic, mai precis cu intuiția inedită a unui vorbitor. La Coșeriu însă intuiția se reali-

zează întotdeauna istoric, pe de o parte, și este, pe de altă parte, determinată ulterior de intenția semnificativă a vorbitorului care se adaptează contextului și situației. În acest mod, Coșeriu explică inovația atunci când o justifică din interiorul schimbării lingvistice și explică schimbarea lingvistică însăși. Coșeriu dedică explicării fenomenului de schimbare lingvistică una dintre operele sale emblematice. Ca ilustrare, redăm următorul citat: „Limba se re-crează pentru că vorbirea se bazează pe modele anterioare și este vorbire-și-înțelegere; se depășește prin activitatea lingvistică pentru că vorbirea este întotdeauna nouă; și se reinnoiește pentru că înțelegerea este înțelegere dincolo de ceea ce prin limbă e deja știut anterior actului. Limba reală și istorică este dinamică pentru că activitatea lingvistică nu este *vorbire și înțelegere a unei limbi*, ci *vorbire și înțelegere a ceva nou prin intermediul unei limbi*. Prin această activitate, limba se adaptează la necesitățile expresive ale vorbitorilor și continuă să funcționeze ca limbă în măsura în care se adaptează” (Coseriu 1988, p. 109²⁴).

Așadar, limba este numai un mediu prin care vorbitorul exprimă ceea ce dorește și care se adaptează cel mai bine intuiției inedite deținute în actul său de cunoaștere. Nu e de ajuns, după cum am văzut, intuiția inedită care echivalează cu esteza, este necesar ca această esteză să devină intuiție odată determinată prin chiar actul de cunoaștere și prin intenția care orientează actul de cunoaștere. Avem în această intuiție inedită a lui Coșeriu motorul primar sau esteza și, în plus, interpretarea acesteia sau actul de cunoaștere care se rezolvă într-o intenție semnificativă a celui care, cunoscând, are voința de a rosti. În acest mod, intuiția inedită se transformă în motorul cunoașterii și al vorbirii și merge dincolo de, pe de o parte, propria esteză a vorbitorului și, pe de alta, de limba istorică însăși, ce furnizează mijloacele atât pentru cunoaștere, cât și pentru rostire și vorbire. Mai mult, Coșeriu insistă că intuiția este creație de limbă, adică formă de gândire și formă de rostire și, prin urmare, formă de vorbire. În acest punct, capătă sens deplin cuvintele lui Coșeriu: limba nu spune tot ceea ce vorbitorul conține.

Note ■ ¹ Martin Heidegger, *El ser y el tiempo*, Traducción de José Gaos, RBA (Biblioteca de los Grandes Pensadores), 2002.

² Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1985.

³ Martin Heidegger, *op. cit.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ În tehnica vorbirii, Coșeriu distinge trei nivele sau planuri succesive în determinarea lingvistică, și anume:

nivelul universal sau nivelul activității de vorbire și al condițiilor sale; nivelul istoric sau nivelul limbii particulare; și nivelul individual sau nivelul realizării activității de vorbire prin intermediul elementelor comune, proprii unei comunități de vorbitori, realizare datorată subiectului vorbitor. Cf. Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística: elementos dela teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992, p. 86-92.

⁶ Eugenio Coseriu, *Principios de semántica estructural*, Editorial Gredos, Madrid, 1981.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1985.

⁹ Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Gredos, Madrid, 1982.

¹⁰ Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1985.

¹¹ Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Gredos, Madrid, 1982.

¹² *Ibidem*.

¹³ Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1985.

¹⁴ Eugenio Coseriu, *op. cit.*

¹⁵ Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Gredos, Madrid, 1982.

¹⁶ Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística: elementos dela teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992.

¹⁷ Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Editorial Gredos, Madrid, 1985.

¹⁸ Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Gredos, Madrid, 1982.

¹⁹ Eugenio Coseriu, *op. cit.*

²⁰ Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Editorial Gredos, Madrid, 1982.

²¹ *Ibidem*.

²² Eugenio Coseriu, *op. cit.*

²³ Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística: elementos dela teoría del hablar*, Editorial Gredos, Madrid, 1992.

²⁴ Eugenio Coseriu, *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*, Editorial Gredos, Madrid, 1988.

Cristina VARGA

Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii

C.V. – dr. în filologie, traducător freelance, asist., Catedra de Limbi Moderne Aplicade, colaborator al Departamentului de Traducere și Științele Limbajului al Universității Pompeu Fabra, Barcelona. Domenii de specializare: terminologie, informatică pentru traducători, traduceri audiovizuale, localizare jocuri video. Director al echipei UBB în realizarea proiectului european LLP *ClipFlair Foreign Language Learning through Interactive Captioning and Revoicing of Clips*.

1. Introducere

Eugeniu Coșeriu este o figură marcantă a spațiului cultural românesc, o bună parte din cercetarea lingvistică actuală bazându-se pe principiile teoretice enunțate în scrierile sale. Importanța studiilor coșerieni de lingvistică și filozofia limbajului a făcut ca, pentru multă vreme, în spațiul românesc, cercetarea să se desfășoare în aceste dimensiuni esențiale, iar abordările teoretice subiacente din opera lui Eugeniu Coșeriu să rămână aproape neglijate.

Această situație cunoaște o schimbare recentă, cauzată de necesitatea traducerii și, prin urmare, a formării traducătorilor și interpreților. Numărul tot mai mare de universități care asigură o formare în domeniul traducerii și interpretării a avut un efect pozitiv în dezvoltarea traductologiei în România. Interesul pentru cunoașterea, predarea și dezvoltarea teoriilor moderne ale traducerii a făcut ca specialiștii să se aplece și asupra scrierilor lui Eugeniu Coșeriu din acest domeniu. Considerată inițial un aspect marginal în opera coșeriană, teoria traducerii devine treptat o temă de interes care se regăsește în tematica diverselor conferințe, constituind obiectul cursurilor academice, și a unor școli de vară de profil.

Prezentul articol se dorește a fi o trecere în revistă a principalelor studii despre teoria traducerii publicate de către marele lingvist de-a lungul vieții și prezentarea unor aspecte esențiale ale acesteia.

2. *Eugeniu Coșeriu. Studii de teoria traducerii*

În ciuda faptului că teoria traducerii reprezintă un aspect secundar al lingvisticii coșeriene, studiile publicate în perioada 1971-2000 dovedesc un interes constant din partea lui Eugeniu Coșeriu pentru aceasta. Titlurile apărute ilustrează etapele elaborării teoriei traducerii în viziunea lingvistului, pornind de la abordarea unor aspecte generale, stabilirea unor distincții esențiale și ajungând până la clarificarea unor convepe sau la analiza critică a unor microteme larg dezbătute în contextul teoretizării traducerii pe plan internațional.

Textele amintite marchează existența a două faze de cristalizare a teoriei traducerii. Prima este cuprinsă între anii 1971-1990, în care autorul, de pe pozițiile lingvisticii integrale, abordează pentru prima dată teoria traducerii. Articolele *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción* (Coseriu: 1977)¹ și *Kontrastive Linguistik und Übersetzungstheorie: ihr Verhältnis zueinander* (Coseriu: 1981)² sunt, în primul rând, o analiză critică a stării de fapt în teoria traducerii ca domeniu de cercetare lingvistică. Observăm aici, pe de o parte, o preocupare pentru stabilirea bazelor teoretice, fundamentate pe tradiția instituită de-a lungul timpului, pe practica și pe istoria traducerii, iar pe de altă parte – o distanțare de unele poziții teoretice considerate de către Coșeriu ca eronate sau incomplete.

A doua etapă de cristalizare a teoriei traducerii în opera coșeriană este reprezentată de studiile publicate în perioada 1995-2000. Dintre acestea remarcăm *Los límites reales de la traducción* (1995) și *Abast i limits de la traducció* (1996). Articolele constituie o aprofundare a abordărilor anterioare ale teoriei traducerii. Astfel, se observă că în primul text, cel din 1995, autorul se îndepărtează de distincția corect – eronat, explorând și stabilind o linie cât mai precisă a teoriei moderne a traducerii. Titlul *Abast i limits de la traducció* (1996) continuă și completează această direcție de cercetare. În cel de-al doilea articol amintit, Eugeniu Coșeriu extinde perspectiva studiilor sale de la observarea limitelor teoriei traducerii la sublinierea progreselor înregistrate în acest domeniu. Fără îndoială însă, unul dintre pașii cei mai importanți realizați de către Eugeniu Coșeriu în teoria traducerii îl reprezintă integrarea problematicii traducerii în lingvistica textului.

3. *Eugeniu Coșeriu. Probleme ale teoriei traducerii*

Apropierea de domeniul traducerii în opera lui Coșeriu nu se face brusc, ci se pot observa raportări și exemple de traduceri în întreaga operă a lingvistului. Un prim text care marchează interesul său pentru teoria traducerii este *Pro-*

blematica traducerii în viziunea lui Juan Luis Vives (1971), în care autorul analizează și se raportează critic la principiile traducerii tradiționale și moderne. Acest studiu este urmat de *Lo erroneo y lo acertado en la teoría de la traducción* (Coseriu: 1985), în care Eugeniu Coșeriu își exprimă propria concepție despre teoria traducerii. Astfel, autorul sintetizează critic starea de fapt a teoriei traducerii, afirmând că este vorba despre un domeniu încă nefundamentat teoretic, în ciuda creșterii interesului pentru studiul acestuia, abordările analizate de către autor prezentând la momentul respectiv nenumărate curenți și contradicții.

Autorul amendează încercările traductologice anterioare apariției articolului său, afirmând că unele dintre acestea doar revendică numele de „teorie a traducerii” fără a ajunge să atingă problematica domeniului, în timp ce alte perspective teoretice sunt eronate și aduc în discuție probleme marginale sau chiar nespecifice domeniului de referință. În ciuda problemelor teoretice majore puse în evidență de introducerea extrem de critică, autorul își nuanțează afirmațiile subliniind faptul că nu tot ceea ce s-a scris despre teoria traducerii până la el este eronat, că în încercările de a fundamenta teoretic domeniul traducerii există intuiții și abordări corecte ale studiului teoriei tra-

Profesorul Mircea Borcilă și lectorul Cornel Vilcu

ducerii, dar că acestea, din nefericire, sunt lipsite de sistematicitate. Chiar și în cazul lucrărilor de specialitate în care principiile traductologice sunt prezentate corect, observă Eugeniu Coșeriu, nu o dată, acestea sunt interpretate eronat și, prin urmare, duc la concluzii și raționamente greșite. Prin urmare, starea de fapt a teoriei traducerii constituie mărturia unui domeniu fragmentat și inegal studiat, în care există o imperioasă necesitate de ordonare și uniformizare a cunoașterii dintr-o perspectivă teoretică coerentă.

Astfel, Eugeniu Coșeriu construiește o teorie a traducerii începând prin a exclude elementele pe care le consideră eronate, incomplete sau interpretate greșit și care îl împiedică pe cercetător să ajungă la cunoașterea obiectului de studiu. Autorul își fundamentează concepția pe baze teoretice care integrează coerent acest domeniu în lingvistica textului, recurs care explică fundamental și problemele expuse de Eugeniu Coșeriu în critica sa. Însă lingvistica textului fiind însăși un domeniu aflat într-o fază incipientă de studiu, principiile sale teoretice nu au fost enunțate definitiv în momentul scrierii articolului, ceea ce aduce un plus de dificultate în fundamentarea teoretică a traducerii.

În pofida acestor dificultăți, autorul subliniază necesitatea operării unei distincții fundamentale pentru teoria traducerii. Acesta pune în evidență diferențele care se configurează între domeniul cercetării teoretice și domeniul aplicației practice. Astfel, dacă traducătorul își poate desfășura în mod corect activitatea de traducere bazându-se pe competențele, metodologia și intuiția vorbitorului, teoria traducerii poate găsi un punct de plecare în observarea și studierea felului în care problemele traducerii sunt rezolvate la nivel practic, adică prin observarea traducătorului.

Reperând această distincție fundamentală, care schițează deja o metodologie și niște principii pe care autorul le urmează în cercetarea sa, Eugeniu Coșeriu procedează la teoretizarea domeniului traducerii punctând patru probleme esențiale care duc la interpretarea eronată și la abordarea greșită a teoriei traducerii în literatura de specialitate.

În viziunea coșeriană aceste probleme sunt:

- a) considerarea traducerii ca un domeniu care operează în interiorul nivelului istoric al limbii. Conform acestei idei, traducerea este redusă la un simplu transfer lingvistic dintr-o limbă țintă într-o limbă sursă;
- b) deși se consideră că traducerea ideală și perfectă este imposibilă, se solicită din partea traducerii o transpunere integrală (deci perfectă) a mesajului din limba sursă. În fața faptului evident că acest lucru nu este posibil, traducerea ajunge să fie considerată ca ceva imperfect prin însăși natura ei, dar necesar din punct de vedere practic;

- c) ca activitate realizată strict la nivelul limbilor istorice, traducerea este considerată una strict a traducătorilor, ceea ce face imposibilă existența unei teorii a traducerii. Această afirmație este contrazisă de realitatea empirică;
- d) o ultimă problemă pe care o menționează Eugeniu Coșeriu se referă la existența unui „optimum” de invarianță generică și abstractă, valabil pentru orice traducere.

4. Fundamente ale teoriei coșeriene a traducerii

În continuare ne vom opri la prezentarea a trei dintre aspectele fundamentale ale teoriei coșeriene a traducerii. Acestea sunt:

- a) traducerea văzută din perspectiva transferului lingvistic limbă sursă – limbă țintă, aspect abordat sub diferite unghiuri de toate teoriile moderne ale traducerii;
 - b) felul în care *desemnarea*, *semnificatul* și *sensul* sunt percepute în teoria traducerii în viziunea coșeriană;
 - c) procesul traducerii văzut sub aspect semasiologic și onomasiologic.
- a) O primă discuție care distanțează teoria coșeriană a traducerii de alte teorii o reprezintă considerarea traducerii ca un proces mai complex decât simplul transfer lingvistic între două limbi. Coșeriu atrage atenția că această simplificare a procesului traducerii reduce actul traducerii la o simplă problemă de observare contrastivă a limbilor istorice, rolul traducerii fiind acela de a pune în relație o limbă sursă și o limbă țintă. De asemenea, această perspectivă limitează percepția problematicii traducerii la nivelul semnificatelor și reduce această activitate la o simplă substituție în planul expresiei.

Autorul subliniază că, la nivel teoretic, această etapă a fost deja depășită și că, chiar dacă a existat o asemenea abordare, în planul empiric al traducerii, traducătorii și vorbitorii multilingvi cu competențe lingvistice semnificative folosesc intuitiv în procesul traducerii diferite semnificate, în funcție de situația de comunicare. Pentru aceasta autorul aduce argumente din lucrările lui Schleiermacher și McIntosh (Coșeriu: 1985: 217) în care se demonstrează că între două limbi istorice nu există o echivalență de 1 la 1 (1 la 2, 1 la 3 și / sau 1 la 4) la nivelul semnificatelor, că aceste legături sunt determinate de situația de comunicare. Eugeniu Coșeriu, continuând raționamentul celor doi autori, afirmă că legătura dintre conținutul diferitor limbi istorice este de natură „irațională”. Astfel, anumitor conținuturi dintr-o limbă A îi corespund doar parțial anumite conținuturi din limba B și invers. Este de remarcat și situația în care legăturile

între o limbă A și o limbă B nu există, deoarece unele conținuturi nu pot fi transpuse lingvistic, ele neavând un corespondent în limba țintă.

Trecând de la tradițional la modern în teoria traducerii, autorul observă că noile teorii au depășit ideea de substituție în planul expresiei și resping ideea că ceea ce se traduce sunt cuvintele. Și aici, ca și în cazul anterior, Eugeniu Coșeriu aduce precizări pentru cadrul teoretic modern al traducerii. Acesta observă că afirmația „nu se traduc cuvinte” este ambiguă și imprecisă. Pe de o parte, deoarece în procesul de traducere se traduc și cuvinte într-o anumită măsură, pe de altă parte însă, afirmația este restrictivă, deoarece reduce întregul proces la nivel lexical. Aceeași afirmație este valabilă nu doar pentru unitățile lexicale ale limbii, ci se aplică și în cazul structurilor frazeologice și a expresiilor fixe care, de asemenea, nu se traduc. Ceea ce se traduce, spune Eugeniu Coșeriu, sunt textele, iar acestea au o dublă dimensiune: una lingvistică și una extralingvistică.

În urma acestor distincții, autorul formulează o primă definiție a traducerii: „prin traducere se încearcă exprimarea aceluiași conținut textual (text) în limbi diferite”. Autorul ajunge la concluzia că, dacă prin conținuturi de limbă diferite trebuie să se ajungă să se exprime același conținut tradus, natura celui conținut nu poate fi idiomatică, ci interidiomatică sau supraidiomatică.

b) Dezvoltând afirmația, autorul delimitează trei tipuri de conținuturi lingvistice care participă în procesul de traducere. Acestea sunt: *desemnarea*, *semnificatul* și *sensul*.

Semnificatul în viziune coșeriană este conținutul dat pentru fiecare caz în parte de o limbă istorică concretă. *Desemnarea* este referința la un anumit „lucru”, fapt, stare de lucruri extralingvistică. *Desemnarea* se atribuie prin semnificate fără să se confunde cu acestea. Semnificate diferite pot să însemne același lucru într-un context concret de comunicare, fie că este vorba despre comunicarea în limbi diferite. Exemplele pe care le aduce Eugeniu Coșeriu ilustrează felul în care *escalera* (es), *scala* (it) și *Treppe* (de) pot să însemne același lucru într-un context concret, chiar dacă, în general, ele desemnează realități diferite (Coșeriu: 1985: 221). Așadar, semnificate diferite pot să desemneze aceeași stare de fapt și într-o singură limbă: *la porte est fermée* și *la porte n'est pas ouverte* (Coșeriu: 1985: 222).

Sensul este conținutul unui text sau al unei unități textuale în măsura în care acesta nu coincide cu semnificatul și desemnarea, spune Coșeriu, definind a treia componentă fundamentală implicată în construirea obiectului traducerii. Un text ca de exemplu: „...dar abia plecă bătrânul...” poate fi interpretat în mai multe feluri, observă Coșeriu, ca situație din viața practică de zi de zi

sau ca sens poetic. De asemenea, chiar dacă se realizează de obicei prin intermediul expresiei lingvistice, sensul poate fi creat și prin alte modalități de comunicare (muzică, desen, film etc.). Autorul include în categoriile de sens și, implicit, în categoriile de text elemente ca: întrebarea, răspunsul, cererea, descrierea, exemplul, salutul etc.

Această viziune îi permite lui Eugeniu Coșeriu să deducă finalitatea traducerii, care este nu de a reda același semnificat, ci aceeași referire la realitate și același sens cu mijloacele altei limbi.

c) Cel de-al treilea element esențial al teoriei coșeriene a traducerii îl reprezintă descrierea procesului de traducere. Autorul afirmând, pentru a putea exprima aceeași designație și același sens cu mijloacele altei limbi, necesitatea implicării semasiologiei și onomasiologiei textelor care se traduc. Se observă, astfel, că operația traducerii se desfășoară în două etape. O primă etapă, semasiologică, în care traducătorul identifică ceea ce se desemnează în textul original. Semnificatele textului original funcționează doar în această primă fază și, imediat ce s-a înțeles sensul textului, ele încetează de a mai fi prezente în procesul traducerii. A doua fază este cea onomasiologică, în care autorul identifică semnificatele din limba țintă care au aceeași designație ca și cele din limba sursă.

Astfel, Eugeniu Coșeriu concluzionează că traducerea nu este diferită de vorbire și că, prin urmare, este un tip particular de vorbire prin care se comunică un conținut lingvistic deja cunoscut.

5. Concluzii

Chiar dacă a fost eclipsată de problematica amplă a operei lui Eugeniu Coșeriu, teoria traducerii este demnă de toată atenția, principiile acesteia fiind aplicabile în cercetarea traductologică modernă. Acesta este, considerăm noi, unul dintre motivele pentru care teoria coșeriană a traducerii trebuie promovată, cunoscută și utilizată și în cercetarea românească. Rigoarea, precizia și eficiența raționamentelor coșeriene cu referire la teoria traducerii pot servi drept model și metodă pentru specialiștii în traductologie, traducători, pentru cei care doresc să își perfecționeze metodele de cercetare, precum și pentru studenții care au ales acest domeniu de specializare.

Note ■ ¹ Text publicat în versiune germană în 1978 cu titlul de *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie*. Pentru acest articol există o versiune în limba română: *Problematica teoriei traducerii* (Cujbă: 2000-2001).

² Text publicat în limba rusă în 1989 sub titlul: *Kontras-*

tinajna lingvistika i perevod: ich sootnošenie (trad. B. A. Abramov) și în franceză în 1990 sub titlul *Science de la traduction et grammaire contrastive*. În 1998 se traduce în limba română *Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere* (Cujbă: 1998).

Bibliografie

- Eugenio Coseriu (1971), *Das Problem des Übersetzens bei Juan Luis Vives*, in *Interlinguistica. Sprachvergleich und Übersetzung. Festschrift zum 60. Geburtstag von Mario Wandruszka*, Tübingen: M. Niemeyer, 1971, p. 571-582.
- Eugenio Coseriu (1977), *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción en El hombre y su lenguaje: estudios de teoría y metodología*, Editura Gredos, Madrid.
- Eugenio Coseriu (1978), *Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie*, in L. Grähs, G. Korlén, B. Malmberg (eds.), *Theory and Practice of Translation*, Bern – Frankfurt / Main, p. 17-32.
- Eugenio Coseriu (1981), *Kontrastive Linguistik und Übersetzungstheorie: ihr Verhältnis zueinander* in *Linguistik und Übersetzungswissenschaft*, W. Kühlwein, G. Thome y W. Wilss (eds), Wilhelm Fink Verlag, München, p. 183-199.
- Eugenio Coseriu (1990), *Science de la traduction et grammaire contrastive en Linguistica Antverpiensia*, XXIV, p. 29-40.
- Eugenio Coseriu (1995), *Los límites reales de la traducción en: Temas de Lingüística Aplicada*, J. Fernández Barrientos Marín y Celia Wallhead (eds.), Granada: Universidad de Granada, p. 155-168.
- Eugenio Coseriu (1996), *Abast i limits de la traducció*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Eugenio Coseriu (1997a), *Alcances y límites de la traducción en Lexis: Revista de lingüística y literatura*, vol. 21, nr. 2, p. 163-184, ISSN 0254-9239.
- Eugeniu Coșeriu (1997b), *Portée et limites de la traduction en Parallèles*, Genève, núm. 19, p. 19-34.
- Eugeniu Coșeriu (1998), *Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, núm. 1, p. 5-20. (trad. C. Cujbă).
- Eugeniu Coșeriu (2000-2001), *Problematica teoriei traducerii*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Secțiunea Limbi și literaturi străine*, nr. 1, p. 7-21, (trad. C. Cujbă).

Viorica-Ela CARAMAN în dialog
cu Mircea BORCILĂ

Moștenirea științifică a lui Eugeniu Coșeriu și resurecția studiilor integraliste

– V-aș întreba, mai întâi, domnule profesor, în ce împrejurări anume l-ați cunoscut, în adevărata dimensiune a gândirii sale, pe marele magistrul de la Tübingen și în ce moment se afla atunci dezvoltarea de ansamblu a operei sale lingvistice?

– E o întrebare la care am mai răspuns succint, iar răspunsul l-a intrigat, de fapt, și pe magistrul însuși. Mă găseam în Statele Unite, la Universitatea din Columbus, în perioada 1981-1985. Judecând retrospectiv, mi-am dat seama, mai târziu, că aceasta era tocmai perioada care, printr-o ciudată coincidență a istoriei științei sau a istoriei culturii, s-a dovedit a fi un moment cu adevărat crucial și pentru destinul operei lui Eugeniu Coșeriu. Este momentul în care se afirmă în mod tranșant poziția distinctă a savantului nostru, mai întâi în raport cu moștenirea structuralismului. El declară „structuralismul clasic” drept „mort”, încă în 1980, și prezintă, apoi, în 1982, excepționala demonstrație a depășirii bazelor structuraliste la un Congres Internațional din Argentina: lucrarea a apărut în spaniolă, *Más allá del estructuralismo*, dar, din nefericire, s-a pierdut parțial, din cauza războiului din Malvine. (Am fost fericitul posesor al unui exemplar din tomul I, dăruit de profesorul Pardo, pe care l-am recenzat, după întoarcerea

mea în țară, în „Cercetări de lingvistică”). Acesta este și momentul în care Coșeriu reiterează, definitiv, că se impune o depășire radicală a „crizei” fon-daționale a lingvisticii, printr-o cuprindere mai profundă și mai de ansamblu a obiectului ei „integral” și o regândire a statutului disciplinei (acum apare, pentru prima oară, și termenul, cu sensul său strict coșerian, de „lingvistică integrală”). Este, de asemenea, momentul când, după 30 de ani de când își publicase primele confruntări cu Saussure și după un sfert de secol de la apariția capodoperei sale *Sincronía, diacronía e historia* (1958), Coșeriu își prezintă, pentru prima dată în limba engleză, o sinteză a concepției lingvistice proprii la un congres (care va deveni celebru!) de la Los Angeles, din 1982, de la Universitatea California. Evenimentul era dedicat cauzelor schimbării lingvistice și Coșeriu le-a spus participanților, de la bun început, nu numai că *nu există cauze ale schimbării lingvistice, dar nu există schimbare lingvistică* – acesta este, de fapt, chiar titlul excepționalei lui comunicări: *„Linguistic Change Does Not Exist”* – provocând întreaga audiență la o regândire din temelii a problematicii în discuție și a disciplinei, în general, prin înțelegerea esenței dinamice, permanent creative a limbajului. Aici își introduce pentru prima dată conceptul de *energeia* și distincțiile de bază: *cultură vs natură, libertate vs necesitate, finalitate vs cauzalitate*, explicând, de fapt, ce trebuie înțeles prin această permanentă facere a limbajului într-un proces istoric fără îngrădiri, care nu are decât condiționare culturală, dar nu și opreliști.

Este momentul în care, în același timp, lingvistica se găsea în întregime la răscruce, pentru că, pe de o parte, Chomsky renunță acum definitiv – odată cu apariția cărții *Reguli și reprezentări*, 1980 – la ideea de a se împăca cu tradiția europeană și cu lingvistica de tip hermeneutic sau de „linie vichiană”, cum îi spune el; iar pe de altă parte, tot atunci apare, să zicem, schisma în interiorul generativismului, prin cartea lui Lakoff și Johnson, *Metaforele prin care trăim*, 1980, adică provocarea unei soluții de reîntemeiere pe baza semanticii „cognitive” și nu a sintaxei generative chomskiene. Din această cauză, spuneam că întâlnirea mea cu opera coșeriană a avut loc sub auspicii dintre cele mai neobișnuite, în S.U.A., dar, în același timp, și mai favorabile.

Am avut și norocul ca acolo, la biblioteca din Columbus, să găsesc toate lucrările lui Eugeniu Coșeriu, adunate de profesoara Ilse Lehiste, ex-Președinte al Societății Americane de Lingvistică; la Cluj, nu erau decât primele două cărți, deci lipseau pe atunci lucrări fundamentale (cum ar fi *Omul și limbajul său*, 1977, lucrarea despre limitele și câștigurile generativismului, *Gramática, semántica, universales*, 1978).

Am putut, în momentul acela deci, să apreciez măsura în care, pe de-o parte, opera lui Coșeriu reprezenta, în ansamblul ei, o *concepție unitară* și se baza pe

ideea reîntemeierii unitare a lingvisticii printr-o viziune profund originală, creativ-cognitivă asupra limbajului, viziune de sorginte, evident, humboldtiană, dar a cărei reinstaurare și elaborare sistematică se impunea cu necesitate în noul context istorico-științific; iar pe de altă parte, această reconstrucție impunea atât valorizarea prin depășire a câștigului structuralist, cât și confruntarea permanentă și acerbă cu cele două curente dominante care se profilau distinct atunci, dar care nu se puteau legitima teoretic ca alternative autentice la *Proiectul* global coșerian. Pot spune, deci, că m-am întâlnit cu adevărata dimensiune a gândirii lui Coșeriu exact în momentul în care această gândire s-a afirmat, pentru prima oară tranșant și cu forță, pe terenul unde era cel mai puțin cunoscută, i.e. cel al limbii engleze, și într-un context cultural în care „spiritul timpului” îi era în esență ostil. Îmi amintesc și astăzi cât de puternic mi-au vibrat atunci, și mi-au rămas până astăzi, în minte cuvintele atât de revelatoare din studiul menționat, tipărit în 1983, prin care genialul nostru lingvist explica lipsa de receptivitate a epocii față de propria sa concepție: „oddity of my background in the «spirit of that time», especially in the English speaking world”! Se înțelege că, în aceste condiții, impactul întâlnirii cu opera coșeriană asupra conștiinței mele a fost cu atât mai profund și mai puternic!

– Cum apreciați cunoașterea și recunoașterea contribuției coșeriene în etapa ulterioară și, de fapt, finală a creației sale științifice?

– Într-o apreciere inevitabil simplificatoare, se poate afirma, fără îndoială, că perioada care a durat de pe la mijlocul anilor '80 până la sfârșitul vieții savantului a fost, într-adevăr, o perioadă mult mai fecundă pentru cunoașterea în profunzime și recunoașterea pe plan internațional a concepției coșeriene asupra limbajului și asupra lingvisticii integrale. Întors în țară în 1985, am putut urmări pulsul mișcării științifice internaționale mult mai bine și, din 1990, am avut privilegiul să intru în contact direct și cu omul Eugeniu Coșeriu, care a răspuns generos invitației noastre de a veni la Cluj și cu care, începând din 1992, am avut norocul să putem stabili și o fericită – aș spune, binecuvântată și luminoasă – conlucrare. Mă întorsesem deja în întregime „convertit”, din S.U.A, unde prezentasem la un congres și o primă critică, din perspectivă coșeriană, a principalelor „cadre de referință” ale timpului în lingvistică (*What's Wrong with Our Frames of Reference?*).

Coșeriu însuși prevestise însă, încă la conferința de la Los Angeles din 1983, că timpurile se arată a fi „mult mai bune” decât epoca de până atunci, iar argumentele lui se sprijineau pe sensul innoitor al mișcării istorico-științifice ce se declanșase în acel moment, sens în care el detecta „o mai bună cunoaștere a lui Humboldt”, precum și pesemne încurajatoare în chiar orientarea post-

chomskiană spre o înțelegere „dinamic-cognitivă” a limbii (i.e., *competența lingvistică*), ce se revendică, cel puțin parțial, din aceeași sursă humboldtiană ca și conceptul de *energeia* asumat, ca temei, de Coșeriu. Într-o viziune retrospectivă, se poate aprecia, astăzi, că „profeția” optimistă a savantului nostru a fost, în mare măsură, împlinită.

Într-adevăr, cunoașterea mai bună a lui Humboldt s-a produs începând chiar din acei ani, în primul rând datorită discipolilor coșerieni, adică lui Jürgen Trabant, cel mai proeminent dintre discipolii lui în Germania, și lui Donatella Di Cesare, în Italia, care au scris lucrări fundamentale despre Humboldt, în sensul interpretărilor magistrului, apropiind în mare măsură o nouă înțelegere a gândirii humboldtiane de termenii concepției lui Coșeriu. Dar nu numai acești discipoli ai lui Coșeriu, ci și alți filozofi ai limbajului, foarte serioși, cum ar fi T. Borsche, cum ar fi C. Lafont și alții, au contribuit, în bună măsură, la ceea ce marele aliat al nostru din Spania, profesorul Martínez del Castillo, numește drept „o adevărată renaștere humboldtiană” în domeniul umanioarelor. Eu aș sublinia aici că această „renaștere humboldtiană” a adus cu sine și un salt implicit în înțelegerea lui Coșeriu, ea având ca efect indirect tocmai această iluminare a gândirii lui Coșeriu: înțelegându-se mai bine Humboldt, în comunitatea științifică internațională a putut să fie înțeles mult mai bine și Coșeriu! Afinitatea de profunzime a celor două mari concepții asupra limbajului și lingvisticii a putut fi înțeleasă, apoi, și mai limpede, chiar din volumul dedicat lui Humboldt în seria de cursuri consacrate filozofiei limbajului în Germania, prezentate la Tübingen între 1985-1989 (volum editat, într-o primă formă, de H. Weber, în 1994). În același timp, Coșeriu a scris, în această perioadă, și o carte fundamentală, *Competența lingvistică. Fundamentele teoriei vorbirii*, în germană, în 1988, tradusă în spaniolă, în 1992, în care reelaborează, într-un sens radical original și într-un spirit autentic humboldtian, sămăburele cu adevărat valoros din intuiția inițială fundamentală a lui Chomsky. Pe de altă parte, Coșeriu se delimitează, simultan, și de semantica cognitivă, căreia îi contestă chiar rădăcinile, dar îi semnalează domeniul autentic și posibilă fecunditate, în *Semantica structurală și semantica cognitivă* (1990), un studiu temeinic și foarte extins, aproape de dimensiunile unei cărți.

În aceste lucrări târzii, dar foarte importante ale sale, E. Coșeriu situează pregnant principalii parametri ai funcției semnificative a limbajului: *creativitatea, semanticitatea, alteritatea* și stabilește net *principiile epistemologice ale lingvisticii, ca știință a culturii*. Trebuie adăugat că, în această perioadă, se dezvoltă și exegeza sistematică a operei sale, prin apariția principalelor lucrări monografice, care surprind din diverse unghiuri aspectele fundamentale ale concepției sale asupra limbajului și lingvisticii: cea a lui K. Ezawa, 1985, în

Germania; cele ale lui A. Vilarnovo, 1993, și J. M. Bernardo, 1995, în Spania: precum și cea a lui C. Laplace, 1994, în Franța. Prin extensiunea editării în diverse limbi și prin marile progrese ale exegezei se poate afirma, așadar, că, în această perioadă, opera coșeriană dobândește un mare prestigiu pe plan internațional, iar savantul de la Tübingen ajunge să fie recunoscut ca unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai limbajului și exponenți ai științei lingvistice de pretutindeni.

– Cum vedeți destinul moștenirii științifice coșeriene după dispariția marelui savant?

– Riscând un paradox, aș spune că perioada relativ scurtă care a urmat după dispariția lui Eugeniu Coșeriu, la 7 septembrie 2002, s-a dovedit, pentru exegeza operei lui și pentru recunoașterea internațională a aportului său științific esențial, perioada cea mai fecundă. Mi-aș asuma chiar îngăduința să afirm că moștenirea științifică a lui Eugeniu Coșeriu a beneficiat, în primul deceniu de după moartea sa, de un amplu proces de valorizare, prin care spiritul „integralist”, în ansamblul lui, cunoaște, astăzi, o adevărată resurrecție pe plan internațional. Între indiciile sigure ale acestui proces, aș consemna, în primul rând, faptul că acum se editează temeinic și definitiv, cu tot aparatul științific necesar, cursurile lui de *Istoria filozofiei limbajului*, care l-au făcut cel mai cunoscut pe marele lingvist, începând din anii 1969-1975, în mediul academic german: apare ediția lui Albrecht, Germania, în 2003, apoi cea a lui Donatella Di Cesare, 2010, în Italia, și la noi, trebuie s-o spun spre lauda noastră, în 2011 apare ediția românească, prin grija profesorului Eugen Munteanu. Apoi, desigur, apar și volumele editate postum ale unora dintre prelegerile lui Coșeriu, din partea finală a vieții, cu revelatoare reflecții asupra propriei sale activități. Dintre acestea aș menționa pe cea de la București, publicată la Editura Academiei în 2004, pe care o consider una dintre cele mai importante.

Pe de altă parte, în această perioadă, s-a îmbogățit și aprofundat substanțial exegeza operei sale, a crescut numărul specialiștilor și s-au afirmat noi „discipoli” foarte puternici, niște spirite viguroase, tinere, cu viziuni fecunde în ce privește dezvoltarea gândirii coșeriene. Între aceștia, pentru a oferi doar câteva exemple: Oscar Loureda, desigur, care a publicat, în 2006, *Lenguaje y discurso (Limba și discurs)*; Cristian Bota, un fost student de la Cluj, care este profesor la Geneva acum, la Facultatea de Psihologie și Științele Educației, care a publicat la Verona, în 2007, o carte intitulată *Il linguaggio e l'uomo attuale (Limba și omul actual)*, o culegere de filozofie a limbajului comentată și consolidată cu un extrem de temeinic studiu interpretativ, care fixează cadrul conceptual preliminar al integralismului lingvistic. Temeiurile filozofice ale acestui cadru sunt, apoi, investigate într-o lucrare excepțională, de mari pro-

porții, a lui Cornel Vilcu, *Integralism și fenomenologie*, din care a apărut deocamdată primul volum, în 2010, la Cluj, dedicată „rădăcinilor husserliene” ale gândirii lui E. Coșeriu.

S-a extins considerabil, în același timp, după 2002, aria de influență a operei sale. Surprinzător și îmbucurător este faptul că interesul pentru concepția coșeriană a crescut considerabil și în aria limbii engleze. Iată, în Europa (mă refer, în primul rând, la sfera în care limba engleză este limba de circulație științifică), în centrul de la Lund, un tânăr lider al mișcării lingvistice și semiotice, Jordan Zlatev, a ajuns să promoveze soluția „matricii coșeriene”, cum o numește el, i.e. a cadrului conceptual coșerian, ca alternativă viabilă la căutările celei de-a doua generații cognitiviste și ca o posibilă platformă de lansare a unei noi orientări (numită de el „a treia generație”) a lingvisticii cognitive, pe baze de principiu net consolidate. De aici, a rezultat și o dezbatere polemică, aprinsă și frumoasă, între Cristian Bota, de la Geneva, și Jordan Zlatev, de la Lund, într-un număr antologic al revistei „Intellectica”, de la Paris (număr care beneficiază și de prezența lui... Chomsky!). Să mai menționez că un cunoscut și important lingvist cum este Esa Itkonen a scris serios și pertinent despre importanța „moștenii lui Coșeriu”; iar mulți alți lingviști, din afara „taberei” tradiționale coșeriene, au intrat în această acțiune de valorizare a concepției sale. În paralel, a început seria congreselor internaționale dedicate operei lui Coșeriu: primul – la Aix-en-Provence, în 2007; al doilea – la Cluj, în 2009; al treilea – la Almería, în 2011. Iată că se constată o puternică emulație a studiilor coșeriene, deși se exprimase, cândva, temerea că dispariția autorului va determina și o subsecventă „părăsire” a operei sale. Dimpotrivă!

– Știu că este o întrebare foarte generală, dar ne-ar interesa o aproximație succintă a locului pe care îl ocupă astăzi lingvistica integrală în peisajul global al științelor limbajului.

– Nu este numai o întrebare foarte generală, ci una foarte dificilă. Este greu de spus ce loc ocupă integralismul lingvistic astăzi. Într-o lucrare pe care a prezentat-o la noi la Cluj, în seria de conferințe din ultimii ani (1998-1999), la Centrul de Studii Integraliste, Coșeriu însuși răspundea provocării noastre de a ne vorbi despre „locul lingvisticii integrale în lingvistica actuală”, prin afirmația abruptă că: „nu există niciun loc pentru lingvistica integrală”, sau că acesta nu trebuie căutat *alături de* sau *între* celelalte curente din domeniu. Lingvistica integrală nu-și propune să fie unul dintre curentele care să ducă mai departe același tip de cercetare, să studieze cam aceleași lucruri și în același mod ș.a.m.d.

În orice caz, dacă vom compara munca și progresele care se înregistrează în cunoașterea și promovarea viziunii sau concepției integraliste – pe de o

parte, cu progresele cercetării practice care se afirmă în / prin multitudinea direcțiilor din domeniu, vom observa că generativismul este în clar declin *teoretic*, dacă nu chiar într-o secătuire totală a resurselor teoretice, iar cognitivismul începe să fie dominat de mișcarea, cum spuneam mai înainte, *centrifugă*, care își caută un nou cadru de principiu tocmai prin apropierea de bazele lingvisticii integrale. Mai larg, și vorbind metaforic, am putea spune că integralismul lingvistic plutește, în momentul de față, ca o atmosferă, *deasupra* curenților particulare din lingvistică, din care, încetul cu încetul, aceste direcții încep să se hrănească, prin care încep să inspire, să-și ia propriul lor aer. Pe de altă parte, vom vedea că lingvistica integrală se regăsește și undeva *dedesubtul* fiecăreia dintre acestea, ca un sol fecund, în care ele încearcă să-și înfigă rădăcinile. Lingvistica integrală nu cred că poate aspira să devină *main trend* sau *main stream*, curent principal disciplinar. Țelul spre care poate aspira și se manifestă deja în mod legitim spiritul integralismului lingvistic este însă unul mult mai important și pe care l-a sesizat, cu pătrundere, J. M. Bernardo, încă în 1995: cel al „construcției lingvisticii” ca *un nou gen de știință, cu un obiect mult mai profund* („esențele”) și *mai cuprinzător* (incluzând cele trei mari subdomenii) și având *un obiectiv explicativ, mult mai amplu și mai relevant, în cadrul antropologiei*.

– O ultimă întrebare ar putea fi, atunci, formulată astfel: Dincolo de bariera lingvistică la care v-ați referit inițial, care credeți că sunt principalele impedimente ale impunerii pe scară mai largă și într-un ritm mai accelerat a „paradigmei” integraliste în lingvistică?

– Cred că, în parte, am anticipat răspunsul la această întrebare. Ritmul nu poate fi mai accelerat! Aici sunt de acord cu prietenul Eugen Munteanu: ritmul receptării lui Coșeriu este cel normal pentru orice mare înnoitor în știință. Să ne amintim că acest lucru s-a întâmplat, de fapt, și cu Saussure. Și genialul elvețian a putut fi receptat numai mult mai târziu, iar unii susțin, și pe bună dreptate, că proiectul de ansamblu al lui Saussure numai acum, după 100 de ani, este recuperat, întrucât s-a urmat și s-a valorificat doar o singură direcție din moștenirea sa. Printre cei care susțin, cu temei, această concepție, este și Cristian Bota, la care m-am referit înainte, și cercul de la Geneva, bineînțeles. Dificultatea cea mai mare sau „impedimentul” în calea integralismului coșerian rezidă, cum s-a anticipat, în surprinderea *proiectului global unitar*, care subîntinde diversitatea și vastitatea operei lui Coșeriu. Rămâne însă o sarcină esențială a exegezei coșeriene, aceea de a stabili un „alfabet” sau un „dicționar”, un inventar al conceptelor integraliste fundamentale, în așa fel încât să se coaguleze temeiul de principiu al reconstrucției disciplinei.

Sigur că aici se pune și problema *bazei filozofice*, și revin la ceea ce sugeram anterior: fără asimilarea unei fundamentări filozofice, așa cum a insistat mereu Coșeriu (și cum o spune, de la început, în *Istoria filozofiei limbajului*), nu se poate construi o știință „deplin justificată” a lingvisticii. În ce sens subliniază el această exigență fundamentală? Mai întâi pentru că obiectul însuși al lingvisticii nu mai este (așa cum s-a crezut de la începuturile ei, din sec. XIX, și cum nu l-a schimbat radical nici Saussure) descrierea unor fapte izolate sau a unor sisteme de / din limbi particulare. Coșeriu se exprimă foarte clar în conferințele clujene la care ne-am referit și care așteaptă să apară la Editura Academiei: „Eu am înțeles obiectul nu ca ceea ce lingvistul trebuie să descrie, ci ca ceea ce noi trebuie să explicăm, adică limbajul, esența limbajului” (am citat din memorie). Iar dacă acesta este obiectul, atunci această exigență presupune sau impune acea *schimbare radicală a perspectivei*, de care vorbea încă din 1956, în *Determinare și cadru*, ca o profundă mutație conceptuală prin care să se ia drept obiect *vorbirea*, și nu *limba* dihotomiei saussuriene. Vorbirea este dimensiunea care trebuie explicată, activitatea aceasta de vorbire care creează valorile fundamentale ale vieții umane, în unicitatea ei, în singularitatea ei, și din care, după aceea, se alimentează și știința, și arta, și filozofia, și religia. Deci această știință de bază a culturii care e lingvistica va trebui să *explice limbajul*, în geneza lui permanentă și în potențialitatea lui creatoare deplină – istorică, universală și textuală – și nu doar în funcționarea unei limbi istorice ca atare, luată la un moment dat sau în „evoluția” sa, dar abstrasă și considerată din punctul de vedere al izolării, fără variabilitate spațială, fără variabilitate socioculturală, fără variație stilistică, fără deschidere culturală. Desigur, acest mod de a înțelege lingvistica impune o mult mai dificilă perioadă de formare a cercetătorilor din domeniu: aceștia trebuie să-și asimileze și o bază filozofică și trebuie, în același timp, să cunoască în profunzime relația de esență dintre limbaj și poezie – poezie în sensul cel mai larg, de creație, de creativitate culturală, până la ipostaza maximală a creației de lumi. Or, această exigență, a unei *asemenea formații științifice*, impune, de bună seamă, un timp mai îndelungat de pregătire, un efort mult mai mare și, implicit, o eficiență productivă mai scăzută.

Impedimentele de care mă întrebați trebuie căutate, așadar, în însăși miza sau „ambiția” lingvisticii integrale. Dacă vrem să fim, în continuare, numai practicanți și cercetători empirici ai unei mici părți din câmpul fenomenelor lingvistice, fără să înțelegem care este sensul (sau „esența”) acelor fenomene și rostul muncii noastre, nu vom putea face niciodată știință în sensul „integral”, pentru că nu vom avea perspectiva ansamblului și nu vom înțelege la ce folosește ceea ce facem noi. Prin urmare, nu ne vom putea orienta cercetarea parțială înspre finalitatea care este constitutivă pentru ansamblul fenome-

nului cultural și relevantă pentru orice muncă „științifică” în acest domeniu. Despre acest lucru a vorbit cel mai bine marele savant chiar în revista care ne găzduiește generos și interviul de astăzi, în unul dintre ultimele studii pe care le-a publicat în română: *Concepția mea despre limbaj și lingvistică și receptarea ei în diferite țări din lume* („Limba Română”, 1998, nr. 2). Cred că acest lucru nu trebuie să ne descurajeze, ci dimpotrivă! Înțelegerea acestui deziderat de exigență și de altitudine în fixarea obiectivelor lingvisticii este cea care până la urmă va trebui să fie calea regală a științei limbajului: ea va trebui să fie urmată ca o justificare deplină a eforturilor investigaționale purtate de sute de ani în acest domeniu. Coșeriu este deci, cum s-a spus, lingvistul viitorului dar, poate, așa cum opina și Emma Tămâianu, că secolul XXI nu-i suficient de pregătit și nici suficient de lung pentru a putea impune și generaliza *modelul coșerian în științele limbajului și în științele culturii în general*, pentru că această știință va fi știința de bază a culturii.

– **Onorate domnule profesor Mircea Borcilă, vă mulțumesc pentru acest interviu care reperează opera coșeriană în contextul dezvoltării științei și care este și mărturia propriei dedicații pentru promovarea și dezvoltarea acesteia.**

*Și pe această cale, colegiul de redacție al revistei noastre vă transmite, cu fericita ocazie a aniversării a 70-a, cele mai frumoase gânduri de considerație și apreciere pentru spiritul modern și nonconformist în asumarea științei, în special pentru eforturile neîntrecute de valorificare și restituție creatoare a lingvisticii integrale și de promovare a coșerianismului ca specificitate culturală românească pe fundalul bogat al lingvisticii internaționale. Ne exprimăm admirația sinceră pentru pasiunea cercetării și datoria slujirii adevărului ca principale exigențe insuflăte minților tinere, pentru care **ecce magister** se repliază pe neobosita figură a Domniei Voastre de campion al modernizării gândirii științifice. Școala lingvistică de la Cluj poartă structural un nume de cea mai înaltă demnitate și constituie, grație activității dumneavoastră dedicate, modelul unei autentice citadele a cunoașterii, bazate într-o măsură rațional partajată pe tradiție și perspectivă, fapt care mărturisește despre o certă dăinuire a lucrului bine gândit și bine făcut întru creșterea noastră spirituală.*

Eugenia BOJOGA în dialog cu Vincenzo ORIOLES

„Eugeniu Coșeriu a avut o viziune europeană asupra lingvisticii”

V.O. – prof. dr., Universitatea din Udine, Italia, director al Departamentului lingvistică și filologie clasică, director al Centrului Internațional de Plurilingvism (1998-2004), decan al Facultății de Limbi și Literaturi străine (2004-2007), V. Orioles face parte din Comitetul directiv al Societății italiene de lingvistică, membru al Grupului de studiu al minorităților lingvistice din cadrul Ministerului Instrucției Publice. Printre volumele publicate: *Le minoranze linguistiche. Profili sociolinguistici e quadro dei documenti di tutela* (Roma, 2003), *I russismi nella lingua italiana. Con particolare riguardo ai sovietismi* (Roma, 2006), *Percorsi di parole* (Roma, 2006). Editor al volumului *Studi in memoria di Eugenio Coseriu* (2004).

– Dle profesor Orioles, întâi de toate, vă mulțumesc că ați acceptat să participați la școala noastră de vară. Ați avut bunăvoința să veniți la Cluj la sfârșit de iunie, pe o căldură toridă, ca să le vorbiți unor tineri – inteligenți și receptivi, cum au fost bursierii noștri – despre teoria lui Eugeniu Coșeriu.

– Nu este cazul să-mi mulțumiți. Dimpotrivă, eu ar trebui să vă fiu recunoscător că m-ați invitat. Consider că este de datoria fiecărui lingvist, cunoscător al teoriei lui Eugeniu Coșeriu, să împărtășească din ceea ce a acumulat și celor mai tineri, care vor să se familiarizeze cu o viziune de ansamblu asupra limbajului. De altfel, în domeniul nostru aceasta este cea mai bună investiție.

În ce privește școala de vară, pentru mine este o onoare să particip și vă felicit pentru ideea de a o organiza aici, la Cluj, unde s-a ținut acum trei ani, la cel mai înalt nivel, și cel de-al II-lea Congres Internațional „E. Coșeriu”. Am plecat atunci cu impresii foarte bune – era prima mea vizită în România – și iată că acum am revenit. Dovadă că am colaborat foarte bine.

– Cât privește congresul „E. Coșeriu”, la care și dvs. ați rostit o conferință în plen, acesta a avut într-adevăr ecouri importante. Atunci, încă fiind la Cluj, ne-ați comunicat dorința de a organiza următorul congres la Udine.

Totuși, din diverse motive, al III-lea congres a avut loc în Spania, la Universitatea din Almería, în oct. 2011, grație strădaniei prof. Jesús Martínez del Castillo. În schimb, următorul congres, al IV-lea, se va desfășura la Universitatea din Udine. Care au fost motivele ce v-au determinat să luați o astfel de decizie în condițiile actuale de criză economică?

– Motivele sunt multiple. În primul rând, anvergura științifică a lui Eugeniu Coșeriu, contribuția sa inestimabilă la dezvoltarea gândirii lingvistice pe plan internațional. În al doilea rând, faptul că s-a format în Italia, a studiat în trei mari centre universitare – Roma, Padova și Milano. În al treilea rând, E. Coșeriu, deși nu a fost maestrul meu direct, el a reprezentat un punct de referință majoră pentru mine, fiind prin excelență un model de savant umanist. Nu în ultimul rând, cred că după Franța, România și Spania acum este rândul Italiei să-și manifeste gratitudinea față de personalitatea covârșitoare și opera impunătoare a lui E. Coșeriu și să continue tradiția, instituită în 2007 la Aix-en-Provence, de a organiza o dată la doi ani un congres internațional în memoria sa.

– Dvs. ați colaborat cu prof. E. Coșeriu de-a lungul timpului, mai ales în cadrul Centrului Internațional de Plurilingvism afiliat Universității din Udine. Cum a fost această colaborare?

– Într-adevăr, ca membru, apoi ca director al Centrului de Plurilingvism, am beneficiat de o colaborare îndelungată cu E. Coșeriu. Punctul maxim al relației noastre o constituie perioada 1994-1996, când Domnia Sa a deținut funcția de membru al Comitetului științific al Centrului de Plurilingvism.

Seriozitatea cu care am colaborat a fost de-a dreptul admirabilă. Pentru fiecare proiect de cercetare din cadrul centrului E. Coșeriu venea cu cele mai pertinente propuneri și cu cele mai interesante sugestii. Iar vizitele sale de lucru la Udine au reprezentat, pentru noi, tot atâtea ocazii de îmbogățire nu doar științifică, ci și culturală. Îmi amintesc că o dată a ținut o conferință pe tema *Il cambiamento linguistico non esiste*¹, care a durat trei ore fără pauză. Noi însă eram atât de copleșiți de forța profesorului, de energia sa inepuizabilă și de tema într-adevăr captivantă, încât nu ne-am dat seama când a trecut timpul. Colegii mei nu erau în stare să se ridice de la locurile lor, nici nu remarcasem că se făcuse demult ora prânzului...

De fapt, cel care m-a introdus în universul conceptual al teoriei lui Eugeniu Coșeriu a fost Roberto Gusmani, maestrul meu direct, care a participat la *Logos semantikos* – primul omagiu adus lui E. Coșeriu de către comunita-

tea științifică internațională la vârsta de 60 de ani –, dedicându-i contribuția sa *La sintematica*. Or, prof. R. Gusmani mi-a transmis și mie pasiunea pentru dimensiunea varietății lingvistice, abordată temeinic de E. Coșeriu. Îmi amintesc că, în *Saggi sull'interferenza linguistica* (II vol., 1986), el îl citează foarte des pe E. Coșeriu, ceea ce înseamnă că fundamentele sale teoretice și metodologice erau sută la sută coșeriene.

Revenind la colaborarea cu Centrul de Plurilingvism, chiar și după expirarea mandatului oficial, E. Coșeriu a continuat să mențină o relație de prietenie cu noi, astfel încât în ajunul morții sale își exprimase acordul de a deveni colaborator științific onorific.

– Acum îmi explic mai bine de ce anume dvs. ați editat primul volum omagial în memoria lui Coșeriu, imediat după trecerea sa la cele veșnice.

– În realitate, am început cu un colocviu, probabil că primul colocviu în memoria sa, pe care l-am organizat la Udine între 11 și 14 septembrie 2002, împreună cu regretata românistă Teresa Ferro, pe atunci colega mea de facultate. Or, acest colocviu era dedicat limbii și culturii române în context romanic: *Romania e Románia: lingua e cultura romena di fronte all'Occidente*.

– O parafrazare a titlului unui volum al lui E. Coșeriu – *Limba română în fața Occidentului* – tradus și în română (Cluj, Editura Dacia, 1994).

– Și o dovadă în plus a interesului său permanent pentru română, limba sa maternă, alături de italiană, firește. Prin urmare, întrucât colocviul nostru avea ca axă principală limba și cultura română, trebuia să-l aibă ca invitat de onoare pe prof. Coșeriu. Cu câteva luni înainte Domnia Sa acceptase propunerea organizatorilor de a deschide lucrările colocviului cu o conferință în plen, deși era deja grav bolnav. Din păcate, s-a stins din viață cu trei zile până la inaugurarea colocviului, ceea ce ne-a bulversat pe toți.

De aceea, pe parcursul colocviului personalitatea lui E. Coșeriu a fost evocată în repetate rânduri, atât pentru contribuția sa fundamentală în domeniul lingvisticii generale și al romanisticii, cât și pentru interesul său permanent acordat limbii române în context romanic.

De altfel, unii dintre participanți veniseră din România. Mă refer la Alexandru Niculescu, Marius Sala, Sanda Râpeanu, Ileana Oancea, Rodica Zafiu ș.a. Or, atunci am depus mărturie cu toții despre perenitatea operei lui Eugeniu Coșeriu. Dat fiind că la colocviu au participat mai mulți universitari nu doar din Italia și România, ci și din Germania, Austria, Belgia etc., am decis să public un volum omagial în memoria maestrului nostru comun.

– Este vorba de *Studi in memoria di Eugenio Coseriu. A cura di Vincenzo Orioles „Plurilinguismo”. Contatti di lingue e culture (Udine, 2003, 435 p.)*, care constituie primul volum *In memoriam Eugenio Coseriu*².

– Într-adevăr, *Studi in memoria di Eugenio Coseriu* adună la un loc textele unor lingviști din Italia, Spania, Austria, Slovenia și România, care au vrut să-l omagieze în acest fel pe unul dintre cei mai mari lingviști ai lumii. Or, interesul lor pentru concepția lui E. Coșeriu arată tocmai importanța universală a lingvisticii integrale.

– **Dvs. afirmați în introducere că mesajul științific al lui E. Coșeriu a avut un mare ecou în lingvistica internațională: „Chiar acolo unde nu a făcut școală în sensul academic al termenului, savantul a impus o direcție și un anumit nivel al travaliului științific, ceea ce demonstrează o viziune europeană asupra lingvisticii, aflată sub primatul istoriei și departe de orice abstractizări geometrice”.**

– Eugeniu Coșeriu aparține generației de mari maștri ai științei limbajului. Contribuția sa la progresul teoriei lingvistice este recunoscută pe plan mondial. Amploarea intereselor sale științifice, profunzimea analizelor sale justifică pe deplin o reflecție profundă și continuă asupra studiilor lui Coșeriu.

Așa cum știm, el are meritul de a fi depășit dihotomia susținută de F. de Saussure între structură și istorie (aporia nu există, afirmă Coșeriu: antinomia *sincronie / diacronie* „nu aparține planului obiectului, ci planului de cercetare”), recuperând astfel *schimbarea lingvistică*, adică dezvoltarea limbilor ca obiect credibil de cercetare.

Maestrul de la Tübingen a știut să meargă mult mai departe, dincolo de concepțiile reductive ale unei lingvistici desprinse de uz („limba funcționează și există în mod concret în *vorbire*”), deschizând astfel calea spre varietatea internă a sistemelor lingvistice în articularea lor diversă, inclusiv spre dimensiunea strict textuală în celebra sa trihotomie a planurilor limbajului.

Aș spune că Eugeniu Coșeriu s-a situat la răscruce între structuralism, lingvistica istorică și variabilitatea limbajului, explorând până în profunzime noi frontiere de cercetare, ducând studiul limbajului până la ultimele sale limite. În felul acesta, el a urmărit obiectivul elaborării unei lingvistici cu ade-vărat *integrale*.

Or, o articulare atât de extinsă de interese și o viziune a ansamblului atât de pregnantă ar fi fost suficiente ele singure să explice aprecierea și respectul de care se bucura. Trebuie însă să ținem cont și de personalitatea sa culturală,

de *forța sa intelectuală*, despre care vorbește Tullio De Mauro, de capacitatea sa permanentă de a crea, oriunde s-ar fi stabilit – în Italia sau în Uruguay, în Spania sau în Germania, fără să uite vreodată România sa natală – noi trasee de cercetare, formând discipoli și transmițându-le pasiunea sa pentru lingvistică.

Figură polarizantă care se ridică deasupra oricărei apartenențe etnice, E. Coșeriu a fost luat ca punct de referință de către mulți cercetători de diferite naționalități. Prin urmare, nu e deloc întâmplător faptul că volumul nostru omagial întrunește contribuțiile unor lingviști italieni, români, spanioli, austrieci, sloveni, fiecare dintre aceștia recunoscându-se chiar și într-un singur fragment al teoriei maestrului. Cu toții confirmăm, prin propriile texte, apartenența noastră la această familie de discipoli coșerieni.

– Printre colaboratorii la acest volum se numără și prof. Giancarlo Bolognesi, un vechi prieten al lui Coșeriu, care în contribuția sa se referă la un aspect aproape inedit: Eugenio Coseriu e il „Sodalizio Glottologico Milanese”.

– Într-adevăr, Giancarlo Bolognesi evocă crâmpete din prietenia sa cu Eugeniu Coșeriu, dar și o secvență importantă din perioada italiană, activitatea din cadrul Societății de Lingvistică de la Milano.

Se știe că E. Coșeriu, după absolvirea studiilor la Universitatea din Roma, unde își luase și doctoratul în filologie, merge la Milano ca profesor de limba română la universitate. Date fiind vremurile grele de atunci, începe să colaboreze la enciclopedia *Hoepli*. Pentru a-și câștiga existența, se angajează și ca jurnalist la cotidianul „Corriere Lombardo”, înființat imediat după război. Câtă energie trebuie să fi avut dacă în paralel s-a înscris și la Facultatea de Filozofie a Universității din Milano! Știm că în câțiva ani va absolvi cu succes și această facultate și își va lua al doilea doctorat în filozofie.

– Cât privește colaborarea la „Corriere Lombardo”, G. Bolognesi consideră că ar fi interesant să se vadă în ce măsură E. Coșeriu, prin articolele sale, a contribuit la formarea unui nou tip de limbaj publicistic din acea perioadă³.

– Într-adevăr, G. Bolognesi era ferm convins că E. Coșeriu a contribuit la formarea stilului publicistic din acea epocă, mai ales că la „Corriere Lombardo” mai colaborau alți doi lingviști, notorii astăzi: Ed. Sogno și G. Bonfante. Or, specialiștii care s-au ocupat de istoria limbii italiene din anii '40-'50 ai secolului trecut susțin că acest cotidian a fost inovator în ce privește limba italiană literară, propulsând un stil dezinvolt, plin de neologisme și destul de apropiat de italiana vorbită.

– **Anii petrecuți în Italia constituie o epocă prodigioasă din biografia lui Coșeriu, o epocă de formare, dar și de afirmare în același timp.**

– Sunt într-un tot de acord! G. Bolognesi, discipol direct al lui V. Pisani, l-a cunoscut pe Eugeniu Coșeriu în 1946, primele lor întâlniri având loc la Institutul de Lingvistică al Universității din Milano, apoi la ședințele Societății de Lingvistică. Tot de la el aflăm că E. Coșeriu era printre cei mai activi membri ai societății. Dacă vă amintiți, în textul lui Bolognesi avem consemnată această activitate pas cu pas, aproape ca într-un proces-verbal. De fapt, pentru a-și pregăti textul, autorul chiar a mers la bibliotecă și s-a documentat la modul cel mai serios. În plus, a găsit procesele-verbale ale ședințelor Societății de Lingvistică și le-a cercetat amănunțit. Din reconstituirea pe care o face, aflăm că deja la prima ședință, după inaugurare, Coșeriu a vorbit *Despre etimologia cuvântului sârbo-croat bugarștina*, cântec epic în versuri lungi, contestând cu argumente solide ipotezele propuse anterior.

– **Pe de altă parte, e interesant să vedem cât din această prodigioasă activitate are tangențe cu limba și cultura română.**

– Se pare că la ședințele din 1948 Coșeriu a prezentat două comunicări în acest sens: „*Fonemul implicit în română și Limba lui Ion Barbu (cu unele considerații referitoare la limbile învățate)*”. Iar în 1949 se va ocupa de tema *Limbă și regim în România*.

Cert este că și după plecarea sa din Italia, Coșeriu a continuat să colaboreze cu Societatea de Lingvistică din Milano, care îl invita de fiecare dată când organiza vreo manifestare științifică. Bunăoară, la congresul prilejuit de cea de-a 50-a aniversare a societății (8-10 octombrie 1998), lui Coșeriu i s-a încredințat să prezinte conferința în plen „Lingvistica europeană după F. de Saussure”, care a avut un mare succes.

– **Revenind la volumul omagial, în contribuția dvs. – *Aspetti del metalinguaggio di Eugenio Coseriu: fortuna e recepimento nel panorama linguistico italiano*, scrisă împreună cu Raffaella Bombi, – vă referiți la impactul pe care l-a avut sistemul conceptual al lingvisticii integrale în Italia, în special în dicționarele de lingvistică.**

– Să spunem din capul locului că modelul clasic curent al varietății lingvistice în practica științifică europeană i se datorează lui Eugeniu Coșeriu, care, în cadrul concepției sale despre limbaj, a elaborat o „taxonomie” formată dintr-un număr mare de concepte ce își păstrează în continuare valoarea euristică, alcătuind, totodată, un microsistem bine structurat și coerent. Este vorba, în

primul rând, de parametrii esențiali ai varietății – *diatopie / sintopie, diastratie / sinstratie, diafazie / sinfazie* –, dar și de distincții precum *limbă istorică / limbă funcțională, arhitectura / structura limbii* etc.

În general, referințe la teoria și conceptele coșeriene se găsesc nu doar în dicționarele de lingvistică, cum ar fi *Dizionario di linguistica* (Roma, Cardona, 1988), *Dizionario di linguistica e di filologia, metrica, retorica* (Torino, Beccaria, 1994), *Breve dizionario di linguistica* (Roma, Casadei, 2001) ș. a., ci și în cele explicative, precum *Grande Dizionario Italiano dell'uso* al lui T. De Mauro (Torino, 1999), care glosează termenii *diatopic / diatopie, diastratic / diastratie, diafazic / diafazie* ș.a.

– Concluzia dvs. este că, deși conceptele care au avut cea mai mare rezonanță sunt cele referitoare la dimensiunile varietății, ele devenind indispensabile pentru orice cercetător, în lingvistica italiană se cunosc toate distincțiile metodologice stabilite de E. Coșeriu.

– Într-adevăr așa este. Teoria lui E. Coșeriu este foarte bine cunoscută printre romaniștii italieni și printre profesorii de lingvistică, în general, grație traducerilor din opera sa în italiană. *Teoria del linguaggio e linguistica generale* a apărut la Bari în 1971, iar în 1973 s-au publicat celebrele *Lezioni di linguistica generale* (Torino, Boringhieri, 1973), după care s-a făcut ediția spaniolă, considerată astăzi a fi ediția de referință. Au urmat apoi *Sincronia, diacronia e storia. Il problema del cambio linguistico* (Torino, Boringhieri, 1981) și *Linguistica del testo. Introduzione a una ermeneutica del senso* (prima ediție în 1997), în excelenta traducere a dnei Donatella Di Cesare, discipolă directă a lui E. Coșeriu. Iar ultimele volume publicate în italiană sunt *Il linguaggio e l'uomo attuale. Saggi di filosofia del linguaggio* (Prefazione di Tullio de Mauro, a cura di Cr. Bota e M. Schiavi, 2007) și *Storia della filosofia del linguaggio* (a cura di Donatella Di Cesare, Carocci, Roma, 2010).

– Oricum, în italiană existau mai multe volume decât în limba română. Revenind la volumul editat de dvs., vreau să spun că se deosebește de celelalte omagii aduse lui Eugeniu Coșeriu în străinătate prin numărul mare al participanților și, în consecință, prin tematica extrem de vastă pe care o abordează, fiind, totodată, cea mai substanțială dedicație în acest sens.

– La elaborarea volumului au colaborat, cu texte omagiale, așa cum spuneam, specialiști de primă mână din mai multe țări europene. Cu toate acestea, lingvistica italiană este cel mai bine reprezentată, atât ca număr de colaboratori, cât și ca amploare a tematicii abordate. Mă refer la Maria Patrizia Bologna

(„Au delà de l'arbitraire du signe”: iconicità e metafora nell'architettura della lingua), la Emilia Calaresu (*Le „violazioni” della norma. Percorsi aperti dalle riflessioni teoriche di Eugenio Coseriu*), Teresa Ferro (*Eugenio Coseriu e la complessa vicenda di un testo romeno del secondo Settecento*), Fabiana Fusco (*E. Coseriu e l'interferenza negativa: spunti per una riflessione*), Celestina Milani (*Lingua di emigrati italiani in ambiente anglofono: il caso del Nordamerica*), Addolorata Landi (*Sul modello interpretativo coseriano. „Explication de texte”*), Moreno Morani (*Sensum de sensu, verbum et verbo. Riflessioni su teoria e storia della traduzione in margine a uno scritto di Eugenio Coseriu*), Luciano Giannelli (*Lessematica e etnolinguistica*), Federico Vicario (*Tra caldo e freddo. Sui gradi di un'antonimia*), Umberto Rapallo (*Il dilemma della diacronia e i ritmi del tempo storico*), Carlo Consani (*Commutazione e mescolanza di codice in testi greci della Sicilia tardo-antica e protobizantina*), Roberto Gusmani (*Graziadio Isaia Ascoli: impegno civile e questione linguistica nell'Italia unita*), Daniele Maggi (*Solecismi metrici e costanza ritmica: versi ipometri e ipermetri in due poemetti in camerinese di Quinto de Martella (1912-1984)*), Marco Mancini (*Latina antiquissima II: ancora sull'epigrafe del Garigliano*), Giovanna Massariello Merzagora (*Repertorio linguistico, regionalità e traduzione*).

Dintre lingviștii spanioli prezenți în acest volum omagial, îi menționez pe Benjamin García Hernández (*La semantica de Eugenio Coseriu: significación y designación*), Rosario González Pérez (*Variaciones en el análisis estructural del léxico: límites y aplicabilidad*), Jairo Javier García Sánchez (*Tomo y me voy. Entre el influjo bíblico y la gramaticalización obvia*) și José Polo (*En torno a la obra de Eugenio Coseriu. Cabos sueltos retrospectivos [1979-2002]*).

În ce privește lingvistica românească, aceasta a fost reprezentată de Ileana Oancea (*Un uomo universale: Eugenio Coseriu*) și Marius Sala (*Ricordo di Eugenio Coseriu*).

– Dl academician Marius Sala evocă momentul istoric în care l-a cunoscut pe E. Coșeriu prin intermediul studiului *La geografía lingüística*, pe care Al. Rosetti îl adusese în 1957 de la Congresul Internațional de Lingvistică de la Oslo, unde îl întâlnește pe E. Coșeriu. Cei trei mari lingviști români care participaseră la congres – Al. Rosetti, I. Iordan și Al. Graur – se întorseseră entuziasmați de acel tânăr de numai 36 de ani, care, potrivit lui Iordan, „e mare, știe multe lucruri și le știe bine”.

– Într-adevăr, dl Marius Sala se referă pe larg la acest moment istoric. Revenind la volum, dvs. abordați tema *La théorie d'Eugenio Coseriu et la linguistique soviétique*. Iar ultimele două contribuții sunt cele semnate de Michele Metzeltin de la Universitatea din Viena, *Il romeno tra le lingue romanze: uno*

studio di tipologia dinamica, și Mitja Skubic, de la Universitatea din Ljubliana, *Otro dia – a doua zi*.

– Se poate vorbi despre un *model Coșeriu* – uman, intelectual, profesional – în cadrul comunității științifice de astăzi? Care ar fi trăsăturile esențiale ale acestui model?

– Comunitatea științifică a lingviștilor poate și trebuie să păstreze figura lui Eugeniu Coșeriu ca pe un model din mai multe considerente. În primul rând, pentru bogăția și multitudinea intereselor sale: e dificil să găsești un domeniu sau subdomeniu de cercetare care să nu fi fost explorat de E. Coșeriu.

În al doilea rând, E. Coșeriu trebuie apreciat pentru faptul că a știut să recompună unitatea lingvisticii prin intermediul unei revizuirii rafinate a celor două dihotomii saussuriene (mai bine zis, ale vulgatei saussuriene) care riscau să conducă la rupturi și exasperare. Este vorba, așa cum spuneam, de depășirea antinomiei în care *sincronia* era opusă *diacroniei* (distincția nu aparține planului obiectului, ci planului cercetării, precizează Coșeriu) și, pe de altă parte, de antinomia *langue vs parole*, care, în viziunea lui Coșeriu, nu cuprinde realitatea complexă a limbajului, necesitând un construct suplimentar cu bătaie lungă și cu mare forță explicativă, cum e cel de *normă*.

În plus, din unghiul teoretic din care analizăm plurilingvismul, categorizarea variabilității interne a sistemelor în funcție de astfel de parametri, cum ar fi *diatopia*, *diastatia* și *diafasia*, precum și postularea conexă a polarității terminologice *arhitectură vs. structură*, *limbă istorică vs. limbă funcțională* constituie achiziții devenite deja clasice, adică un bun comun al lingvisticii europene și internaționale care ne permit nouă, cercetătorilor, să corelăm matricea sincronică și descriptivă cu reflecții atente asupra uzului lingvistic.

– În calitate de director al Centrului Internațional de Plurilingvism, vă rog să prezentați activitatea dvs. pentru cititorii revistei „Limba Română”.

– *Centro Internazionale sul Plurilinguismo*, unic în Italia, a fost inaugurat la Universitatea din Udine la 1 ianuarie 1993, primul său director fiind regretatul Roberto Gusmani, maestrul meu și un foarte bun cunoscător al teoriei lui E. Coșeriu.

Creat după modelul renumitului *Centre International de Recherche sur le Bilinguisme* al Universității Laval din Québec, fondat în 1967, care a fost transformat apoi în *Centre interdisciplinaire de recherches sur les activites langagières*, centrul nostru a fost constituit la Udine în virtutea poziției sale geografice:

orașul nostru se află la confluența mai multor arii culturale și lingvistice – cu Austria, cu țările din Europa Centrală și cu Balcanii și, în același timp, cuprinde aria lingvistică Friuli – Venezia – Giulia, extrem de complexă.

În ce privește plurilingvismul, acesta reprezintă astăzi mai curând o normă decât o excepție în majoritatea comunităților lingvistice. În plus, în contextul actual al componenței multietnice și multiculturale a țărilor din Uniunea Europeană, dimensiunea varietății a dobândit o importanță majoră. Or, această dimensiune este intrinsecă tuturor sistemelor lingvistice. Coabitarea mai multor limbi atât funcționale, cât și istorice (în terminologia lui E. Coseriu), modalitățile lor de interacțiune, natura fenomenelor și a categoriilor în care ele pot fi clasificate, regulile ce ghidează uzajul alternativ al codurilor, implicațiile sociale și formative ale plurilingvismului reprezintă, în linii mari, tematica de cercetare a centrului nostru.

– Dle profesor, vă mulțumesc pentru amabilitatea de a purta acest dialog!

- Note** ■
- ¹ E. Coseriu, *Il cambiamento linguistico non esiste*, text publicat în „Linguistica nuova ed antica”. Rivista annuale di Linguistica Classica Medioevale e Moderna 1, 1983, preluat apoi în J. Lüdtke, J. Albrecht, H. Thun (ed.), *Energie und Ergon. Sprachliche Variation – Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio*, Tübingen, Narr, 1988, vol. I.
- ² A se vedea recenzie noastră la acest volum: E. Bojoga, *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*. A cura di Vincenzo Orioles, „Plurilinguismo”. Contatti di lingue e culture. Udine, 2003, 435 p., în „Dacoromania”, 2004-2005, p. 339-350.
- ³ G. Bolognesi, *Eugenio Coseriu e il „Sodalizio Glottologico Milanese”. Il noviziato scientifico*, in *Studi in memoria di Eugenio Coseriu*. A cura di Vincenzo Orioles, „Plurilinguismo”. Contatti di lingue e culture. Udine, 2003, p. 44-46.

Viorica-Ela CARAMAN în dialog
cu Eugenia BOJOGA

Lingvistica lui Eugeniu Coșeriu – un mobil continuu al formării intelectuale

– **Stimată doamnă profesoară Eugenia Bojoga, interviul nostru este prilejuit de inaugurarea Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale” de la Cluj din acest an, al cărei inițiator și director sunteți. Preocuparea dumneavoastră pentru valorificarea operei coșeriene este impulsionată de responsabilitatea *sui-generis* a unei legături de rudenie cu marele savant sau provocarea intelectuală în acest sens se manifestă oarecum independent de sensibilitatea sanguină?**

– Cu certitudine, provocarea intelectuală a fost cea care m-a determinat să renunț, în 1993, la preocupările mele legate de istoria literară și să mă orientez spre lingvistică. Am simțit atunci un fel de necesitate lăuntrică de a face acest pas decisiv. Ca și când lingvistica ar fi dobândit dintr-odată pentru mine un sens profund. Nu mă gândeam la dificultățile unei noi specializări, la efortul intelectual care mă aștepta. Am avut clară în minte doar conștiința faptului că trebuie să fac acest lucru. Mi se părea și un domeniu mult mai incitant, dacă vrei, decât literatura. Eugeniu Coșeriu însă nu m-a influențat direct, adică nu mi-a spus să abandonez doctoratul în literatură și să încep să mă ocup de lingvistică. De altfel, și cu discipolii săi direcți a procedat la fel, niciodată nu le-a impus nimic, i-a lăsat pe ei înșiși să decidă.

E adevărat însă că în 1992 îmi adusese din Germania vreo 20 de cărți din opera sa, iar pe unele

îmi scrisese câte o dedicație. Or, una din aceste dedicații, de pe volumul *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart*¹, sună astfel: „Nicht vergessen! Der Name Eugenia verpflichtet!”, ceea ce în traducere ar însemna: „Să nu uiți! Ai obligație față de numele Eugenia!”. Firește, un îndemn implicit la a-mi valorifica potențialul intelectual, așa cum făcuse el însuși, dat fiind faptul că numele îmi este dat tocmai în onoarea sa.

În acest sens, provocarea intelectuală, văzută ca o energie a începutului, ca o stare impetuoasă, a fost cea care mi-a suscit curiozitatea și interesul pentru lingvistică. „Sensibilitatea sanguină”, cum ziceți dvs., mi-a fost un sprijin continuu în momentele grele ale urcușului pe treptele acestei inițieri. Altfel spus, sensibilitatea sanguină mi-a oferit stabilitate și continuitate pe această cale inefabilă a cunoașterii, determinându-mă apoi să mă implic în promovarea și traducerea operei coșeriene.

Or, pe această cale a asimilării lingvisticii integrale, am avut din capul locului un mare noroc. În primăvara anului 1993 am ajuns la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, unde se configurase deja, grație dlui prof. Mircea Borcilă, un cerc de lingvistică integrală, format din studenți, masteranzi și doctoranzi, pasionați cu toții de știința limbajului și buni cunoscători ai teoriei lui E. Coșeriu.

Cât privește implicarea propriu-zisă, am început cu prima carte – *Introducere în lingvistică* – pe care am tradus-o din spaniolă, împreună cu Elena Ardeleanu, în 1994, crezând că va fi o surpriză pentru E. Coșeriu. Reacția a fost însă una critică: de ce am început cu acest volum elementar, pe care îl scrisese în primii ani de activitate didactică, când era profesor la Universitatea din Montevideo? I-am răspuns atunci că este cartea cea mai indicată pentru studenții din anul I de la universitățile noastre, deoarece le oferă o orientare de principiu în problematica mult mai complexă a disciplinelor lingvistice. Fără acest manual introductiv, studenții nu ar putea înțelege *Lecțiile de lingvistică generală*, de exemplu, sau *Sincronie, diacronie și istorie*. În acest sens, dl M. Borcilă scrie în *Cuvânt-înainte* că volumul reprezintă una dintre cele mai bune introduceri de care dispune disciplina lingvistică pe plan internațional, constituind totodată și „punctul de plecare – istoric și logic, cel mai avantajos – spre zărilor conceptuale pe care se va configura, apoi, cea mai cuprinzătoare și mai temeinică doctrină teoretică în lingvistica timpurilor noastre”².

Cert este că lectura acestei cărțului de 143 de pagini a fost pentru mine o revelație: am înțeles atunci cât de interesantă poate fi lingvistica. Mi-am dat seama totodată că este vorba de un alt mod de a face lingvistică, de un alt fel de a interpreta logosul uman și de a explica cum funcționează limbile particulare ca forme istorice ale limbajului. După aceea am tradus *Lecții de lingvistică generală*, volumul complementar celui dintâi și alte studii.

– Ce ați remarcat nou în concepția lui Coșeriu atunci, la început?

– Pentru mine totul era de o nouitate absolută. Ca și discipolii lui Coșeriu, cu care am purtat apoi ample dialoguri, pot spune și eu că am constatat, în primul rând, limpezimea și claritatea expunerii. În studiile lui Coșeriu nu avem de-a face cu un stil alambicat care să-ți dea bătaie de cap atunci când îl citești, cum se întâmplă în cazul atâtor lingviști, ci totul este expus în mod limpede, aproape pe înțelesul tuturor.

În al doilea rând, am remarcat profunzimea gândirii lui Coșeriu, fundamentele sale filozofice. Dar dincolo de aceasta, Eugeniu Coșeriu a știut să se exprime fără artificii de prisos, cu o responsabilitate aparte pentru fiecare cuvânt, pentru fiecare frază scrisă. Limbajul tehnic coșerian este accesibil oricărei persoane culte, iar stilul său este antrenant și interesant. Iată un exemplu sugestiv din *Creația metaforică în limbaj*: „Cuvintele se schimbă continuu, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată același; am spune mai curând că un cuvânt, considerat în două momente succesive ale continuității folosirii sale, nu este «ni tout à fait un autre, ni tout à fait le même». În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja și ceva care n-a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociații. Această schimbare continuă, această năzuință neîntreruptă de creație și de re-creație, în care, ca pe niște pânze ondulate cu mii de nuanțe sau ca pe suprafața scânteietoare a mării în bătaia soarelui, în nici un moment nu se poate fixa un *sistem static concret*, deoarece în fiecare moment sistemul se frânge pentru a se reconstitui și pentru a se frânge din nou în momentele imediat succesive – această schimbare continuă este tocmai ceea ce numim realitatea vie a limbajului”³.

De altfel, dna prof. Ana Agud de la Universitatea din Salamanca îmi spunea în cadrul Primului Colocviu „E. Coșeriu”, organizat în aprilie 1992 la Universitatea din Iași, că, asumându-ți teoria lui Eugeniu Coșeriu, poți lucra în cele mai diverse domenii și cu cele mai diferite „obiecte” și niciodată nu vei fi obligat să recurgi la o singură metodă care ar putea să-ți restrângă perspectiva. I-am dat dreptate, deoarece pe parcurs aveam să mă conving și eu că ceea ce oferă lingvistica integrală este o mare libertate metodologică, alături de o concepție temeinică și inovatoare asupra limbajului, cu o serie de distincții riguroase indispensabile. În interviul pe care l-am realizat ulterior⁴, doamna Ana Agud afirma că Eugeniu Coșeriu a introdus multă imaginație în teoria lingvistică, fiind capabil să vadă în același timp mai multe planuri ale limbajului și să integreze în concepția sa mai multe perspective decât alți lingviști. Or, acest lucru le-a lărgit orizontul și discipolilor săi direcți, precum și nouă, discipolilor săi indirecti.

Revenind la începuturi, am fost impresionată, de asemenea, de cunoașterea profundă a mai multor limbi, foarte diferite între ele. E. Coșeriu, încă fiind la liceu, și-a format propria sa metodă de a studia o limbă: în câteva săptămâni era în stare să parcurgă și să asimileze un manual de gramatică, apoi începea să-și consolideze cunoștințele citind literatură în limba respectivă. Mi-am dat seama mai târziu – când am avut marea șansă de a locui în casa sa de la Kirchentellinsfurt, lângă Tübingen – că avea o mare pasiune pentru lectură, dar și o memorie ieșită din comun: era capabil să rețină absolut tot ce citea / vedea o singură dată. Nu în ultimul rând, m-a impresionat relația cu discipolii săi în care vedea parteneri de dialog și copărtași la edificarea lingvisticii integrale.

– Veniți din Basarabia, ați făcut studii la Chișinău, ați adoptat apoi cosmopolitismul clujean ca trambulină pentru deschiderea europeană. Vă rog să rezumați acest traseu pe filiera motivației coșeriene.

– Aș putea aproxima acest traseu parafrazându-l pe Albert Einstein, conform căruia lucrul cel mai frumos pe care îl putem trăi este misterul sau tainicul. Acesta este simțământul ce stă la baza artei autentice, dar și a științei adevărate. Cine nu-l cunoaște, cine nu se mai poate minuna, acela are ochii închiși și sufletul mort, afirmă celebrul fizician. Or, cunoașterea a ceva de nepătruns la prima vedere, cunoașterea manifestărilor celei mai adânci rațiuni și a celei mai luminoase frumuseți, ce ne sunt accesibile aparent în formele lor exterioare, această cunoaștere și acest simțământ constituie misterul etern al vieții și misterul etern al limbajului, ca factor primordial al ființei umane.

Când s-au produs evenimentele din vara anului 1991 – destrămarea Uniunii Sovietice și declararea independenței Republicii Moldova – și Eugeniu Coșeriu a venit la Chișinău, după 51 de ani de absență, eram aspirantă la Academia de Științe a Moldovei, la Institutul de Limbă și Literatură. Făceam doctoratul în istoria literaturii române, perioada pașoptistă. Atunci mi-a venit ideea să mă reprofilez pe lingvistică, mai ales că în martie 1992, când lui E. Coșeriu i-a fost acordat titlul de doctor honoris causa al universității din Cluj-Napoca, am avut marele noroc să-l cunosc pe prof. Mircea Borcilă. Spunându-i că aș vrea să fac lingvistică, dl Borcilă m-a încurajat cu multă căldură, așa cum știe să o facă cu toți cei care îi stau în preajmă, și în felul acesta am ajuns la Cluj. Îmi amintesc foarte bine că nu-i mărturisisem nici măcar unchiului meu, doar mătușii Iulia Coșeriu de la București, care însă m-a avertizat că îmi va fi foarte greu să încep o specializare în lingvistică. Totuși, atunci când E. Coșeriu a aflat despre această decizie a mea – venise în România –, a zâmbit enigmatic, iar ochii săi aveau o strălucire aparte. Ca și când „cotitura lingvistică” din biografia mea ar fi ținut de ordinea firească a lucrurilor.

La Universitatea din Cluj am început să merg la cursurile și seminariile de *Introducere în lingvistică, Istoria filozofiei limbajului, Semiotică, Lingvistica tex-*

tului etc. Era o lume total nouă, pe care o descopeream pas cu pas și care mă fascina tot mai mult. Am susținut apoi teza de doctorat, sub îndrumarea prof. M. Borcilă (în mai 1999), la care a asistat și prof. E. Coșeriu, fără să intervină deloc. Cel care a vorbit în contextul respectiv a fost Adrian Marino. În ajunul susținerii îi mărturisisea lui Coșeriu că el, de regulă, nu trece pragul Facultății de Litere a Universității din Cluj, dar că de data asta va face o excepție. De altfel, de fiecare dată când venea la Cluj, E. Coșeriu se întâlnea cu Adrian Marino, fie că îl vizita la el acasă, fie că lua masa împreună la Casa Universitarilor. Fiindcă am asistat și eu la aceste întâlniri „între prieteni”, îmi amintesc că dl Marino l-a întrebat odată: „Eugen, ce zici, se mai simte accentul meu moldovenesc?”. Nu bănuiam că celebrul critic literar era frământat de complexe...

În ce privește procesul didactic, am început să mă integrez pas cu pas în colectivul Catedrei de limba română și lingvistică generală, al cărei șef de atunci, dl prof. dr. Gligor Gruțiță, un lingvist foarte serios și un om de o mare finețe, m-a întrebat în toamna lui 1997 dacă nu aș dori să rămân la catedră. În 1998 am avut concursul pe post, după care am început să țin seminarii și să predau cursuri atât de *Lingvistică generală*, cât și de *Limba română contemporană. Lexicologie și semantică*. După un semestru, noi, cei care eram specializați în lingvistică, am avut marele noroc să ne putem constitui într-o catedră separată, condusă de dl prof. Mircea Borcilă. Au fost, cu certitudine, cei mai frumoși ani din existența grupului nostru de coșerieni de la Cluj.

La Universitatea din Cluj am continuat studiile nu doar de doctorat, ci am făcut și a doua facultate: spaniolă-germană. Învățarea limbii germane a fost și este una din cele mai mari, dar și mai fascinante provocări intelectuale pentru mine. Prin urmare, nu pot spune că am făcut studii la Chișinău, iar la Cluj mi-am însușit cosmopolitismul locului, deoarece am studiat tot timpul. Mai curând aș afirma că la Universitatea de Stat din Chișinău aventura cunoașterii doar a început, însă ea continuă. Cred că provocarea intelectuală tocmai asta și înseamnă: să deschizi cu aceeași curiozitate orice carte proaspăt tipărită, să te apropii cu același interes de orice concepție lingvistică și să împărtășești studenților din ceea ce știi ca și când ai face-o pentru prima oară.

Pe de altă parte, statutul de cadru didactic al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj mi-a oferit într-adevăr multiple posibilități de a pleca cu burse de cercetare în Spania și Germania, facilitându-mi și participările la congrese internaționale, precum și diverse colaborări în cadrul unor proiecte de anvergură, cum a fost cel de la Universitatea „Karl Eberhard” din Tübingen – „Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikation unveröffentlichter Manuskripte”. În plus, în perioada 2004-2007 am avut marea șansă de a preda la Universitatea Carolină din Praga, unde m-am inițiat în limba și cultura cehă. În prezent mă aflu la Universitatea din Viena ca profesor invitat pentru semestrul de iarnă

2012-2013. Deci, iată, aventura cunoașterii continuă atâta timp cât suntem deschiși la minte și la suflet, atâta timp cât acceptăm ideea că putem învăța din orice și de la oricine, chiar și de la studenții noștri.

– Nu sunt puține cazurile în care o carieră științifică este irigată, într-un mod mai mult sau mai puțin complementar, de variații ale specializărilor. Ați avut și dumneavoastră fluctuații în aventura cunoașterii?

– Așa cum vă spuneam, eu am venit dinspre literatură spre lingvistică, ceea ce a însemnat un atu din capul locului. Experiența din domeniul literaturii îmi este de un real folos și mă ajută în asimilarea limbilor străine, dar și în activitatea mea, inclusiv cea didactică (aici la Universitatea din Viena am și un curs de literatură română, proza interbelică). Prin urmare, am preluat de la unchiul meu metoda de a învăța o limbă străină, citind cât mai multă literatură în acea limbă.

Când am avut prima bursă la Universitatea din Tübingen, în 1996, și am locuit în vila lui Coșeriu din Kirchentellinsfurt, tentația cea mai mare o reprezentau cărțile de literatură în germană, spaniolă, italiană, franceză, rusă etc. Pe atunci îl citeam pe Mario Vargas Llosa, unul dintre autorii mei preferați. Îmi amintesc că într-o zi am descoperit *Pantaleón y las visitadoras* și am început să citesc romanul. Seara, la cină, E. Coșeriu m-a întrebat ce zic de inventivitatea căpitanului Pantaleon Pantoja care în roman creează SVGPFA (*Servicio de Visitadoras para Guarniciones, Puestos de Frontera y Afines*)? A doua seară, fiindcă tocmai ajunseseam la episodul în care căpitanul fusese retrogradat, m-a avertizat să nu-mi fac probleme, fiindcă va fi exilat în munții Anzi, dar se va descurca și acolo... L-am întrebat atunci când citise romanul, deoarece astfel de detalii poți reține doar după o lectură recentă, la care E. Coșeriu mi-a răspuns: „Atunci când s-a publicat, adică în 1973!”

Aș putea aduce multe alte exemple de genul acesta. Bunăoară, în 1999 venise la Cluj și după o conferință a intrat în biroul meu. A observat pe un raft colecția *Классики и современники* din biblioteca mea de literatură rusă și a reperat un volum – cred că *Повести и рассказы* – de М. Салтыков-Щедрин și m-a întrebat dacă printre texte e și *Повесть о том, как один мужик двух генералов прокормил*. Într-adevăr era în volum și Coșeriu a început să-i redea conținutul întocmai. Îl citise în liceu, atunci când, îndemnat de tatăl său, se delectase cu scriitorii clasici ruși, și îi plăcuse foarte mult.

Deci pentru Coșeriu lectura a însemnat cu adevărat o mare pasiune, dincolo de interesul lingvistic propriu-zis. Și încă ceva, îi plăcea să citească și romane polițiste, pe care le devora de-a dreptul! Era în stare să citească câte un roman pe noapte. Anamaria Coseriu-Pisani, una dintre fiicele sale, redactor la editura *dtv* (Deutscher Taschenbuch Verlag) din München, îi

trimitea periodic prin poștă colete cu romane polițiste și niciunul nu rămânea necitit.

În ce privește varietatea specializărilor, e firesc ca fiecare dintre noi – mă refer la membrii Centrului de Studii „E. Coseriu” din Cluj – să ne profilăm pe un anumit subdomeniu al lingvisticii integrale. În afară de istoria lingvisticii, domeniile mele sunt lingvistica romanică, semantica și sociolingvistica. Dar mă pasionează în același timp domeniul traducerii, cel al lingvisticii textului și învățarea limbilor străine.

– Care a fost temeiul intuiției dumneavoastră care v-a fixat în zona Coseriu? Și credeți că este definitiv acest lucru?

– Temeiul intuiției mele ar trebui căutat în profunzimile ființei mele. În copilărie, când eram prin clasa a V-a, bunica mea mi-a arătat pentru prima dată pozele lui Eugeniu Coșeriu – pe care le păstra în taină și cu mare sfințenie – și mi-a spus că este un om mare, recunoscut în toata lumea. După ce am ascultat toată povestea cu sufletul la gură, se pare că i-aș fi aruncat replica „eu îl voi cunoaște pe unchiul Eugen!”. Uitasem de acest episod, însă bunica mea, o ființă foarte înțeleaptă, cu o inteligență nativă ieșită din comun, mi l-a amintit atunci când ne-am întâlnit cu toții în septembrie 1991 la Chișinău.

Sunt ferm convinsă că menirea vieții mele este să mă „fixez în zona Coșeriu”, cum ziceți dvs. Aceasta nu înseamnă însă o închidere în limitele înguste ale unei discipline mai mult sau mai puțin anoste, cum ar putea să pară pentru unii lingvistica, ci, dimpotrivă, o deschidere spre varii domenii și un fundament hermeneutic interdisciplinar. În acest sens, teoria lui Coșeriu este atât de vastă și de complexă, încât nu cred că mi-ar ajunge o viață întreagă să materializez ceea ce intenționez să fac de acum încolo. De altfel, în dezbaterile referitoare la orientările actuale din știința limbajului și locul ce-i revine lingvisticii integrale, exegeți remarcabili cum ar fi Mircea Borcilă⁵ de la Universitatea din Cluj sau Johannes Kabatek⁶ de la Universitatea din Tübingen – ca să mă limitez doar la două nume de rezonanță în acest domeniu – demonstrează avantajele pe care le oferă teoria lui Eugeniu Coșeriu în comparație cu alte paradigme lingvistice la modă astăzi.

– Vă rog să ne vorbiți despre proiectele deja realizate pentru popularizarea operei coșeriene la care ați contribuit.

– La popularizarea operei coșeriene am contribuit împreună cu colegii mei de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj și sub îndrumarea directă a dlui prof. Mircea Borcilă. Astfel, am început cu numărul omagial al revistei „Echinoc” din 1996 (nr. 10-11-12), intitulat *Integralismul lingvistic*, am continuat apoi, între anii 1999-2001, cu *Dicționarul de concepte ale lingvisticii integrale*, un proiect la care am colaborat toți membrii Catedrei de lingvistică genera-

lă și semiotică: M. Borcilă, Emma Tămăianu, Lolita Zagaevski, Oana Boc, Cornel Vilcu, Lucian Lazăr și subsemnata. Sper ca în viitorul apropiat să-l putem publica, deoarece nu reprezintă doar un inventar de termeni și concepte fundamentale ale lingvisticii integrale, ci chiar o scurtă introducere în opera lui E. Coșeriu.

În 2001, cu ocazia aniversării a 80-a a lui Eugeniu Coșeriu, am publicat un număr omagial al revistei „Studia Universitatis Babeș-Bolyai” (2001, nr. 4). Cât privește ultimele proiecte de anvergură, în 2009, împreună cu Oana Boc și cu Cornel Vâlcu, ajutați de alți colegi și ghidați permanent de dl prof. Mircea Borcilă, am reușit să organizăm cel de-al II-lea Congres Internațional „Eugeniu Coșeriu”. Iar vara trecută, iată, am inaugurat Școala de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale”, care va continua în fiecare an.

– Implicarea dumneavoastră în valorificarea operei lui Eugeniu Coșeriu v-a conferit un statut privilegiat. Puteți să ne spuneți care sunt numele și zonele geografice cele mai sensibile la impactul operei coșeriene? Se știe că în Spania, spre exemplu, s-au scris demult și doctorate pe tema integralismului coșerian, apoi dl prof. José María Bernardo a publicat în 1995 monografia *La construcción de la lingüística*.

– Spațiile culturale în care este valorizată opera lui E. Coșeriu sunt, în primul rând, țările în care a studiat ori și-a desfășurat activitatea, adică Italia, Uruguay – și prin aceasta toată lumea hispanică – și Germania. În al doilea rând, sunt spațiile culturale cu cea mai mare deschidere, cum ar fi Japonia și fosta U.R.S.S., unde a fost tradus cu mulți ani în urmă.

După schimbările din 1989 a devenit mult mai cunoscut și în țările din est unde până atunci nu prea se traduceau și nici nu se citau lingviști din lumea „burgheză”, dar, paradoxal, lingviștii din U.R.S.S. o puteau face.

De altfel, în țările din blocul ex-sovietic s-au difuzat mai ales studiile lui Coșeriu traduse în limba rusă. Îmi spunea Anna Oczko, bursiera noastră de la Universitatea Jagelonă din Cracovia, că, înainte de a veni la Cluj, i-a mărturisit profesoarei sale de lingvistică bucuria acestei participări, la care profesoara respectivă i-a replicat că ea nu auzise de un lingvist pe nume Coșeriu (pronunțat românește, cu ș). A doua zi însă i-a dat telefon ca să-i spună că ea a citit mai multe studii scrise de Eugenio Coseriu (scris și pronunțat cu s) în limba rusă...

Cert este că până a se produce schimbările din 1989, lingviștii din țările afiliate lagărului socialist se orientau după canonul oficial impus de Moscova și în acest domeniu. Or, odată cu schimbările politice s-a schimbat și situația în lingvistică. Să dau un exemplu: primul lingvist occidental tradus și popularizat în Bulgaria după căderea comunismului a fost E. Coșeriu, cu volumul

Lecții de lingvistică generală, apărut în 1990, în traducerea dnei Maria Kito-va, distinsă hispanistă de la Universitatea din Sofia. La scurt timp, în 1995, a apărut și o monografie despre teoria lui E. Coșeriu în limba bulgară, scrisă de Ivan Kancev, șeful Catedrei de limbi romanice de la Universitatea din Sofia, intitulată *Structuralismul dinamic în lingvistica actuală*⁷.

Dacă ar fi să reperăm zonele geografice cele mai sensibile la impactul operei coșeriene după tezele de doctorat și respectiv după monografiile dedicate lui E. Coșeriu, atunci ar merita să precizăm că prima monografie a apărut în Germania și a fost scrisă de un japonez, Kenosuke Ezawa, și se numește *Sprachsystem und Sprechnorm. Studien zur Coseriuschen Sprachnormtheorie* (Tübingen, Niemeyer, 1985). Apoi au apărut alte două monografii în spațiul hispanic: una în Mexic și alta în Spania. Cea din urmă – *Funcionalismo estructural y generativismo: aportaciones a un capítulo de la historia de la lingüística* (Madrid, Alianza, 1982), al cărei autor este Víctor Sánchez de Zavala – o confruntare directă a ideilor lui N. Chomsky cu fundamentele teoretice și epistemologice ale teoriei lui E. Coșeriu. Tot în spațiul hispanic au apărut apoi *Logica y lenguaje en Eugenio Coseriu* (Madrid, Gredos, 1993) de Antonio Vilarnovo Caamaño și *La construcción de la lingüística. Un debate epistemológico* (Universitat de Valencia, 1995) de José María Bernardo.

Cât privește mediul academic francez, Colette Laplace a publicat la Paris *Théorie du langage et théorie de la traduction: les concepts-clefs de trois auteurs: Kade (Leipzig), Coseriu (Tübingen), Seleskovitch (Paris)* (1994), o valorificare a teoriei traducerii la E. Coșeriu.

Aș putea continua și cu alte titluri, inclusiv cu cele publicate de colegii mei E. Tămâianu, L. Zagaevski, O. Boc, C. Vilcu, N. Neșu de la Cluj –, mă voi limita însă la a face referire la excelenta carte de interviuri cu E. Coșeriu, apărută în Germania – Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *Die Sachen sagen, wie sie sind". Eugenio Coseriu im Gespräch* (Tübingen, Narr Verlag, 1997) despre care am scris în revista chișinăuiană „Contrafort”.

O zonă foarte sensibilă la concepția și studiile lui E. Coșeriu a fost, așa cum spuneam, și fosta U. R. S. S. Dar amănunte referitoare la acest aspect voi oferi în volumul pe care îl voi publica în curând, pornind de la teza mea de doctorat despre receptarea operei lui Eugeniu Coșeriu în lingvistica sovietică.

– Iată că interesul pentru opera coșeriană a generat, prin efortul dumneavoastră, un proiect inedit: o școală de vară internațională, desfășurată în acest an în primă ediție la Cluj. Un stagiu de care am putut beneficia și eu și pe care, prin amploarea abordării și prin deschiderea spre o universalitate a gândirii limbajului, îl consider un program cu șanse

enorme de manifestare în perspectivă. Care au fost, de fapt, proiecțiile obiective ale acestei inițiative?

– Școala internațională de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale” se situează, ca miză și pondere, în imediata proximitate a celui de-al II-lea Congres Internațional „E. Coșeriu”, pe care l-am organizat în septembrie 2009 la Cluj. În realitate, congresul – care a fost o reușită din toate punctele de vedere – ne-a demonstrat că suntem în stare să organizăm și alte manifestări științifice de amploare. Dacă vreți, ne-a făcut să avem mai multă încredere în forțele proprii.

Or, la acel eveniment a participat și doamna prof. Maria Iliescu de la Universitatea din Innsbruck, Austria, președinta Societății Internaționale de Lingvistică Romanică, care, văzând că la Cluj s-a constituit un adevărat centru de studii lingvistice și că am reușit să organizăm o manifestare științifică de mare anvergură, ne-a îndemnat să dăm mai multă coerență preocupărilor noastre. Astfel, din discuțiile cu distinsa profesoară a apărut ideea organizării unei școli de vară la care să participe tineri din mai multe țări. Ideea lansată în 2009 a germinat până în 2012, când a dat rod.

În ce privește organizarea acestei școli și derularea ei în continuare, am decis cu colegii să ne implicăm prin rotație, deoarece astfel de cursuri presupun nu doar a invita la timp profesori din străinătate sau implicarea directă a colaboratorilor Centrului de Studii „E. Coșeriu” de la Cluj, ci și foarte multă energie investită în selectarea bursierilor, în stabilirea regimului optim de conferințe și seminarii, precum și rezolvarea unor probleme colaterale, însă importante, cum ar fi cazarea și masa, obținerea unor fonduri pentru acestea etc.

Din acest punct de vedere, școala de vară nu a început în 25 iunie și nu s-a sfârșit în data de 8 iulie, ci a durat mult mai mult, până la începutul lunii septembrie, când Universitatea „Babeș-Bolyai” a făcut plățile către Inspectoratul Școlar Județean Cluj și către restaurantul *Marty*, unde participanții au luat masa. Aș vrea să le mulțumesc și pe această cale tuturor celor care ne-au sprijinit în proiectul nostru, dar mai ales Primăriei Cluj-Napoca și Consiliului local, dlui primar Emil Boc, care a participat la inaugurarea școlii noastre, oferind și cocktail-ul de la sfârșit, și dlui Ion Cristofor, șeful Direcției Cultură.

Le mulțumesc și distinșilor profesori din străinătate care au dat curs invitației noastre, făcute cu două luni înainte de desfășurarea propriu-zisă a școlii de vară. Mă refer la dl José María Bernardo de la Universitatea din Valencia (Spania), la dl Vincenzo Orioles de la Universitatea din Udine (Italia), la dl Jesús Martínez del Castillo de la Universitatea din Almería (Spania) și la Cristian Bota de la Universitatea din Geneva (Elveția). Dar nu în ultimul

rând le mulțumesc și bursierilor care au venit la Cluj să se inițieze în vasta problematică a lingvisticii integrale.

– Cursul de lexematică ținut de către dumneavoastră în cadrul școlii de vară de la Cluj a fost un test al diferenței și virtualităților limbii române față de rusă, poloneză, slovacă..., suscitând interesul studenților, colegilor mei, ca reprezentanți ai acestor limbi. Ce părere aveți despre operativitatea asociativă a lui Coșeriu dintre planurile expresiei și conținutului în teoria semantică? Cum anume configurează acestea individualitatea unei limbi?

– Lexematica reprezintă, așa cum spuneam, una dintre specializările mele, dar și una din pasiunile mele. Ce poate fi mai interesant decât să descoperi structurarea lumii și a realității înconjurătoare în cuvintele fiecărei limbi în parte? Or, conceptul de *câmp lexical* și de *solidaritate lexicală*, teoretizate admirabil de Coșeriu, ca și *lexematica* în întregime permit descrierea și compararea celor mai diverse limbi.

– Cum vi s-a părut prezența participanților în cadrul școlii de vară de la Cluj și ce gânduri v-a trezit eterogenitatea componenței?

– Bursierii noștri, pe care i-am selectat cu mare grijă, mi s-au părut niște tineri foarte dotați. Cu interese diferite și de naționalități diferite, cu toții sunt pasionați de limba română. Fiind vorba de prima ediție a școlii noastre de vară, mi-am zis: ce-ar fi să introducem pentru candidații din străinătate încă un criteriu în acordarea burselor, cel al cunoașterii limbii române? În final, așa am și făcut. Ați văzut cât de fluent se exprimă în română Anna Oczko și Przemysław Dębowskiak de la Universitatea Jagelonă din Cracovia?! Tot astfel și Sebastia Moranta (Universitatea din Marburg, Germania), Montsant Figuerola Jimenez (Universitatea Autonomă din Barcelona, Spania), Jannine Wiesemann (Universitatea din Potsdam, Germania) și Martin Dorko (Universitatea din Bratislava, Slovacia). Țin să precizez totodată că la consolidarea grupului de bursieri ați contribuit, întâi de toate, dvs., grupul din Republica Moldova – reprezentat de Cristina Benea și Oxana Niculica de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Natalia Zaharova, Felicia Ilco și Doina Corobcean de la Universitatea de Stat din Moldova și dvs., dar și Alina Popescu de la Universitatea din Timișoara, Noura Shaban de la Universitatea din București și Ciprian Speranza de la Universitatea din Basel. Din păcate, o bursieră din Franța – Fatima Louati, de la Universitatea Paul Valéry III din Montpellier – nu a mai putut veni. În ultimul moment am acceptat încă un bursier, pe Lluis Cavalle, masterand de la Universitatea Autonomă din Barcelona.

– Stimată doamnă profesoară Eugenia Bojoga, din numele întregului grup al bursierilor, aș vrea să vă aduc cele mai sincere mulțumiri personal pentru efortul impresionant și generozitatea dumneavoastră fără

de care nu ar fi putut avea loc o astfel de manifestare și să vă asigur de susținerea noastră, a colegiului revistei „Limba Română”, în viitoarele inițiative care, avem certitudinea, nu vor întârzia să apară. În calitate de studentă a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale”, aș vrea, de asemenea, să mulțumesc profesorilor pe care am avut ocazia fericită de a-i cunoaște în cadrul prestigioasei universități clujene, un spațiu deschis dialogului valorilor și al armonizării diferențelor: Mircea Borcilă, Oana Boc, Cornel Vilcu, Ciprian Speranza, Dina Vilcu, Cristina Varga, Elena Faur, Diana Faur, José María Bernardo, Vincenzo Orioles, Jesús Martínez del Castillo, Cristian Bota, precum și tuturor colegilor, în special celor străini, care ne-au impresionat cu aplecarea lor pentru cultura românească: Martin Pablo Dorko, Sebastian Moranta, Anna Oszko, Przemysław Dębowiak, Montsant Figuerola, unii dintre ei foarte curajoși, abordând fenomene extreme ale limbii române, spre exemplu, problema așa-zisei limbi moldovenești...

Note

¹ Cf. E. Coșeriu, *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht. Teil II. Von Leibniz bis Rousseau*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1972.

² M. Borcilă, *Cuvânt înainte la E. Coșeriu, Introducere în lingvistică*, trad. din spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga, Editura Echinox, Cluj, 1994, p. 5.

³ E. Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, trad. din spaniolă de E. Bojoga, în „Dacoromania”, serie nouă, IV, 2000-2001, p. 41.

⁴ „Faptul de a-l cunoaște pe E. Coșeriu a fost ca o provocare pentru mine”. Dialog cu prof. dr. Ana Agud, Universitatea din Salamanca, realizat de Eugenia Bojoga, în „Contrafort”, 2003, nr. 10-11, p. 32-33.

⁵ M. Borcilă, *Eugeniu Coșeriu și orizonturile lingvisticii*, în „Echinox”, Cluj, nr. 5, 1988; *Început de drum în studiile integraliste*, *Studia Universitatis Babes-Bolyai, Philologia*, XLVI, nr. 4, 2001, p. 3-14, dar și alte studii.

⁶ J. Kabatek, *Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und Integrale Linguistik*, în B. Staib (Hrsg.), *Linguistica romana et indiana. Festschrift für Wolf Dietrich zum 60. Geburtstag*, Gunter Narr, Tübingen, 2000, precum și *Intuición y empirismo*, conferința în plen din cadrul celui de-al III-lea Congres Internațional E. Coșeriu, *lingüista entre dos siglos*, 5-7 octombrie 2011.

⁷ I. Kančev, *Dinamičnijat strukturalism v sovremennoto ezikoznanie*, Sofia, Universitatea „St. Kliment Ohridski”, 1995.

Sarcină

Cele două săptămâni în care s-a desfășurat activitatea primei ediții a Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu și paradigme ale lingvisticii actuale” de la Cluj (25 iunie – 8 iulie 2012) au însemnat, din punct de vedere motivațional și cognitiv, pentru unii participanți, o dispensare curriculară de convențiile școlii tradiționale pe care o urmează și apropierea unei perspective lingvistice și culturale complexe, pentru alții – o redescoperire a lingvisticii ca teren al latențelor în abordări interdisciplinare originale și pentru cei mai mulți – bucuria regăsirii într-un mediu multicultural și într-un spațiu primenitor de comunicare și cunoaștere.

În acest context, stagiul de la Cluj, care a prilejuit o conectare a fiecăruia în parte la orizontul de sens al lingvisticului, prezentat ca știință a culturii, a generat un grupaj de încercări scrise în jurul unei sarcini de coagulare tematică:

Realizarea unei expuneri pe marginea unei probleme a domeniului / ariei pe care îl / o studiază fiecare, relevând un aspect important la care se poate raporta autoritatea coșeriană în idei și soluții.

Rubrica Feedback reproduce unele dintre intervențiile participanților care și-au exprimat reflecțiile, interogațiile, problematizările și ideile pentru înțelegerea și valorificarea operei lui Eugeniu Coșeriu.

V.-E. CARAMAN

Flavia TEOC

Metafora kenning – unitate a discursului repetat

F.T. – poetă, romancieră, publicistă. Facultatea de Filozofie a UBB, Cluj. Masterat în filozofia culturii. Doctorand în lingvistică. Debut absolut cu poezie în „Steaua” (1989). Volume publicate (selectiv): *Înzeire*, versuri, Editura Albatros, 1997; *Brațul pierdut*, versuri, Editura Albatros, 2001; *Cronograf*, versuri-antologie, Editura Eikon, 2005; *Kyrie Lex*, roman, 2009; *Calendar românesc în 12 cronici și o precuvântare*, publicistică, 2009; *Perugia – colaje și măști*, Editura Casa Cărții de Știință, 2011. Prezentă în dicționare și antologii de poezie. Membru al Uniunii Scriitorilor din România – filiala Cluj.

Situată în perspectiva deschisă de o reflecție filozofică asupra limbajului, lingvistica integrală coșeriană oferă mai mult decât un cadru conceptual de abordare și analiză, constituindu-se într-o activitate sistematică de surprindere a sensului ca dimensiune inefabilă și „transmندانă” a textului. Sensul se dezvăluie ca o aventură personală a celui intrat de bună-voie în alchimia textului, tăind punți de comunicare între partea văzută și cea nevăzută a dialogului nostru continuu cu noi înșine și ceilalți. Posibilitate de creare a sensului în general prin integrarea în procesul *articulării* sau *construcției* de sens al textului, evocarea (funcțiile evocative) contribuie la reperarea intuitivă a valorii de sens produse prin actualizarea lor. Identificând o serie de tipuri de relații evocative realizabile în text, Eugeniu Coșeriu distinge (pe lângă cele trei funcții bühleriene de funcționare a semnului lingvistic) cinci categorii principale¹, una dintre acestea fiind relațiile semnului cu alte texte, subliniind astfel faptul că sensul nu provine doar din structura textului, ci și din relații cu segmente de text deja existente. Relațiile semnului cu alte texte se referă la relațiile semnelor unui text cu semne din alte texte care aparțin unei tradiții culturale dintr-o comunitate lingvistică determinată.

Discursul repetat cuprinde, așadar, „tot ceea ce este fixat în mod tradițional ca expresie, frază sau locuțiune” (Coșeriu, 2000: 258), în care textul reprezintă unitatea substituibilă printr-un alt fragment de text. Coșeriu a pus explicit în valoare

caracterul (de)compozabil – deci analizabil (interpretabil) – al elementelor „discursului repetat” și, în special, al textemelor². Din această perspectivă, o re-lectură a poeziei scaldice medievale în cadrul conceptual cu deschideri transdisciplinare, oferit de lingvistica integrală, reprezintă mai mult decât o abordare inedită, este un demers necesar pentru abordarea din unghi semantic a viziunii metaforice cristalizate în formulele kenning din poezia nordului medieval.

Situată între modul convențional de creație bazat pe reguli stricte și virtuozitatea tehnică a unor poeți individuali cu înzestrări diferite, poezia scalților scandinavi a fost deseori comparată cu artefactele unice ale unor meșteșugari desăvârșiți. În miezul acestei poezii pulsează metafora kenning, ale cărei tehnici și principii estetice au fost decodificate și normate în secolul al XIII-lea de Snorri Sturluson în capitolul doi al vastei sale lucrări în proză *Edda*. Schițând o poetică în care descifrează aceste metafore enigmatice, care de cele mai multe ori închid în ele un mit, o legendă sau o poveste adevărată din vârstele eroice ale perioadei vikinge, cărturarul islandez transmite generațiilor viitoare de scalzi o prețioasă listă de metafore kenning.

Esențială în stabilirea semnificației estetice și cognitive a poeziei scaldice, metafora kenning suscită în continuare multiple provocări. Dacă în versul eddic contribuie, prin caracterul său aluziv, la evocarea unor istorii sacre, fie ele eroice sau mitologice, în versul scaldic un kenning se articulează ca metaforă fixă cu rol crucial în jocul controlat al aliterației și asonanței. Diversele studii și exegeze

Oana Boc, Eugenia Bojoga, Dina Vilcu și Elena Faur

dezvoltate pe marginea metaforei kenning au dus la concluzii care împărtășesc câteva puncte de convergență. Cel dintâi este statutul de „figurativitate” convenționalizată, fie ea metaforă sau formulă poetică stereotipă, ale cărei variații urmează anumite reguli susceptibile unei clasificări riguroase.

Cea de-a doua caracteristică subliniată de exegeți și comună tuturor studiilor este puternicul caracter aluziv, prin care metafora kenning devine atât păstrătoare a istoriilor sacre, ferindu-le de uitare, cât și reper fix în memorarea poemelor scaldice care aparțin unei tradiții orale. Edward Oswald Gabriel Turville-Petre dezvoltă în lucrarea *Scaldic Poetry*³ o întreagă teorie despre caracterul aluziv al metaforelor kenning. Chiar dacă, susține Turville-Petre, o metaforă kenning nu reușește întotdeauna să-și dezvăluie „înțelesul”, ea va provoca întotdeauna o imagine mentală bogată și luminoasă care descrie un mit sau o legendă în miniatură. Există însă riscul, subliniază Turville-Petre, ca metaforele kenning cu încărcătură mitologică să devină atât de comune și obișnuite, încât să se transforme în formule stereotipe⁴. Dincolo de funcția lor de păstrătoare a unor istorii sacre, metaforele kenning cu încărcătură mitologică au servit ca puncte de reper în memorarea poemelor scaldice, care, după cum se știe, aparțin unei tradiții orale. Roberta Frank va sublinia și ea acest aspect în lucrarea *Old Norse Court Poetry*, în care identifică sisteme de *kennings interlegate*, transmise prin nenumărate generații de scalzi⁵. Gary Holland va extinde această perspectivă asupra metaforei kenning ca parte a unui sistem, insistând asupra statutului de formulă poetică, mergând până la retragerea calității de metaforă (Holland, 2005: 123). Datorită caracteristicilor fundamentale – caracterul aluziv, interpretabil, de-compozabil – și funcției de unitate lingvistică în interiorul unui text, metafora kenning se înscrie, fără îndoială, în câmpul de reflecție asupra discursului repetat. Pentru că abordările de tip gramatical nu propun decât o investigare formală a acestor fenomene lingvistice, propunem o abordare semantică a acestora. Teza noastră, care conectează aici teoria coșeriană, este aceea că, prin repetare, metaforele kenning au devenit expresii convenționale (texteme), însă care se actualizează în poezie datorită caracterului lor aluziv.

În poezia scaldică avem, așadar, o combinație fericită între creativitate și normativitate, adică între *energia* primară a limbajului și anumite reguli configuratoare ale poemului scaldic. Acest aspect credem că justifică necesitatea unui studiu prin care să explicăm mai întâi modul de formare dintr-o perspectivă unitară sub raportul semanticității, iar prin integrarea în procesul articulării sensului în textul poetic (Borcilă, 1994 :33), rolul metaforei kenning în configurarea perspectivei referențiale caracteristice universului de discurs pe care îl ilustrează, precum și viziunii stilistic-culturale implicite.

Note

¹ (a) relații cu alte semne; (b) relații cu alte texte; (c) relații între semne și „lucruri”; (d) relații dintre semne și „cunoașterea lucrurilor”; (e) cadrele vorbirii (cf. Coșeriu, 1981/2001a: 97-131).

² Simina Dan-Terian realizează o amplă analiză asupra textemelor ca unitate a discursului repetat în teza sa de doctorat *Semantica textemelor românești – abordare în perspectivă integralistă*. Teză de doctorat, sub coordonarea prof. Mircea Borcilă, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 2011.

³ Clarendon Press, Oxford, 1976.

⁴ *When poets combined names of gods with words for „battle, weapon” to denote simply „man, warrior”, we may wonder whether they had any clear conception of the god named.* Gabriel Turville-Petre in *Scaldic Poetry*, viii.

⁵ *The skalds developed entire systems of interlocked kennings with its own syntax or language of metaphoric expression which depended on both previous knowledge or training as well as feeling for or observation of nature to be fully understood.* Roberta Frank, *Old Norse Poetry*, p. 44-45.

Bibliografie

1. Mircea Borcilă (1994), *Semantica textului și perspectiva poeticii, Limbă și literatură*, vol. II, p. 33-38.

2. Eugeniu Coșeriu (1973/2000), *Lecții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău.

3. Simina Maria Dan-Terian (2011), *Semantica textemelor românești – abordare în perspectivă integralistă*. Teză de doctorat, sub coordonarea prof. Mircea Borcilă, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

4. Roberta Frank (1978), *Old Norse Poetry*, Cornell UP, London.

5. Gary Holland (2005), *Kennings, Metaphors, and Semantic Formulae in Norse Drottakvaett*. Arkiv för Nordisk Filologi, p. 118.

6. Snorri Sturluson (2005), *The Prose Edda*, ed. și trad. Jesse L. Byock, Penguin Classics, London.

7. Gabriel Oswald Turville-Petre (1976), *Scaldic Poetry*, Clarendon Press, Oxford.

Viorica-Ela CARAMAN

Timp – limbaj și temporalizare literară

V.-E.C. – redactor-șef adjunct al revistei „Limba Română”, doctorandă la Institutul de Filologie al A.Ș.M., autoare a volumelor de critică literară *Ante-Scriptum*, Chișinău, 2009 (Premiul Tineretului municipiului Chișinău pentru Știință și Artă, Premiul literar pentru debut al Salonului Internațional de Carte, Chișinău, 2009), *Modele ale temporalității poetice*, Chișinău, 2012 (Premiul Național al Tineretului, 2012). Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Pentru a releva amplitudinea fenomenală a limbajului, gândirea coșeriană, care instituie o abordare integrală a acestuia cu imperativul interdisciplinarității, atinge un aspect pe cât de exterior (după unii), pe atât de problematic și de important în raport cu realitatea comunicării lingvistice – *timpul*, pe lângă care Saussure a trecut oarecum impasibil, afirmând că „timpul schimbă fiecare lucru, deci și limbajul”¹. Opera coșeriană, care a autorizat în teoria universală a limbajului o serie de noțiuni importante ce țin anume de un dinamism temporal: *energeia, dynamis, ergon, sincronie, diacronie, istorie, schimbare lingvistică* etc., necesită studii extrem de minuțioase la acest capitol, pentru a releva importanța problemei temporale, însă un punct de intrare în subiect este structura relației timpului cu limbajul din articolul *Timp și limbaj*².

Eugeniu Coșeriu vorbește aici despre o temporalizare generală a limbajului care se manifestă, o dată, ca *actualizare*, ca realizare propriu-zisă – aspect mai puțin important –, și apoi ca ipostază ținând de *cunoașterea lingvistică*, aceasta desfășurându-se întotdeauna în vederea viitorului. De aici definiția limbii ca o „știință de a face”, ca „moduri de a acționa” și ca un „sistem deschis și dinamic”.

În interiorul cunoașterii lingvistice, ilustrul lingvist punctează trei tipuri „pozitive” de relație timp – limbaj, anume: a. limbajul ca fapt care se desfășoară în timp, b. limbajul capabil să reflecteze asupra timpului și c. limbajul care descrie timpul lucrurilor la care se referă. Apoi notează un tip de

natură „negativă” : d. o relație prin care omul se sustrage timpului cu ajutorul discursului: „omul se folosește de limbaj în general și de discurs în special – adică de forma individuală a limbajului însuși – chiar pentru a refuza timpul, pentru a căuta să domine sau chiar pentru a ieși din timp”³.

Întrucât gândirea coșeriană instituie paliere antipozitiviste în abordarea limbajului, nu doar ultimul tip de relație ne este sugestiv în trasarea axei de interpretare a timpului literar; ci chiar cel de-al treilea, considerat în sine pozitivist, care lasă aparent puțin loc extrapolărilor creatoare, poate dezvolta, tot în lumina ideilor coșeriene, o virtualitate lingvistică (ținând de limbajul poetic) a depășirii timpului printr-o nouă temporalizare.

Acest al treilea tip de relație la care ne referim este relevat de către Coșeriu pornind de la ideea lui Platon din *Sofistul*, în care filozoful distingea între două funcții fundamentale ale limbajului: „a numi” și „a zice”, care au generat lexicul și gramatica. Apoi, citându-l pe Aristotel, care definea verbul ca „nume cu timp”, Coșeriu afirmă, în mod surprinzător, că există, nu ca *excepție!*, ci ca *realitate*, și alte manifestări ale temporalității limbajului decât verbale, aducând exemplul limbii japoneze, una eminentemente nominală, care nu are verbe, sau exemplul limbilor care au pronume personal temporalizat (un eu în trecut, altul în prezent). De aici până la interpretarea temporală a unei realități în mod obișnuit statice, în limitele limbajului literar, nu mai este decât un pas. Aceasta cu atât mai mult cu cât lingvistul susține manifestarea constantă a caracterului de instrument al limbii, care funcționează în virtutea raportului semnificant – semnificat, în regimul permanent al activității creatoare – *energeia*, desființând limita dintre adevăr și fals și situând realitatea limbajului în universalitate.

Pentru a proceda la exemplificarea virtualității limbajului de re-temporalizare prin instituirea unei noi lumi (poetice), pornind de la Heidegger, vom aminti și faptul că Eugeniu Coșeriu recomanda în același articol, *Timp și limbaj*, tratarea filozofului german a problemei *timpului interior* pentru a o compara cu viziunea sa din *Sincronie, Diacronie și Istorie*. Din punctul de vedere al interiorității temporale, concepția lui Heidegger este anticipată de Aristotel, care vorbea despre *timpul trăit* în cele trei ipostaze – trecut, prezent și viitor, de Sf. Augustin, care identifica percepția trecutului cu memoria, a prezentului cu contemplarea, a viitorului cu așteptarea, și de un filozof italian – Pantalco Carabellese – care, în *Critica concretului* (1921), numea *fost-ul concret, este-ul* – simțit și *va fi-ul* – vrut. Toate acestea afirmă *unitatea* temporală a conștiinței, care la Heidegger devine unitatea temporală a *Dasein-ului*, al cărui sens primordial este viitorul. Din această perspectivă, termeni precum *deja* nu trebuie înțeleși ca ceva trecut care nu mai este, ci în continuitate temporală cu

temei în trecut, *încă nu* nu trebuie înțeles ca inexistent acum, dar care va fi, ci deja existent cu activare în viitor. Tot astfel, pe o dimensiune a co-prezenței, Coșeriu afirmă unitatea temporală a limbajului prin termenul-cheie – *istorie*, care face conexiunea dintre *sincronie* și *diacronie*.

Deoarece temporalitatea limbajului, după Coșeriu, este lineară, dar de o „liniaritate dinamică”⁴, și dată fiind ideea limbajului ca instrument, în cazul limbajului poetic, abordarea temporalității apare cu un interes sporit la nivelul semnificatului, care, printr-o supralicitare a semnificanțelor, creează o nouă situare temporală. Acest *dinamism* al linearității limbajului trimite în mod natural și general la alternativa existențialilor heideggerieni, dincolo de *discurs*, la *înțelegere*, *cădere* și *situare afectivă*, și, în mod special, la *ecstazele*⁵ temporale heideggeriene – trecut esențial, prezent și viitor – având originea în *afect*, instrumentalizat de limbaj în cazul nostru. Filozoful german va releva, spre exemplu, temporalitatea fricii drept un *malum futurum*, a speranței drept un *bonum futurum* etc.

Premisa afectivă ca somație a realului și ca re-temporalizare a acestuia în textul poetic a fost reflectată printr-o repliere *sinestezică* de Mikèl Dufrenne⁶, care a anulat dispersia din interiorul distincției heideggeriene *ființă* – *ființare* (așa cum anula Coșeriu antinomia *sincronie* – *diacronie*) și a identificat la nivelul operei poetice emoția care citește sensul totalizant al operei, generând o *sinestezie afectivă*. Sentimentul metamorfozat, dispensat de cunoașterea comună, deci cu valență poetică, este definitoriu pentru poezie, iar substratul temporal întemeiază conotația și resorturile resemantizării.

O referință aplicativă ar putea constitui poetica bacoviană, care, în pofida caracterului închis, niponizat⁷, indicând asupra timpului trăit ca limită, lipsit de perspectivă, dezvoltă, de fapt, un dinamism al retractilității, astfel încât *ecstaza* temporală heideggeriană se prezintă ca *enstază*, la fel de marcată afectiv și sfidând la fel de mult staticul. *Subeternitatea* pe care o reclama Emil Cioran⁸ și la care aderă eul poetic bacovian nu este o suspendare în vid, ci o colcăială a dezagregării, o alienare disociativă: „Voi bea, ce să fac? / Până la analiză, mă distrez”.

Studiile antropologice arată că simbolurile retractilității⁹ care fac parte dintr-un *regim nocturn* al semnificării – căldura, noaptea, înghițirea, culorile, muzica, mormântul, scobitura, recipientele, ungherul, grota, peștera, casa, locuința pe apă, templul, vasul, nava, pădurea, laptele, mierea, vinul, îmbătarea / beția, sângele – desemnează un teren al eufemizării, al anulării contradicțiilor, fiind un regim prin excelență al armoniei, al timpului odihnitor și recuperator. Regimul nocturn al retragerii și interiorizării marchează așa-zisul „complex al lui Iona”, înglobând exclusiv semnificațiile vitalității și ale intimității. Până

la Sorescu, cel care a pus în gura personajului dramatic Iona retorica dilemelor existențiale ale încercuirii, cu fatalismul și ironiile de rigoare, Bacovia, deși valorifică o multitudine de simboluri ale retractilității, aruncat în mrejele „jelaniei fiziologice” (Vladimir Streinu), reproduce „din interior”, de fapt, semnificațiile ostile ale *regimului diurn* al imaginarului, un regim al stridenței devoratoare, al focului care topește, al demonului colcăielii, disperării și descompunerii. Claustrea bacoviană este și ea o abolire a timpului, însă aceasta este o reducere a lui la principiul său esențial (descompunerea): „Nu-i mâini, nici azi, nici ieri – timpul”. Spre deosebire de devorat, înghițirea este un simbol nu al descompunerii, ci al conservării identității profunde, la Bacovia însă înghițirea, reprezentată sub forma închiderii, poartă însemnul blocajului, al autismului, dar nu înseamnă moarte – eul bacovian nu poate nici să moară –, ci *sfârșit continuu* (Ion Caraion). Spiritul bacovian, așadar, redimensionează timpul lucrurilor, constituindu-se, în fond, într-un epifenomen negativ al acestora.

Noaptea nu este deloc timpul rezonanței desăvârșite, în care sensibilitatea acustică se manifestă în mod revelatoriu, evadând în metafizic, ci, din contră, auzul cunoaște un paroxism al deviației și al dezintegrării autiste. Muzica este una mortuară, iar liniștea nu e pacea originară, ci nebunie: „În pacea ta e nebunie”, „E noaptea plină de orgii”, „Tăcere... e ora lașității...”. Locuința bacoviană este, clar, un cavou, iar orașului i se imprimă imaginea unui conglomerat de cochilii ale morții: „Sânt câțiva morți în oraș, iubito, / Chiar pentru asta am venit să-ți spun”. O culme a impasului este imaginea sfâșietoare a *lacustrei* în care acțiunea evolutivă acvatică rupe etern din cronicitatea inertă a existenței. La fel, *pădurea*, în interpretare antropologică, „e un centru de intimitate, așa cum poate fi casa, grotă”¹⁰. La Bacovia imaginea pădurii este împinsă într-un grad doi de intimitate, apărând sub forma *grădinii* sau a *parcului*, pentru a dezvălui cel mai perfid sâmbure al negativității: *În grădină* – „Pe când discordant și înfiorător, / Scârțâie toamna din crengi ostenite”.

Regimul nocturn durandian interpretează actul intimizării – coborârea – ca fiind „lentă, «nu cunoaște graba», mergând adesea până la a se înrudi cu pătrunderea laborioasă”, menționând că „acestei încetinelii laborioase i se adaugă bineînțeles o calitate termică. E însă vorba aici de o căldură blândă, de o căldură lentă, suntem ispitii să spunem”¹¹. *Căldura* bacoviană este însă un dizolvant activ, este un agent al intimizării perdante sau este chiar rece, acest paradox inversând simbolismul afectiv și prolific al căldurii: „ecoul rece-al unor calde sărutări” (*Poveste*). Tot astfel, la Bacovia *sângele* este un motiv patologic, contrar simbolisticii vitalității și tinereții, de altfel, tinerii iubiți sunt fantome morbide. *Beția* este o stare a absurdului ontologic la Bacovia, departe de rolul sacramen-

tal al consumării vinurilor. Din contră, poezia lui Bacovia transformă toate motivele retractilității din pozitive în factori esențiali ai *subeternității*, constituind ceea ce Theodor Codreanu, în monografia *Complexul Bacovia*, identifica drept „negativ stilistic”, o constantă care depășește delimitarea lui Gilbert Durand între cele două regimuri (diurn și nocturn), instituind monocordul general sau integral, precum observă Nicolae Manolescu: „Poetul e un monocord care introduce la noi poezia pe o singură voce, litanie nesfârșită și tot mai neînțeleasă”¹². Așadar, magistrală prin forța expresivă, retractilitatea bacoviană reabordând timpul lucrurilor este una dintre fețele percepției inertiiale a contingenței, ce reclamă o individualitate poetică purtând la universal, analizabilă, cu atenție, la diferite niveluri, în spiritul dialecticii coșeriene a limbajului.

Note

¹ Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2009, p. 333.

² *Ibidem*, *Timp și limbaj*, p. 333-354.

³ *Ibidem*, p. 333.

⁴ *Ibidem*, p. 352.

⁵ Martin Heidegger, *Ființă și timp*, traducere din germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, Editura Humanitas, București, 2006.

⁶ Mikël Dufrenne, *Poeticul*, Editura Univers, București, 1971.

⁷ Ca urmare a deficitului de verbe în favoarea numelor la G. Bacovia, Mihai Cimpoi vorbește despre fenomenul *ni-ponizării* limbajului poetic bacovian. Vezi Mihai Cimpoi, *Secolul Bacovia*, Editura Ideea Europeană, București, 2005.

⁸ Emil Cioran, *Căderea în timp*, traducere din franceză de Irina Mavrodin (originalul apărut în 1994), Editura Humanitas, București, 2008. Un geamăn retractil, dar raționalist până la aceeași exasperare ca și senzitivitatea bacoviană, este Emil Cioran: „Timpul s-a retras din sângele meu; se sprijineau unul pe altul și curgeau împreună; acum s-au coagulat; de ce să mă mai mir că nimic nu mai devine? Dar ele dacă s-ar porni din nou să curgă, m-ar mai putea întoarce printre cei vii, scoțându-mă din această subeternitate în care putrezesc?” (p. 154). Asocierea Bacovia – Cioran pe linia *subeternității în care putrezesc* ni se pare una izbitoare.

⁹ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarii*, Editura Univers, București, 1977, p. 238.

¹⁰ *Ibidem*, p. 306.

¹¹ *Ibidem*, p. 248.

¹² Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. Cinci secole de literatură*, Editura Paralela 45, București, 2008, p. 644.

Maria-Alexandrina TOMOIAGĂ

Metafora lingvistică în perspectivă elocuțională

M.-A.T. – asistent universitar la Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu”, Cluj-Napoca, la disciplina Limbi moderne aplicate în medicină. Doctorand la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, cu teza *Metaforica vorbirii în limbajul cotidian. Studiu asupra domeniului românesc contemporan*, sub conducerea științifică a domnului profesor Mircea Borcilă.

1. Introducere

Pentru a pune bazele lingvisticii integrale, Eugeniu Coșeriu propune, cum se știe, o modificare radicală a perspectivei asupra limbajului, respectiv explorarea întregului câmp fenomenal al „faptelor” lingvistice din punctul de vedere al vorbirii, nu al limbii, avansând, drept cadru preliminar al acestei explorări, o schemă generală a planurilor care se disting în vorbire, precum și a competențelor lingvistice corespunzătoare¹. Capacitatea generală de expresie conține elementele nonverbale care acompaniază vorbirea și competența lingvistică în totalitatea sa, care este, pe de o parte, psihofizică, iar pe de altă parte, culturală. „Nivelul cultural” al vorbirii este caracterizat drept activitate umană universală, care se realizează în situații determinate prin vorbitori individuali, ca reprezentanți ai unor comunități lingvistice tradiționale². Sunt distinse în acest fel cele trei planuri pe care se manifestă activitatea culturală a vorbirii: cel universal, comun tuturor limbilor, cel istoric, ce conține vorbirea într-o anumită limbă, și planul individual. În ceea ce privește palierul individual, Coșeriu subliniază că vorbirea este întotdeauna o execuție individuală, nu „corală”, iar pe de altă parte, ea are loc întotdeauna într-o situație determinată³.

2. Metafora în planul vorbirii

Într-un cunoscut studiu, timpuriu, intitulat *Creația metaforică în limbaj*⁴, ilustrul lingvist situează la nivelul vorbirii, în plan universal, creația de metafore, argumentând aceasta prin faptul că, de multe ori,

„cunoașterea lingvistică” este „o cunoaștere metaforică”, însă care nu ține doar de individ sau de comunitatea căreia îi aparține, ci este vorba de o „unitate universală a imaginației umane”⁵ (s.n.). Raportându-se la concepția cassireriană a „formelor simbolice”, Eugeniu Coșeriu precizează că *simbolicul* „cade sub incidența unui concept mai amplu, acela al *cognitivului*”, prin urmare, „limbajul este în mod esențial *activitate cognitivă*: *activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri*”⁶. Înainte de a fi întrebuițare de semne, limbajul este „*creație de semnificate*”, care, la rândul său, înseamnă „cunoaștere”, adică „înseamnă a concepe *ceva* ca identic cu sine și ca diferit de toate celelalte”⁷ (s.n.). Acel „*ceva*” pe care lingvistul român îl atestă în conținutul entităților lingvistice primare nu este altceva decât ceea ce marea tradiție a filozofiei europene a definit drept „sesizarea intuitivă a unui mod de a fi”. Esențial pentru noi, în acest context, este faptul că lingvistul înscrie, între aceste „fapte” primare ale vorbirii, și ceea ce numește, într-un sens larg, „creația metaforică în limbaj”.

Încadrarea metaforei în genul proximal al *activităților creativ-imaginative umane* este una dintre coordonatele pe baza cărora s-a putut argumenta, în ultimii ani, în școala integralistă clujeană⁸, o posibilă apropiere sau cooperare între semantica integrală și cea cognitivă. Dincolo de toate diferențele conceptuale, lucrarea lui George Lakoff și Mark Johnson, din 1980⁹, poate fi văzută, astăzi, ca realizând un pas important în definirea creativității umane, prin axarea asupra fenomenului metaforic. Lakoff și Johnson argumentează, pe parcursul lucrării menționate, că sistemul conceptual uman este de natură „metaforică”, recunoscând implicit, prin aceasta, rolul central pe care Coșeriu îl atribuie creației metaforice ca „*activitate cognitivă care se realizează prin simboluri*”¹⁰. Pentru început, vom prezenta pe scurt concepția cognitivistă lakoviană asupra prezenței metaforelor în vorbirea umană cotidiană, pentru ca, ulterior, să subliniem elementele prin care aceasta se deosebește esențial de cadrul integralist, dar și măsura în care teoria cognitivistă ar putea furniza sugestii fecunde pentru o investigație concretă a creației metaforice în interiorul competenței elocutionale.

Demersul cognitiștiilor americani pornește de la exemplificarea unor *metafore conceptuale* (Lakoff, Johnson 1980/1985), precum discuția înseamnă război¹¹ sau timpul înseamnă bani, pentru ca, ulterior, să fie enumerate expresii metaforice prin care aceste metafore conceptuale sunt reflectate în limbajul cotidian (de exemplu, *Cineva va ataca punctul slab al argumentației mele*). Se observă că, de pildă, conceptul de *discuție* este perceput de mintea umană, metaforic, sub forma unei *lupte*, iar consecința acestui fapt este prezența unor astfel de metafore în vorbirea umană. Foarte important pentru cognitiști este faptul că metafora se identifică mai întâi în însuși conceptul *discuție*, iar această conceptualizare (presupusă a fi pre-verbală) primește, apoi, o expresie lingvistică. În ceea ce privește al doilea exemplu de metaforă conceptuală, timpul înseamnă bani, ilustrată prin expresii de tipul *Vă face să vă pierdeți timpul* sau *Acest procedeu*

v-a făcut să câștigați ore și ore, concluzia analizei este că acest mod de a concepe timpul este specific doar anumitor culturi, factorul cultural fiind important în ceea ce privește structurarea conceptelor metaforice.

Să reamintim că Lakoff și Johnson identifică mai multe tipuri de metafore conceptuale (sau „concepte metaforice”): *metafore structurale*, *metafore orientazionale* și *metafore ontologice*. Prin *metaforele structurale*, un concept este structurat metaforic în termenii unui alt concept¹², un exemplu fiind chiar discuția înseamnă război, asociere posibilă în urma experienței, în care unul dintre cele două elemente, fiind foarte bine structurat conceptual și definit (*războiul*), permite structurarea celuilalt (*discuția*). *Metaforele orientazionale* dau conceptelor orientare spațială, precum *sus – jos, înainte – înapoi, deasupra – dedesubt*, ca în exemplul binele este sus, răul este jos, fundamentul lor fiind rezultatul experienței fizice, verticalitatea pentru om reprezentând, cu precădere, ascensiune. Tot experiența umană, însă cu privire la obiectele care îl înconjoară și chiar cu propriul corp, stă la originea *metaforelor ontologice*, prin care emoțiile, ideile sau diferite evenimente sunt concepute ca entități și substanțe¹³.

„Sistemul conceptual metaforic” se întemeiază, în opinia lui Mark Johnson¹⁴, pe modele încorporate ale imaginației, numite și înțelese, după model kantian, *scheme imagistice*, ca structuri nepropoziționale ale imaginației. Filozoful american utilizează, aici, un concept tradițional al psihologiei, recurgând la termenul de „gestalt structure”, care în limba română s-ar putea traduce prin *structură-model*, înțelegându-se „an organized, unified whole within our experience and understanding that manifests a repeatable pattern or structure”¹⁵. Pentru Johnson, *gestalt* are o structură interioară care realizează conexiuni între diferite aspecte ale experienței umane ce conduc la inferențe în sistemul nostru conceptual. Schemele imagistice sunt tocmai astfel de *structuri-model* pre-conceptuale, care ar sta la baza întemeierii sistemului conceptual, ele organizând reprezentările mentale umane la un nivel general și abstract. Schema conține trăsături comune, esențiale pentru majoritatea obiectelor sau a evenimentelor, a activităților, iar aceasta ne permite să realizăm o conexiune între un element particular și ceea ce le este comun tuturor elementelor de același tip. Schemele, potrivit lui Kant¹⁶, există în *gândire*, ceea ce înseamnă că nu sunt doar procese psihologice, ci există ca structuri-model ale reprezentărilor mentale. Originea acestor scheme imagistice este în experiența umană corporală, de tipul *sus – jos, înainte – înapoi, în interior – în exterior* etc. Pentru a-și explica și a înțelege concepte abstracte, precum *timpul, binele, răul, viața*, ființa umană face apel la modele pre-conceptuale, de tipul *schemelor imagistice* (*sus – jos*), le structurează metaforic, la nivel conceptual (*timpul înseamnă bani, binele este sus, răul este jos*), pentru a le exprima apoi, la nivel lingvistic, sub forma: *Am pierdut mult timp pentru a explica acest lucru* sau *A sărit în sus de bucurie, respectiv Este doborât de suferință*.

Înțelegând tema metaforei ca aparținând vorbirii în plan universal, semantica cognitivă ar putea folosi semanticii integrale în ceea ce privește modul în care se stabilește „analogia” între „viziuni” în designarea metaforică. Atunci când, urmărind o dezbateră politică în care se confruntă doi candidați la alegeri, îl numim pe unul dintre aceștia *rechin*, nu se realizează nicio denotație, nicio predicție, ci vorbirea apare în forma în care creează designații, iar denumirea este transferată de la domeniul uman la cel animalier. Acest transfer nu se realizează ca mod de ființă, ci din punct de vedere comportamental, un conținut semantic fiind transpus asupra altui semnificat decât cel la care se referă în mod obișnuit. Acest fenomen este unul natural, spontan, care apare în planul universal al vorbirii, întrucât este posibil în toate limbile, doar lexicalizarea fiind diferită. O eroare fundamentală a semanticienilor cognitiști este aceea că pierd din vedere stratul semnificațional al vorbirii. Prin raportare la concepția integrală, care ar lua în calcul straturile semantice ale vorbirii¹⁷ – *semnificațional, reprezentational și perceptual-skeuologic* – se poate observa ușor că semantica cognitivă le are în vedere doar pe ultimele două. La nivel pre-representational sau al percepției sunt situate conceptele schematic-imagistice care sunt structurate ca metafore conceptuale, la nivel reprezentational. Cel dintâi strat, cel semnificațional, se dovedește însă fundamental din punct de vedere lingvistic și el este omis, din păcate, de cognitiști. Din acest strat se inițiază *denotația*, spontană, ca o formă de protolimbaj, *determinarea*, care orientează semnificatul spre lumea experiențială, și *metasemia*, prin care se asociază două semnificate cu designații total diferite, pentru a determina un semnificat nou, „metaforic” și a designa, cu acesta, un „aspect nou, inedit al experienței”¹⁸.

Metasemia este ceea ce Eugeniu Coșeriu¹⁹ numește *metaforă*, adică o „*expresie unitară, spontană și imediată* a unei *viziuni*, a unei *intuiții poetice*, care poate implica o identificare momentană a unor obiecte diferite sau o hiperbolizare a unui aspect particular al obiectului și chiar o identificare între contrarii”²⁰ (s.n.). Ca *expresie unitară*, termenii constitutivi ai metaforei sunt, în concordanță cu semantica cognitivă lakoviană, *șinta* și *sursa* sau *A-topic* și *B-vehicul*, sau, cu exemplul lui Coșeriu (*ibidem*), prin care se identifică „*obiecte diferite*”, *cap – doveac*. Se poate argumenta însă că cele două elemente, *cap – doveac*, nu sunt decât termenii de plecare, nu „*constitutivi*”, deoarece procesul metaforic, prin metasemie, își creează conținuturile proprii²¹. *Candidat – rechin* presupune existența unor semnificate primare, care la cel dintâi nivel, cel semnificațional, ar putea fi descrise astfel: *candidat* (A): semnificat lexematic *bărbat*, semnificat clasematic + *uman* și *rechin* (B): semnificat lexematic *rechin*, semnificat clasematic – *uman*, + *animal*. Între (A) *candidat* și (B) *rechin* apare, în competența elocutională, o incongruență din cauza transdomenialului. La nivelul reprezentational sau al imaginației se face transferul unui aspect al sursei (B'), de natură comportamentală, către țintă (A'), proces realizat în interiorul vorbirii, nu anterior acesteia. În viziunea cognitivă, procesul s-ar reduce la activarea, conform teoriei neurale, a unei *simulări mentale*,

respectiv, după varianta mai veche, la activarea *schemei imagistice* transferate. În termenii noștri, prin metasemie un *conținut imaginar intuitiv* asociat semnificativului *rechîn* se transferă, la nivelul percepției, înspre semnificativul *candidat*, surprinzându-se „un aspect inedit al experienței”, care „nu e în continuitate cu aspectele obișnuite” designate prin determinare generică, ci se structurează pe un alt plan perceptual-skeuologic²².

3. Studiu de caz

Propunem, în cercetarea de față, ilustrarea acestei abordări elocutionale, prin studierea unor metasemii care, din punctul de vedere al semnificatelor categoriale, pot fi monocategoriale, conținând doar semnificate nominale, și policategoriale, care pot include mai multe categorii de semnificate (verbale, adjectivale, adverbiale). Corpusul lexical utilizat este extras din lucrarea *Corpus de română vorbită [CORV]. Eșantioane*, realizată de Laurenția Dascălu Jinga și vizează două exemple de metasemii pe care le vom analiza în detaliu, după modelul propus anterior.

3.1. „Suntem verișoare de oală”

După teoria cognitivistă lakoviană, exemplul „Suntem verișoare de oală (...)”. Cum sunt frații de cruce aicea.” este o metaforă ontologică prin care o relație interumană este concepută sub forma unei entități, în cazul de față, un obiect. Contextul în care apare această metaforă este foarte important. În primul rând, „verișoare de oală” este redat în paralel cu o altă structură metaforică, mai cunoscută, „frați de cruce”, care desemnează o relație care nu are la bază legături genetice comune, ci legături pe bază de afinități reciproce, menite să-i unească pe oameni pentru totdeauna, asemenea legăturilor de rudenie. În discuția dintre câțiva locutori se vorbește despre un obicei din Argeș care presupune, cu o anumită ocazie, ca oamenii să-și dea unul altuia o oală în care se pune ceva de mâncare. Cel care a dat oala, respectiv cel care a primit-o devin, pentru totdeauna, frați de oală sau veri de oală.

Metasemia monocategorială, cu semnificat instrumental, „verișoare de oală”, poate fi interpretată doar ca o structură unitară. Termenul A este aici reprezentat de o relație interumană nouă, iar termenul B reprezintă relația de rudenie verișoare. Cei doi termeni nu sunt separați și incompatibili din cauza transdomenialului, ci, din contră, presupun același semnificat clasematic + relație interumană. Pentru a denumi această relație interumană nouă se realizează un transfer din memorie, iar asocierea se face ulterior, nu în momentul ritualului. Pentru termenul-țintă, A, semnificativul și semnificativul se constituie în vorbirea concepută ca *energeia*, deoarece odată cu existența unui nou tip de relație instituită prin faptul de a-și da unul altuia o oală cu o anumită simbolică, apare și semnificativul corespunzător, în mod spontan, intuitiv. Prin „verișoare de

oală”, unirea pentru totdeauna datorată unei apropieri indestructibile, dar nu la fel de strânsă ca cea dintre frați, la nivelul imaginației, de la termenul-sursă, B, a trecut, la nivelul percepției, spre termenul A, surprinzând un aspect inedit al acestei experiențe. Situația acestei metasemii în planul vorbirii universale este evidentă, întrucât denomiția și metasemia se suprapun.

3.2. „Este o societate care funcționează”

Exemplul „Este o societate care funcționează” constituie o metasemie polica-tegorială, formată dintr-un semnificat nominal și un semnificat verbal, iar, potrivit teoriei cognitiviste, această metaforă ontologică are ca finalitate identificarea unor aspecte. Termenul A, „societate”, este un concept abstract și dificil de specificat în aspecte concrete, motiv pentru care este apreciat în termenii unei mașini, termenul B, element concret căruia îi pot fi identificate cu ușurință o serie de aspecte intuitive.

Sub unghiul semnificațional, „societate” reprezintă „totalitatea oamenilor care trăiesc laolaltă, fiind legați între ei prin anumite raporturi economice”, iar „mașină”, care are semnificatul absent în cadrul acestei relații metasemice, este „sistem tehnic alcătuit din piese cu mișcări determinate, care transformă o formă de energie în altă formă de energie sau în lucru mecanic util”²³. Semnificatul verbal „funcționează”, care, în mod obișnuit, este în solidaritate lexicală cu semnificatul „mașină”, este transferat la semnificatul „societate”, pentru a surprinde un aspect inedit al acestuia din urmă. Conținutul imaginar-intuitiv al semnificatului „mașină” este transferat, la nivelul percepției, spre semnificatul „societate”, realizându-se, prin acesta, o designare metasemică a aspectului concret vizat. Termenul A, „societate”, este situat însă pe un alt plan, care nu este în continuitate cu ceea ce se știe în mod obișnuit în legătură cu acest semnificat.

4. Concluzii

Prin încadrarea metaforei în rândul activităților creativ-imaginative umane, dar și prin înțelegerea acesteia ca aparținând vorbirii în general, i.e. nivelului elocuționar, semantica integrală și cea cognitivă își găsesc un important punct de convergență. Pentru lingvistica integrală însă creația metaforică este un fenomen natural, spontan, care nu pierde din vedere stratul semnificațional al vorbirii.

Considerațiile succinte prezentate aici sunt suficiente, credem, pentru a ilustra modalitatea posibilă de cooperare între cele două abordări asupra creației metaforice în limbaj. Trebuie subliniat însă că, sub aspect conceptual, singura teorie lingvistică ce oferă o perspectivă corectă asupra fenomenului studiat este cea integralistă, prin care limbajul este conceput ca *energeia*, nu ca *ergon*, metafora ia naștere în interiorul vorbirii și nu este preexistentă acesteia sub formă de concepte metaforice, iar procesul creativ nu poate fi redus la simplul transfer de scheme imagistice sau la simularea mentală.

Note

¹ Eugenio Coseriu, *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Editura Gredos, Madrid, 1988/1992, p. 81.

² *Ibidem*, p. 86.

³ *Ibidem*, p. 87.

⁴ Eugeniu Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj* (V.O. 1952), în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 167-197.

⁵ *Ibidem*, p. 179.

⁶ *Ibidem*, p. 171-172.

⁷ Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său* (V.O.: 1977), în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 36-52; p. 47.

⁸ Mircea Borcilă, *Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei*, în „Dacoromania”, VII-VIII, 2004, p. 47-77; Elena Faur, „Conceptul metaforic” și *semantica integrală* (în curs de apariție), în *Proceedings of The Second International Congress „Eugenio Coseriu. Coseriu: Contemporary Perspectives”*, Cluj-Napoca, Romania, 23-25 September 2009.

⁹ George Lakoff, Mark Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, (V.O.: 1980), Les Editions de Minuit, Paris, 1985.

¹⁰ E. Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, p. 172.

¹¹ Metaforele conceptuale sau conceptele metaforice sunt notate de către autorii americani (Lakoff, Johnson 1980/1985) cu majuscule, deoarece acestea aparțin sistemului conceptual, nefiind încă exprimate lingvistic.

¹² G. Lakoff, M. Johnson, *Les métaphores dans la vie quotidienne*, p. 24.

¹³ *Ibidem*, p. 36.

¹⁴ Mark Johnson, *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1987, *passim*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Această concepție a fost prezentată de profesorul Mircea Borcilă, în cadrul Cursului de lingvistică și poetică antropologică, propus în anul 2009, la Școala doctorală de studii lingvistice de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

¹⁸ M. Borcilă, *loc. cit.*

¹⁹ E. Coșeriu, *Creația metaforică în limbaj*, p. 180.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ M. Borcilă, *loc. cit.*

²² *Ibidem*.

²³ *Dicționarul explicativ al limbii române*.

Sebastià MORANTA

Eugeniu Coșeriu și așa-zisa „limbă moldovenească”: afinități hispanice (Valencia, Insulele Baleare, Galicia)

S.M. – doctorand la Philipps-Universität din Marburg, cu o teză prin care își propune să compare ideologiile lingvistice din Insulele Baleare cu particularitatea etnolingvistică a Republicii Moldova. Este licențiat în filologie catalană al Universității din Barcelona, unde a urmat și o specializare în filologie slavă. A fost profesor de spaniolă și catalană în diverse universități germane (Köln, Bonn, Frankfurt pe Main, Marburg și Mainz). De asemenea, a studiat limba și literatura rusă la Universitatea „M. V. Lomonosov” și la Institutul „A. S. Pușkin” din Moscova.

Orientarea lingvistică inițiată de Eugeniu Coșeriu continuă să funcționeze ca un argument incontestabil *ex auctoritate* în zonele academice favorabile unității lingvistice românești care, în consecință, resping termenul „limbă moldovenească”. Acesta este un concept propus de lingvistica sovietică, începând cu anii '20 ai secolului trecut, care reprezintă unul dintre elementele de discordie ale singularității politice și culturale a Republicii Moldova. Unul dintre numeroasele exemple este cel al lui Dungaciu (2005: 78), care-și începe „dosarul identitar” cu faimoasa admonestare a lingvistului din Mihăileni: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural”.

În Europa de astăzi își croiește drum, treptat, perspectiva comparativă, atunci când se analizează fenomene sociologice, ideologii și atitudini care, în ciuda diferențelor determinate de evoluția istorică și de cadrul politic al fiecărei comunități umane, oferă o serie de afinități elocvente. Bochmann (1999) pleca de la premisa conform căreia Galicia și Moldova, extreme geografice ale teritoriilor pe care se vorbesc limbi romanice, prezintă o serie

de paralelisme surprinzătoare în ceea ce privește statutul limbii și dezbaterile pe care aceasta le provoacă. Desigur, Spania, țară cu un plurilingvism oficializat în anumite comunități autonome, dar dispunând de o singură limbă hegemonică, pe care trebuie, conform Constituției din 1978, să o cunoască toți cetățenii săi, a fost, începând cu ultima etapă a franchismului, un teren propice conflictelor identitare. Iar în cadrul discursurilor de acest tip se sfârșește întotdeauna prin a se vorbi despre limbă drept capital social și instrument de dominare și, prin urmare, nu doar lumea academică sau „înțelepții” se consideră îndreptățiți să-și exprime părerea asupra subiectului. La urma urmelor, așa cum semnaleză foarte bine Kremnitz (2008: 7-8), delimitarea între „limbi” și „varietăți” este o problemă căreia științele limbajului nu reușesc să-i dea o soluție efectivă la nivel social.

În acest context sociologic, pe anumite teritorii bilingve ale statului spaniol, secesionismul (sau specificul) lingvistic a avut un rol determinant în ultimii cincizeci de ani, cu o pondere instituțională mai mare sau mai mică, în funcție de situație. În termeni concreți, acest lucru s-a întâmplat în Galicia, unde standardul oficial (*galego enxebre* sau *constrito*) coexistă cu diverse modele, mai apropiate de norma portugheză, promovate de adepții „reintegraționismului” (*galego satelizado* sau *extenso*) și în principalele regiuni periferice ale zonei lingvistice catalane, cu precădere în Valencia, unde glotonimele *valencià* [valenciană] și *idioma valencià* [limba valenciană] au dobândit aprobare legală prin statutul Comunității Autonome din 2006, evitându-se orice aluzie la termenul *català* [catalană] dar, de asemenea, într-o manieră mai subtilă și mai puțin organizată, în Insulele Baleare¹. Este vorba despre construcții discursive care apără, de obicei, o idee foarte precisă în ceea ce privește Spania, centrată pe limba și cultura originare din Castilia și, în general, conservatoare, favorabilă menținerii seculare a unei distribuții diglosice a funcțiilor între spaniolă și varietățile locale, care văd în catalanismul politic și cultural o gravă amenințare la adresa structurilor de putere moștenite (Calaforra; Moranta, 2005: 71-72). Prin urmare, deoarece, conform acestui criteriu, rolul de varietate de prestigiu este asumat deja de limba spaniolă, munca secesioniștilor constă în a nega existența unei comunități lingvistice a catalanilor, valencienilor și a vorbitorilor din Insulele Baleare și nu în a propune un standard alternativ prin elaborare (*Ausbausprache* conform teoriei lui Heinz Kloss).

La declanșarea procesului de „normare lingvistică” a catalanei, aceasta a fost percepută de către unii oameni ca o anomalie, o entitate impusă, care se situa într-o poziție intermediară între spaniolă (însușită din sistemul de învățământ și mijloacele de comunicare) și graiurile populare, fiecare cu tradiția sa onomastică (*valencià*, *mallorquí*, *menorquí* etc.). Astfel, modelul de lim-

bă, promovat de Institut d'Estudis Catalans cu sediul la Barcelona, s-a utilizat de atunci ca pretext pentru instrumentalizarea politică a sentimentelor identitare, cu o mai mare virulență în timpul campaniilor electorale, căci se profita astfel de o *méfiance anticatalane* latentă într-un segment al societății². Aceasta explică anumite comportamente, precum declarațiile exagerate ale unor politicieni de diverse ideologii sau faptul că autoritățile pun de mult timp piedici recepționării canalului catalan TV3 pe teritoriul valencian. De exemplu, fostul președinte al Comunității Autonome a Insulelor Baleare, J. Matas, denunța în timpul unei conferințe susținute la Madrid, în anul 2003, presupusele ambiții ale Principatului Cataloniei de a anexa Insulele Baleare (ideea „Țărilor Catalane” ca entitate politică). Se pot observa anumite reacții comparabile în tânăra Republică Moldova, ținând cont de diferențele care derivă din condiția actuală de stat și din natura spațiului postsovietic. Am dori să exemplificăm amintind de apelul televizat al președintelui V. Voronin din aprilie 2009, cu ocazia incidentelor care s-au produs la Chișinău în urma victoriei comuniste la alegerile legislative, în timpul cărora i-a acuzat pe protestatari de „românism fundamentalist și agresiv” încurajat de autoritățile de la București. Era o alocuțiune care aborda complexitatea relațiilor moldo-române, respingând ideea de refacere a României Mari și subliniind ideologia lingvistică oficială a momentului: „Vorbim aceeași limbă, chiar dacă o numim diferit”.

Se poate stabili o analogie evidentă între cele două situații, care se referă la denumirile eufemistice, sau expresiile perifrastice care au circulat adesea ca substitute ale numelui unitar sau „științific” al limbii, fie că izvorau din prudență, neștiință, respingere sau din interes strategic punctual. Astfel, evitarea numelui limbii a devenit un instrument discursiv important, ale cărui finalități nu erau întotdeauna convergente. Acest fenomen are loc, de exemplu, în cazul utilizării abuzive a termenului „limba de stat” în cazul moldovenesc (Bojoga, 2010). Într-o epocă de recuperare a limbii, utilizarea perifrazelor de către adepții unității avea drept scop întărirea relațiilor de identificare și bună înțelegere între acele grupuri de populație care își mențineau reticența, în parte din cauza bagajului ideologic al regimului politic anterior (respectiv Moldova sovietică și Spania franchistă). În acest context, un loc important îl ocupă expresia „limba noastră”, care contribuie la crearea unor legături emoționale între vorbitori, până la extrema în care poezia lui Alexei Mateevici cu titlul *Limba noastră* a devenit, din 1994, imnul național al Republicii Moldova, iar sintagma „limba care ne unește” apare drept titlu al unui manual editat de Departamentul de relații interetnice din Chișinău (2003). De asemenea, sintagma „la nostra llengua” [limba noastră] se răspândește în toată zona în care se vorbește limba catalană, începând cu momentul tranziției Spaniei

spre un stat democratic, dobândind mai multă forță acolo unde denumirea de *català* poate stârni controverse. De exemplu, lingvistul Aina Moll a prezentat la televiziune, de-a lungul anului 1989, un program educativ cu acest titlu, destinat spectatorilor din Insulele Baleare. Această denumire alternează azi cu cea de *lengua pròpia* [limbă proprie], prezentă în legislația din Catalonia și Insulele Baleare (și care afirmă implicit caracterul „impropriu”, adică străin al spaniolei). În ultimul rând, fenomenul este recurent printre cei care doresc să semene confuzie în privința identității lingvistice. În această categorie putem include denumirea *Acadèmia Valenciana de la Llengua* [Academia Valenciană de Limbă], instituție creată de guvernul valencian în 1998. La fel ca sintagma artificială „la llengua cooficial distinta del castellà” [limba co-oficială diferită de spaniolă], prezentă într-o solicitare recentă de subvenții a guvernului balear, sau faptul că, într-un cunoscut centru comercial din Alicante, secțiunea dedicată cărților în catalană / valenciană se indică sub denumirea „lengua autonòmica” [limbă a comunității autonome].

Un alt punct de similitudine se referă la subordonarea economică și culturală față de centre extrateritoriale, pe care le putem numi simbolic Moscova și Madrid (Bochmann, 1999: 255). Chiar și așa, recuperarea unor identități reprimite timp de decenii, cum este cazul celei românești (în Moldova) și a celei catalane (din Valencia și Insulele Baleare, reprezentative pentru prezentul studiu), au condus, în domeniul lingvistico-cultural, la apariția altor centre extrateritoriale de referință, București, respectiv Barcelona. Dar aceste noi realități nu au ajuns să pună sub semnul întrebării importanța limbii ruse și a limbii spaniole, ca limbi de uz generalizat și adesea preferat. O consecință a acestei situații este glorificarea bilingvismului social, fenomen care a ajuns să se numească de ceva vreme „bilingvismul ca mit” (Aracil, 1982: 39-57), și care are ca finalitate transmiterea unei concepții ierarhice care contribuie la menținerea unui *statu quo* politic sau a unor interese geostrategice. Astfel, în cazul Spaniei, se presupune că trebuie să se cunoască limba spaniolă, ca unică „limbă comună” tuturor cetățenilor, pe lângă sublinierea insistentă a proiecției sale internaționale. Aceasta în timp ce în Republica Moldova este practic indispensabil să se cunoască limba rusă, dat fiind caracterul său de „limbă de comunicare interetnică” și de punte de legătură între țările unei regiuni aflate încă în mare măsură sub controlul Moscovei.

S-a spus adesea că „limba moldovenească” nu e altceva decât „o română de pe stradă”, un jargon format în zonele urbane în urma contactului interlingvistic și a introducerii a numeroase împrumuturi din limba rusă, percepută de către vorbitorii înșiși ca o varietate hibridă. Atitudinea conform căreia propriul mod de a vorbi este văzut ca o modalitate de exprimare imperfectă și

neîngrijită, în timp ce încalcă standardul românesc ca normă de prestigiu, este extrem de revelatoare pentru procesele istorice în care s-a văzut atrasă populația basarabeană. În mod similar, în zonele în care se vorbește limba catalană s-a observat cu îngrijorare numărul crescând de barbarisme cauzate de contactul cu spaniola și care, în ultimul secol, au dus la o sărăcire a limbii, ceea ce constituie o situație tipică pentru limbile minoritare. Dar în discursul care insistă pe specificul baleare se poate identifica adesea o idee de semn contrar, noțiunea de purism. Acesta susține, de obicei, că graiurile insulare au un grad mai mare de „puritate” decât catalana normativă, parțial ca un efect al izolării geografice, ceea ce se manifestă sub diverse forme, considerate arhaice în zona Spaniei continentale³. Mai este demn de menționat faptul că recurgerea la criteriul purității reprezintă un apel la niște mecanisme extrem de înrădăcinate de gândire captivă și reacționară (Calaforra; Moranta, 2005: 65).

Unitarismul lingvistic (și catalanismul politic) apără integritatea zonei vorbitorilor de catalană ca o comunitate culturală și o piață simbolică, împărtășită de toți locuitorii din zonă, bazându-și viabilitatea tocmai pe această legătură, creată între aproximativ unsprezece milioane de vorbitori. Aria românofonă cuprinde, la rândul ei, din punct de vedere istoric și din rațiuni practice, și spațiul cuprins între Prut și Nistru, iar în dialectica dintre identitate și alteritate intelectualii români din Basarabia au ales prima opțiune. Coșeriu, așa cum se știe, ridiculizează eforturile celor care postulează existența unei „limbi moldovenești”, separată de dialectul daco-român. Scopul acestora este prezentat drept o imposibilitate ontologică, conform unui tip de raționament „iluminist”, care adoptă, în anumite momente, tonuri inflamate: o asemenea pretenție este, după Coșeriu, o himeră, o iluzie și o inconștiență, un lucru absurd și ridicol, *eine wissenschaftliche Verunglimpfung*, „eine Täuschung, die zunehmende groteske Züge annehmen kann” (Cosseriu, 1999: 205-209). În analiza coșeriană se remarcă, pe de o parte, apărarea priorității discursive a omului de știință în acele domenii care corespund științei; pe de altă parte, insistența retorică în a ignora caracterul extralingvistic (politic) a ceea ce are, fără îndoială, o amplă dimensiune politică⁴. În sens similar se pot citi argumentele filologului Francisc de Borja Moll într-o faimoasă polemică, publicată în paginile ziarului „Diario de Mallorca” în 1972. Acesta dădea o replică unei persoane care publica semnând cu pseudonim și care îi acuza pe anumiți intelectuali din insulă de dorința de a impune o catalană respectând prea puțin graiurile locale și care își exprima părerea în chestiuni de lingvistică, fără să poată demonstra că deține o formație solidă în acest domeniu (Moll, 1972: 23-35). Proclamarea „unității limbii” s-a afirmat de atunci ca un loc comun printre academicieni, literați și educatori pro-catalaniști. Totuși

tacticile populiste și majoritatea electorală, la fel ca ponderea demografică a populației aloglote imigrante, au acționat în direcția fragmentării și au plasat treptat cultura de limbă catalană din Insulele Baleare, și mai ales din Valencia, într-o situație din ce în ce mai fragilă.

Traducere din spaniolă de Iulia BOBĂILĂ

Note

¹ Kremnitz (2008: 11) menționează în legătură cu valenciana: „Surtout dans ce dernier cas, il est évident que l'opinion unanime des chercheurs est confrontée à une volonté politique contraire, qui semble actuellement trouver auprès de la population un certain appui qui toutefois est loin d'être général”.

² În Catalonia, Comunitatea Valenciană și Baleară coexistă, în linii mari, două discursuri identitare: cel (pan) catalan și cel pro-spaniol. Cărăuș (2002) se referă la identitățile în conflict din Republica Moldova și menționează două discursuri, cel românesc și cel moldovenesc, care se radicalizează în discursul european, respectiv în cel neosovietic.

³ Villalonga (2002: 152) sublinia următoarele aspecte într-un articol din seria „Mallorca y Cataluña” [Mallorca și Catalonia], cu câțiva ani înainte de războiul civil spaniol: „Ignoro por qué parte de la prensa del continente se figura que Mallorca es un feudo catalán. Acaso la analogía de nuestra lengua con la catalana (repárese que digo analogía, porque el mallorquín tiene su individualidad bien característica, harto más pura que el catalán artificioso de última hora) haya contribuido a tal confusión”.

⁴ Afirmția lui Coșeriu (1999: 206) este aplicabilă pentru a amenda o teorie cel puțin generică și convențională a secesionismului lingvistic: „Die Befürworter einer moldauischen Sprache verwechseln das genealogische Kriterium mit dem arealen und die Sprachgeschichte mit der politischen Geschichte [...]”.

Bibliografie

Lluís Vicent Aracil, *Papers de sociolingüística*, Barcelona: La Magrana, „Els Orígens”, 9, 1982.
Klaus Bochmann, *À l'Est comme à l'Ouest, où les extrêmes (géographiques) se touchent: Moldavie et Galice devant le problème de la langue*, în: Álvarez, Rosario; Vilavedra, Dolores (coord.), *Cinguidos por unha arela común*. Home-

naxe a Xesús Alonso Montero, Santiago de Compostela: Monteagudo, 1999, p. 249-263.

Eugenia Bojoga, „Limba de stat” sau deruta identitară reflectată în denumirea limbii în Republica Moldova, în: Valentová, Libuše (coord.): *Ipostaze ale identității românești / Podoby rumunské identity*, Praha: Ústav románských studií FFUK, 2010, p. 99-113.

Guillem Calaforra, Sebastià Moranta, *Propostes i despropòsits: aspectes del gonellisme*, Els Marges, 77, 2005, p. 51-73.

Tamara Cărăuș, *Republica Moldova: identități false, adevărate sau naționale?*, „Contrafort”, 4-5 (90-91), aprilie-mai, 2002. URL: <<http://www.contrafort.md/old/2002/90-91/338.html>> [30.10.2012].

Eugenio Coseriu, *Die östliche Latinität*, în: Förster, Horst; Fassel, Horst (coord.), *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918*, Stuttgart: Thorbecke, „Schriftenreihe des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde”, 8, 1999, p. 197-214. [Versiune în română: Coșeriu, Eugeniu, *Latinitatea orientală*, în: Alexandru Bantoș (coord.), *Limba română este patria mea. Studii, comunicări, documente*, ediția a II-a, Chișinău, Casa Limbii Române, 2007, p. 26-34.]

Dan Dungaciu, *Moldova ante portas*, Editura Tritonic, București, 2005.

Georg Kremnitz, *Sur la délimitation et l'individuation des langues. Avec des exemples pris principalement dans le domaine roman*, *Estudis Romànics*, 30, 2008, p. 7-38.

Francesc de Borja Moll, *Polèmica d'en Pep Gonella*, Palma: Moll, „Les Illes d'Or”, 104, 1972.

Llorenç Villalonga, *Articles polítics (1924-1936)*. Red. Jeroni M. Mas Rigo, Binissalem/ Barcelona: Fundació Casa Museu Llorenç Villalonga/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

Ioana MARUȘCA

Verbele *sentiendi* în română și italiană (în lumina conceptului de câmp lexical al lui Eugeniu Coșeriu)

I.M. – anul II la masteratul *Limba română în context romanic*, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Implicată într-un proiect, aflat sub coordonarea Institutului Limbii Române din Cluj, ce presupune redactarea unor materiale pentru predarea limbii române ca limbă străină.

Problema câmpului lexical este abordată de E. Coșeriu chiar în primul său studiu de semantică *Pour une sémantique diachronique structurale* din 1964, de o mare importanță teoretică și metodologică. În vederea unei înțelegeri juste și adecvate a acestui concept-cheie al semanticii coșeriene, dar și pentru a-i stabili locul care îi revine în cadrul lexematiei în ansamblu, E. Coșeriu revine cu noi precizări în studiile ulterioare pe această temă (Coșeriu, 1983, 1990, 1995). Aceste studii reliefează valabilitatea principiilor lexematiei, pe de o parte, și importanța câmpului lexical ca structură paradigmatică de bază a lexicului oricărei limbi istorice, pe de altă parte.

Astfel, Eugeniu Coșeriu definește conceptul de câmp lexical drept „o paradigmă constituită din unități lexicale ale conținutului (lexeme) care împart o zonă de semnificație comună, găsindu-se în opoziție imediată unele față de altele.” (Coșeriu, 1975:39).

Utilizând termenul de paradigmă, Coșeriu apropie câmpul lexical de micro- sau macro-sistemele fonologice și gramaticale, considerându-l asemănător categoriei gramaticale în care se manifestă aceleași tipuri de opoziții: „Un câmp lexical corespunde unui sistem categorial, adică unei categorii a gramaticii (număr, gen, mod, timp, aspect), iar opozițiile interne ale câmpului corespund opozițiilor care există în interiorul unei categorii gramaticale.” (Coșeriu, 1975:39).

Termenul de *lexem* are aceeași accepțiune ca și la alți reprezentanți ai structuralismului european

(B. Pottier, J. Greimas etc.), dar în acest caz el este văzut ca punct de referință în denumirea atribuită tipului de semantică structurală promovată de lingvist, numită *lexematică*.

Dimensiunea este definită de E. Coșeriu atât ca o categorie lexicală, cât și ca un criteriu semantic opozitiv, „criteriul unei opoziții, proprietatea semantică vizată de această opoziție [...] suportul implicit al unei distincții funcționale”. (Coșeriu, 1975:45) La rândul lor, numărul și existența dimensiunilor sunt importante pentru analiza câmpurilor lexicale, acest lucru observându-se mai ales la clasificarea câmpurilor prin modul în care lexemele se îmbină în interiorul acestor paradigme de conținut.

Noțiunea de *opoziție* arată diferențele de funcționare paradigmatică, E. Coșeriu stabilind existența a trei tipuri de opoziții: privative, graduale și echipolente. În funcție de relația dintre termeni, opozițiile privative sunt cele în care un termen are o anumită trăsătură, iar celuilalt termen îi lipsește această trăsătură; primul termen este marcat, iar celălalt este nemarcat, X – non-X. Opozițiile graduale sunt cele în care termenii sunt ordonați în funcție de gradul trăsăturii considerate. Opozițiile echipolente sunt cele în care termenii sunt logic echivalenți, necontrastându-se nici printr-o trăsătură binară, nici prin gradul în care posedă o trăsătură.

Analizând câmpurile lexico-semantică ale verbelor *sentiendi* din română și italiană, acestea se organizează în paradigme, având următoarele trăsături: aceste câmpuri lexico-semantică sunt câmpuri poli-paradigmatică, non-omogene (cf. Bidu-Vrânceanu, Forăscu, 1984) alcătuite din cinci paradigme structurate de-a lungul a cinci dimensiuni: [văz], [auz], [tactil], [miros], [gust]. Aceste cinci paradigme se organizează în micro-câmpuri ale verbelor *sentiendi*.

Aceste câmpuri lexico-semantică sunt structurate pe baza următoarelor seme: a) [percepție], sem comun tuturor verbelor *sentiendi* ca unități constitutive ale celor două câmpuri; prezența sa ne ajută pentru a da denumirea respectivului câmp. b) [de un anumit tip], sem individualizator, acesta este concretizat în existența semelor variabile [văz], [auz], [tactil], [miros], [gust] subordonate semului [percepție], seme care se ocupă de împărțirea zonei de semnificație comună în cinci micro-câmpuri, incluse în macro-câmpul verbelor *sentiendi* din cele două limbi.

Modul de structurare a micro-câmpurilor verbelor *sentiendi* este asemănător cu cel al macro-câmpului, fiecare micro-câmp fiind definit pe baza unui sem comun de tipul [văz], [auz], [tactil], [miros], [gust] și a unui mod de seme variabile care contribuie la diferențierea semantică opozitivă a verbelor *sentiendi* în micro-câmpul respectiv: [± intenție], [± durată], [± mod] etc.

Verbele sentiendi [percepție]

– [văz]: română: *a privi, a observa, a se uita, a vedea* etc.
italiană: *adocchiare, appostare, attenere, guardare* etc.

– [auz]: română: *a vedea, a asculta, a audia, a auzi* etc.
italiană: *ascoltare, auscultare, sentire, udire* etc.

– [miros]: română: *a adulmea, a mirosi, a mușina* etc.
italiană: *annusare, fintare, odorare* etc.

– [gust]: română: *a degusta, a gusta, a savura* etc.
italiană: *assaggiare, degustare, gustare* etc.

– [tactil]: română: *a atinge, a palpa, a pipăi* etc.
italiană: *attastare, attingere, branciare* etc.

Zona de semnificație continuă a câmpului lexico-semantic al verbelor *sentiendi*, identificată printr-un sem comun [+ percepție], sem considerat drept marcă a acestei zone, este divizată în funcție de tipul de percepție în 5 micro-câmpuri: al văzului, al auzului, al mirosului, al simțului tactil, al gustului, identificate, la rândul lor, prin intermediul semelor [+ percepție vizuală], [+ percepție auditivă], [+ percepție tactilă], [+percepție gustativă], [+ percepție olfactivă], seme variabile în raport cu semul comun [+percepție senzorială], dar comune în raport cu verbe aparținând micro-câmpului respectiv.

Bibliografie

1. Bidu-Vrânceanu, Forăscu, 1984: A. Bidu-Vrânceanu, N. Forăscu, *Modele de structurare semantică (cu aplicație la limba română)*, Editura Facla, Timișoara, 1984.
2. Coșeriu, 1975: Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în *L'Homme et son langage*, Éditions Peeters, Louvain – Paris – Sterling, Virginia, 2001, p. 285-410 (ed. I, 1975).
3. Coșeriu, 1983: Eugenio Coseriu, *Au-delà du structuralisme*, în „*Linguistica et letteratura*”, VII, 1-2, 1982, Pisa, 1983, p. 9-16.
4. Coseriu, 1990: Eugenio Coseriu, *Semántica estructural y semántica „cognitiva”*, „*Jornadas de Filología*” [Homenage al Prof. Francisco Marsá], Barcelona, 1990, p. 239-282.
5. Coșeriu, 1995: Eugenio Coseriu, *Defensa de la Lexemática. Lo acertado en las bdiscusiones acerca de la semántica estructural en España*, în „*Panorama der lexikalischen Semantik: tematische Festschrift aus bAnlaß des 60. Geburtstags von Horst Gekeler*”, hrsg. von Ulrich Hoinkes, Narr, Tübingen, 1995, p. 113-124.

Montserrat FIGUEROLA

Eugeniu Coșeriu și problema standardizării unei limbi

M.F. – doctorandă la Universitatea Autonomă din Barcelona cu o teză despre istoricul elaborării „limbii moldovenești” în timpul Uniunii Sovietice, sub îndrumarea prof. Albert Branchadell. Absolventă a Universității din Barcelona (2006), a cursurilor de masterat în domeniul traducerilor juridice la Universitat Autònoma de Barcelona (2006-2007) și a masteratului de traducere, interpretare și studii interculturale (2008-2009) la aceeași Universitate. Domenii de interes: traducerea, sociolingvistica și politica lingvistică.

Teza mea de doctorat se ocupă, în linii generale, de politica lingvistică. Menționez că, ajutată de coordonatorul meu de doctorat de la Universitatea Autonomă din Barcelona, dl prof. Albert Branchadell, efectuez o cercetare a procesului de standardizare, din motive politice diferențiatorie, a așa-zisei limbi moldovenești, identificată ca fenomen în fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească. În cadrul acestui proiect, instrumentul nostru de analiză este colaționarea anumitor traduceri din literatura rusă, spre exemplu, din unele cărți de Maxim Gorki, efectuate de către autori din R.S.S.M. și editate la Chișinău între 1940-1960 cu aceleași volume traduse și editate la București în aceeași perioadă.

Standardizarea despre care vorbesc în teza mea a fost impusă, se știe prea bine, de factorul politic, prin diferențierea limbii vorbite în Basarabia de cea vorbită în actuala România. Adică, autoritățile sovietice au promovat, într-un context forțat de absorbire, un model de limbă care se utiliza în Basarabia, bazat pe diferențe la nivel fonetico-fonologic, ortografic, morfosintactic, lexical și semantic, față de cea care se vorbea în fosta Republică Populară România.

În cadrul Școlii de vară „Eugeniu Coșeriu”, din iunie curent, organizată de Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, am abordat cu mulți profesori specializați aspectele teoretice și practice ale teoriei lui Eugeniu Coșeriu. Din perspectivă teoretică am acordat o atenție sporită

paradigmelor coșeriene raportate la cele ale lingvisticii actuale, valorificând viziunea epistemologică pe care o oferă teoria coșeriană, pentru a proceda la un exercițiu practic în special în domeniul traducerii, în care am observat autoritatea ideilor coșeriene și actualitatea acestora. Am remarcat și posibilitatea extrapolării acestora la o multitudine de științe, iar mobilul interdisciplinar constituie un test indubitabil al valabilității gândirii coșeriene.

Problemele principale ale domeniului meu de studiu sunt de naturi diferite, iar acestea ridică întrebări dificile, spre exemplu, mă întreb: care este rolul traducerii în creația unei limbi?, cum se poate raporta cazul de față la teoria generală a creației limbilor?, de ce procesul de standardizare de care mă ocup a fost atât de limitat? Cu toate acestea, problema principală care poate fi raportată la autoritatea coșeriană este, în principiu, una teoretică – privind imixtiunile sovietice în domeniul lingvistic pentru a crea și codifica pseudo-limba moldovenească.

Cum a fost condiționat, pe terenul lingvisticii, acest proces de standardizare?

În primul rând, pentru a răspunde la această întrebare, trebuie urmărită clasificarea coșeriană a limbilor romanice pentru descrierea generală a limbilor de care mă ocup în partea teoretică a tezei și care are o importanță radicală. În al doilea rând, tricotomia coșeriană a limbajului, respectiv teoria despre punctele de vedere asupra acestuia este foarte utilă pentru mine, mai ales în ceea ce privește ideile lui Eugeniu Coșeriu pe marginea noțiunii de *normă* și, respectiv, *normă diatopică*, direct raportabilă la dialectologie și, în același timp, la standardizarea limbilor, în timp ce lucrarea mea este bazată pe creația limbilor prin diferențiere între două dialecte din aceeași limbă. În cele din urmă, dar și în general, contribuția lui Eugeniu Coșeriu în acest caz concret îmi este de un real ajutor pentru a atinge scopul tezei mele, având în vedere mai ales și faptul ca el, fiind vorbitor de limba română și născut în actuala Republică Moldova, și-a exprimat în repetate rânduri punctul de vedere direct și în privința acestui caz concret. Spre exemplu, Eugeniu Coșeriu afirma că domeniul lingvistic și cel politic nu pot să meargă împreună. În ceea ce ne privește, raportându-ne la situația actuală a limbii numite moldovenească, vedem că, într-adevăr, aceste două realități au avut tentativa să se alăture în același itinerar, dar fără succes, încercarea limitându-se la câteva surse bibliografice de pomină, care suscită preponderent o curiozitate de divertisment.

Așadar, aspectele teoretice ale concepției lui Eugeniu Coșeriu, folosite în etapa aplicativă a proiectului meu, sunt, se pare, cele mai importante pentru acest studiu de caz. Aspectele practice pot fi utile, de asemenea, considerând că exemplele aduse pentru partea teoretică oferă un model interpretativ judicios, oferind soluții pertinente întrebărilor mele. Contribuțiile coșeriene sunt, prin urmare, foarte necesare pentru proiectul meu de studiu, atât în domeniul teoretic, cât și în cel aplicativ.

Cristina DIAMANT

Comunicare lingvistică și comunicare prin imagini

C.D. – studentă în an. II, Engleză-Română, Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Absolventă a Colegiului Național „Mihai Eminescu” din Oradea, secția filologie (română-engleză), este pasionată de literatură, mai ales de genul fantastic (Poe, Eliade), de filozofie și desen.

Nu voi minți, pentru mine școala de vară a fost o experiență ale cărei efecte nu le-am conștientizat cu adevărat decât puțin mai târziu, unul câte unul, de fiecare dată cu o uimire autentică. Eram singura participantă studentă în anul întâi și simțeam că tocmai mi se deschisese o ușă de existență careia mă îndoiam înainte, astfel încât aveam mai multe întrebări decât certitudini sau prejudecăți chiar. Singurul contact cu lingvistica, anterior cursurilor cu doamna profesoară Oana Boc, îmi fusese oferit prin filozofia limbajului de Wittgenstein – prea puțin, dar suficient cât să îmi stârneasă totuși curiozitatea. Astfel, previzibil poate, cel mai mult m-au atras caracterul deschis al discuțiilor din cadrul școlii, cursurile despre a doua revoluție cognitivă și dezbateră ulterioară întreținută de domnul profesor Martínez del Castillo, precum și exercițiile în grup pe tema lingvisticii integrale propuse de dna Vilcu, pentru a menționa doar câteva amintiri plăcute.

Spre deosebire de cazul colegilor mei mai mari, pentru mine „domeniul de studiu” a reprezentat o alegere mai mult din exuberanța noului început, ce se leagă de preocupări și întrebări mai vechi, decât ca o consecință a unui demers teoretic conștientizat de la bun început. Nu mi-am dat seama că m-am îndrăgostit de lingvistică decât prea târziu, când deja redactam o lucrare pe tema imaginii ce nu poate și nu trebuie să înlocuiască, acum sau altă dată, cuvântul. Ideea

ce a scos, pentru mine, lingvistica din rândul materiilor obligatorii și a așezat-o, în echilibru fragil, și pe raftul (mental) cu pasiuni s-a născut în timpul unui curs, când doamna profesoară Boc a citat un fragment din *Călătoriile lui Gulliver* cu ironia lui Swift la adresa lingviștilor din Lagado și a proiectului lor aberant. Spre bucuria mea, la școala de vară am întâlnit oameni care, prin opoziție față de „oamenii de hârtie” ai lui Swift, iubeau cuvântul, dar nu cu o idolatrie egoistă, ci cu iubirea matură a celui ce cunoaște calitățile și lipsurile Celuilalt pe care îl caută. Mai mult, cuvintele lor m-au ajutat să îl redescopăr pe Coșeriu, altfel decât la facultate, mai viu, mai prezent și mai actual decât oricând.

Concret, mi s-a facilitat un contact mai apropiat cu realismul lingvistic, motiv pentru care le mulțumesc profesorilor și colegilor cu care am schimbat idei și impresii. M-a vizitat adesea senzația că trăim într-o lume lingvistică – Chomsky spune că limbajul ar fi înăscut (!) – astfel încât în mod curent „interpretăm” mental pentru noi înșine o imagine tot prin concepte aduse în conștiință de cuvinte; altfel, am fi reduși la gândirea nondirecționată, pe care Jung o opune gândirii științifice. Chiar negând limbajului calitatea sa de realitate umană și presupunând că „la început este imaginea”, ajungem într-o lume în care, „odată cu imaginea care ia locul cuvântului, se înscăunează o cultură juvenilă” (Sartori).

De altfel, concentrate asupra unor tematici diferite, cursurile se completeau atât de natural, încât au reușit să pună într-o lumină esențială noțiunea de „integralism”. Prelegerea despre traduceri mi-a atras atenția asupra conceptului de „zgomot” ca element perturbator, ceea ce împiedică înțelegerea, abătându-te de la text. Acesta raportat temei mele, ar fi interesant de urmărit cum anume se produce în momentul „traducerii” unui concept în imagine și invers. Traducerea nu se ocupă de elemente disparate (cuvinte, expresii), ci de conținuturi, fiind chiar ea un tip creativ de vorbire – iată cum, astfel, ne dovedim a fi mai artiști decât credeam, după cum spune Nietzsche.

Limbajul mai este însă, din perspectivă coșeriană, nu doar manifestarea creativității umane, ci și a inteligenței și a libertății. Suntem liberi tocmai când avem posibilitatea rățăcirii, a amânării sensului, când există tentația labirintului. Imaginea, prin caracterul imediat al percepției, se impune ca o altfel de discursivitate. O altă temă de reflecție poate constitui memorabila idee coșeriană a cuvântului lipsit de îngrădiri, pentru că, nu-i așa?, chiar celelalte entități lingvistice constituie în sine limite. În cazul imagini, „terenurile” au o existență mai puțin privilegiată. Cum putem ști doar

dintr-un desen al unui măr dacă ceea ce încearcă interlocutorul nostru să ne comunice este conceptul de „măr mare și galben”, „măr galben” sau doar de „măr”? Intrăm astfel în tărâmul rătăcirii fără semnificație poetică, o ezitare ce marchează o pierdere de sens, un „zgomot”, iar nu un câștig, spre deosebire de cazul textelor beletristice, de exemplu.

Pornind de la aceste sugestii, tema poate cunoaște dezvoltări în direcții interesante. Cât și cum se pierde în „traducerea” din concept în imagine față de atunci când se face conversia din imagine în idee? Cât poate fi explicat prin dificultatea identificării / delimitărilor „gardurilor” între imagini? De altfel, chiar dacă o înlocuire totală, irevocabilă a cuvântului prin imagine ar însemna o mișcare regresivă de proporții înfricoșătoare, varianta sa mai puțin radicală există în continuare pentru a facilita accesul inițial al individului spre abstractizare sau în sens invers, înapoi înspre reverie. De exemplu, în manualele din clasele primare abundă imaginile, în special pentru a exemplifica și a simplifica în același timp, dar manualele pentru clasele mai mari inversează proporția cuvânt – imagine în detrimentul celei din urmă.

Deși cuvântul prezintă numeroase avantaje, nici imaginea nu trebuie eliminată ca instrument al cunoașterii, ci trebuie găsită o cale oportună pentru a da Cezarului ce este al Cezarului – nici să negăm posibilitatea gândirii nondirecționate, potrivite pentru creația artistică prin accesul mai rapid la arhetipuri, dar nici să permitem mass-mediei să ne manipuleze prin simplul montaj de imagini ce tinde să înlocuiască documentația, informația de încredere. O lume a imaginii imbecilizează, ne reduce la o identitate de consumatori pasivi, ce aprobă pentru că „am văzut cu ochii mei!”. În schimb, o lume în care putem (și trebuie) să dăm dovadă de discernământ în alegerea între două moduri de exprimare diferite prin esență este o lume a unei mai mari libertăți și posibilități creatoare. Omul, în calitatea sa de „animal symbolicum”, poate alege ce fel de semn să prezinte interlocutorului, dar nu cu îndărătnicia și absurditatea filologilor din Lagado, ci cu deschiderea spre celălalt și cu iubirea pentru sens și sensuri de care au dat dovadă colegii și profesorii de la școala noastră de vară.

Noura SHABAN

Idei coșeriene în privința influenței religiei asupra limbajului

N.S. – Universitatea din
București, România.
Domeniul de interes:
lingvistica generală, limbi
străine.

Încep acest articol printr-o mărturisire: experiența școlii de vară de la Cluj a fost o ocazie, sper eu, nu unică, de a cunoaște oameni noi, idei noi, chiar spectaculoase sau foarte bine documentate pe teme lansate de Eugeniu Coșeriu și dezvoltate atât la Cluj de niște oameni remarcabili, cât și în lumea întreagă, în care ideile marelui lingvist au lăsat urme adânci în cultură.

Am primit această invitație de a publica într-o revistă ca pe o provocare, faptul de a scrie alături de oameni de cultură cu un cuvânt greu de spus în ceea ce îl privește pe Coșeriu mă onorează.

S-au dezbătut teme diverse atât în timpul cursurilor, cât și în lungile nopți de meditație și aprofundare a ideilor.

Timpul a trecut însă prea repede și a lăsat teme neabordate, de altfel, cum am putea să dezbatem atât de multe idei inovative precum cele ale lui Coșeriu. Această situație a rezervat și o poartă deschisă pentru viitoare întâlniri și dezbateri pe teme diverse. Una care mi-a atras atenția a fost influența religiei asupra limbajului, problemă pe care o abordează și Coșeriu în studiile sale. Este, de asemenea, și tema pe care o voi aborda în acest articol pentru a deschide interesul de aprofundare a acesteia.

Eugeniu Coșeriu în *Lecții de lingvistică generală* afirmă că în limbaj pot fi distinse 3 niveluri: unul *universal*, altul *istoric* și altul *individual*.

Eugeniu Coșeriu este de părere că există o lingvistică a limbilor și că ar trebui să existe și o lingvistică a vorbirii, a discursului, pentru a înțelege fenomenul limbajului, și că lingvistica vorbirii ar trebui să studieze tocmai tehnica vorbirii ca atare.

Limba unui popor e o cale ideală de pătrundere în universul său spiritual: știm de multă vreme că diversele limbi contribuie, fiecare în chip specific, la structurarea unei viziuni despre lume, a unei mentalități, a unui tipar cultural. De aceea în cele ce urmează ne vom referi la relația socială care există între limbă și religie. Limba și religia sunt două forme ale culturii și putem spune că singura relație posibilă dintre cele două este una de co-laborare culturală, una care generează interferențe și influențe reciproce.

Toate credințele sau manifestările religioase și-au exercitat influența într-o măsură mai mare sau mai mică asupra unei limbi, dar cel mai pregnant această influență s-a manifestat asupra limbii arabe.

Între religie, ca instituție, și formarea limbii comune și literare, precum și între religie și conservarea anumitor limbi există relații care nu pot fi ignorate.

Din punctul de vedere al lui L. Gardet, atașamentul față de limba arabă și influența exercitată de ea ar fi una dintre componentele de bază ale acelei unități de comportament care caracterizează lumea islamului: „Căci chiar și aceea pentru care exprimarea în limba arabă este traducerea unei gândiri ne-arabe la origine, nu au putut, totuși, să nu arabizeze prin rugăciunea liturgică și mediatoarea Coranului, și, mai ales, poate prin aportul de vocabular”.

Cunoscutul istoric al arabilor P. Hitti vorbește și el despre extraordinara forță a cuvântului în spațiul arab: „Niciun popor din lume, probabil, nu manifestă o asemenea entuziastă admirație față de expresia literară și nu este atât de impresionat de cuvântul rostit sau scris ca arabii”.

Ca și Allah, Coranul, cuvântul lui Allah, reprezintă Inteligența pură și simplă. Cum limba Coranului își exercită autoritatea asupra limbii arabe, în general, Inteligența și Perfectiunea divine tind să-și găsească expresie pretutindeni în construcție, în organizarea limbii etc. Limba arabă este considerată, astfel, o limbă de o sensibilitate și gingășie, de o înțelepciune și finețe, armonie și desăvârșire pe care nu le poți întâlni la alte limbi, ceea ce i-a determinat pe mulți lingviști arabi să o considere ca pe o revelație a lui Allah.

Realitatea este că expresivitatea limbii arabe se constituie din subtilități lingvistice care nu pot fi transpuse cu exactitate deplină într-o altă limbă. Cuvintele nu pot reda toate conotațiile în limba în care se traduce, ca să nu mai

vorbim de îmbinări și expresii frazeologice, care se traduc cu și mai multă dificultate. Coranul reprezintă, în acest sens, culmea elocvenței pentru limba arabă.

Musulmanul are o credință profundă în faptul că limba Coranului este Cuvântul lui Allah, stăpân absolut, Creator a tot ce există. Acest mesaj este trimis oamenilor pentru a-i îndruma. Din această credință decurge principiul că numai Coranul este deținătorul adevărurilor absolute, reper sigur, care determină drepturile unora și altora. Este singura referință de bună purtare, fiind deci pentru musulmani sursa unică a religiei, eticii și dreptului.

Coranul conține întregul corp al dreptului legislativ musulman (de aici și stilul juridic-administrativ), adică prescripțiile sale în ansamblul lor, atât cele referitoare la rânduielile cultului, cât și cele referitoare la relațiile civile, la starea personală, la sancțiuni, sisteme constituționale și financiare.

Așa cum am afirmat în această scurtă prezentare asupra influenței religiei asupra limbajului, Coranul și, implicit, limba de redactare a acestuia reprezintă limba civilizației arabo-musulmane, considerată fiind o limbă de prestigiu. Iar aceasta nu va putea fi supusă modernizării, simplificării sau transformării decât într-un timp mult prea îndelungat.

Sper ca prin cele notate în prezentul articol să deschid noi oportunități de reflecție și asupra lingvisticii din diverse puncte de vedere, așa cum a fost ea gândită de Eugeniu Coșeriu.

Astfel, sper ca la viitoarele evenimente dedicate marelui lingvist Eugeniu Coșeriu să putem dezbate mai pe larg astfel de subiecte sub atenta îndrumare a dlui prof. Borcilă, cu ajutorul căruia vom putea pătrunde în tainele adânci ale lingvisticii.

Doina COROBCEAN

Elemente de onomastică în opera coșeriană

D.C. – drd., Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova. Cercet. științific – proiectul „Patrimoniul antroponimic din Republica Moldova sub aspect derivațional”.
Domenii de cercetare: onomastică, antroponimie, semantică.

Necesitatea de a numi este fundamentală, deoarece numirea separă, distinge și individualizează.

Așa cum există o variație lingvistică, se poate vorbi și despre o variație antroponimică, pornind de la premisa că sociolingvistica reprezintă studiul sistematic al limbii în contextul său social. După cum multe fapte lingvistice sunt motivate din punct de vedere social, neaflându-se, așadar, în variație liberă, la fel unele prenume au o motivație socială, etnică, religioasă sau psihologică. Anumite experiențe culturale, sociale, lingvistice pot influența modul de gândire și, implicit, de alegere a prenumelor. Astfel se justifică diversele relații dintre limbă și gândire, dintre vorbire și situația socială, dintre comportamentul lingvistic și statutul socioeconomic. Așa cum idiolectul depinde de particularitățile individuale ale personalității și vieții unei persoane, tot astfel numele este determinat de apartenența individului la un anumit cadru istoric / zonă geografică / la o anumită clasă socială / confesiune etc.

„Totuși, în măsura în care nu este vorba de simple convenții, ci de afirmații întemeiate pe «știința naturală» despre limbaj, ele nu pot fi pur și simplu respinse ca «erori». O teorie a numelui propriu, înțeleasă ca teorie a experienței lingvistice, trebuie să le justifice, adică trebuie să stabilească în ce sens și în ce plan sunt ele valabile. Unicitatea designatului, adică a ceea ce se desemnează prin numele propriu, este confirmată de către

«cunoașterea originală», dar că, totodată, există fapte obiective care par să contrazică această unicitate” (*Teoria limbajului și lingvistica generală: 5 studii* / Eugeniu Coșeriu; ed.: Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 289).

Referindu-mă la Eugeniu Coșeriu, nu pot vorbi despre el doar ca un promotor al lingvisticii integrale, iar aici îl voi cita pe dl prof. Mircea Borcilă, care menționa într-un articol că „savantul de la Tübingen a reușit să se impună, fără nicio îndoială, ca cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului”. Și, deși studiile marelui savant abordează probleme teoretice diverse și fundamentale ale lingvisticii, nu poate fi trecut cu vederea articolul acestuia *El plural en los nombres propios* apărut în 1955 în „Revista Brasileira de Filologia”, care abordează problema pluralului numerelor proprii în general. Acest articol a fost un imbold pentru a participa la Școala de vară „Eugeniu Coșeriu” desfășurată între 25 iunie și 8 iulie la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj.

Deși s-ar părea la prima vedere că domeniul onomasticii e separat de lingvistică, audierea cursurilor și schimbul de opinii m-au ajutat să consolidez tezele proprii expuse în cadrul temei de cercetare. Aceste cursuri mi-au oferit oportunitatea de a aplica în practică cunoștințele acumulate, dar și de a înțelege mai profund opera coșeriană. În acest context aș vrea să menționez utilitatea și actualitatea comunicărilor profesorilor de la această școală de vară Mircea Borcilă, José María Bernardo, Cornel Vilcu, Cristian Bota, care au avut un impact pozitiv în configurarea itinerarului meu de cercetare.

Pe lângă cunoștințele acumulate în această perioadă, un alt aspect important a fost atmosfera creată în cadrul școlii de vară, o atmosferă academică, dirijată cu măiestrie de profesorii invitați și de organizatorii acestei școli, dar și o atmosferă degajată în afara orelor de curs. Cred că fiecare participant a rămas cu multe emoții pozitive, dar și cu foarte multe cunoștințe noi. De aceea le mulțumim și pe această cale profesorilor de la Centrul de Studii Integraliste din cadrul Facultății de Litere de la Universitatea „Babeș-Bolyai” pentru organizarea acestei stagieri de maximă necesitate.

Apel către cititori

Deși în ultimii ani s-a înregistrat o creștere a numărului de cărți, broșuri, ziare cu grafie latină în colecțiile bibliotecilor publice, ponderea acestora rămâne încă mult sub nivelul necesităților reale. Astfel, din fondul total de publicații gestionat de biblioteci, potrivit unor statistici, cartea în limba română constituie aproximativ 25%. Prin urmare, și după trecerea a 24 de ani de la aprobarea legislației lingvistice, bibliotecile noastre se confruntă cu o mare lipsă de literatură indispensabilă organizării procesului de învățământ. Având în vedere că biblioteca școlară este o componentă esențială a oricărei strategii pe termen lung de educație, informare și dezvoltare economică, socială și culturală, considerăm că implementarea proiectului „Revista «Limba Română» în fiecare școală din Republica Moldova” este de maximă oportunitate și, sperăm, că acesta va contribui la satisfacerea exigențelor actuale de informare a elevilor, studenților și cadrelor didactice. Am dori foarte mult ca, prin intermediul „Limbii Române”, să sporim cantitativ și calitativ șansa de a asimila metodele performante de predare și studiere a limbii și literaturii române. Ne propunem, cu susținerea specialiștilor în domeniu, să revigorăm schimbul de idei și de experiență între profesorii interesați de noutățile didactice, să stimulăm interesul general pentru studiul limbii, literaturii și culturii române, încurajând caracterul sistematic de însușire și răspândire a cunoștințelor.

În acest context, adresăm bibliotecarilor, profesorilor, studenților, liceenilor, elevilor rugămintea de a ne ajuta să instituim un flux informativ continuu, cu finalități reciproc avantajoase, pe dimensiunea revistă – cititor – învățământ.

Așteptăm mesajele dumneavoastră pe adresa: Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012 sau pe adresa de e-mail: romanainscoala@gmail.com. Vă rugăm să ne comunicați opiniile dumneavoastră despre revistă, să ne sugerați ce teme / subiecte ați dori să abordăm în „Limba Română”, așa încât publicația noastră să răspundă intereselor și exigențelor procesului educațional actual și, desigur, să întrețină un consens cu preocupările și așteptările dumneavoastră.

Colegiul de redacție

SÂNGELE NOSTRU

Din sângele nostru
s-au hrănit atâtea popoare.

Din sângele nostru
s-au născut
poeți și cărturari ruși.
Mai ruși decât rușii.

Din sângele nostru
s-au născut
voievozi și regi maghiari,
hatmani de cazaci,
frunțași albanezi,
frunțași sârbi,
frunțași chirgizi.

Din sângele nostru
s-au născut
cârmuitori,
eroi și vlădici greci.
Mai greci decât grecii.

Dar să nu vă temeți!
Nu! Nu vă cerem să ni-l dați înapoi –
sângele
pe care vi l-am dăruit
la nord și la sud de Dunăre!

Vă rugăm numai să nu ni-l cereți
și pe cel
pe care îl mai avem.
Lăsați-ne și nouă
măcar câteva picături
ca să ne putem înfățișa cu ele
ca noi înșine
la judecata de apoi.

Eugeniu COȘERIU